
**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ ІНСТИТУТ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА
ВІДДІЛ ПСИХОЛОГІЇ ПРАЦІ**

**ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
ЛАБОРАТОРІЯ ВИХОВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО РИНКУ ПРАЦІ**

**УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІКАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТИ**

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

**XIII Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті
доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича**

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА
ВІДДІЛ ПСИХОЛОГІЇ ПРАЦІ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
ЛАБОРАТОРІЯ ВИХОВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО РИНКУ ПРАЦІ
УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІКА
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТИ

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Збірник матеріалів
XIII Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора
педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича
за редакцією Н.В. Павлик

Київ-2023

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол №12 від 13 жовтня 2023 року).

Рецензенти:

Хомич Л. О. – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Охріменко З. В. – кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання НАПН України.

Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: збірник матеріалів XIII Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича / за ред. Н.В. Павлик. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2023. – 130 с.

У збірнику матеріалів конференції представлено праці психологів, педагогів, освітян-практиків з актуальних проблем сьогодення, зокрема: висвітлені питань про важливість профорієнтації у процесі соціально-психологічного розвитку особистості; психологічного супроводу в процесі професійного самовизначення учнів ЗЗСО та професіогенезу людини; особистісно-професійного розвитку різних соціально-вікових категорій населення України; а також проблем професійного успіху особистості, психологічної специфіки педагогічної діяльності в епоху глобальних світових змін, врахування особливостей особистісних змін в умовах військової агресії, кар'єрного консультування.

Збірник адресовано педагогічним працівникам, науковцям, практичним психологам, соціальним педагогам, а також студентам, батькам, волонтерам.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Білоус О. І. Презентація тренінгу з активізації «м'яких» навичок вчителя початкової школи.....	8
Бучма В. В. Роль підручника НУШ у розвитку компетентностей професійного самовизначення старшокласників	12
Вольнова Л. М. Роль викладача в усвідомленні професійного покликання майбутніми психологами.....	15
Голота О. В., Шевенко А. М. Досвід проведення факультативних занять «Закони фізикичерез призму соціально-психологічних явищ».....	19
Дзюбко Л. В. Здійснення психологічного аналізу підручника як складова професійного зростання вчителів НУШ.....	21
Дідик Н. М. Досвід застосування інноваційних технологій професійної підготовки психологів	23
Дорофей С. В. Психолого-педагогічний супровід освітнього процесу в умовах війни.....	26
Дробот О. В. Психосемантична діагностика професійної свідомості, методичний інструментарій	28
Дуткевич Т. В. Психологічна підготовка майбутніх педагогів до профорієнтаційної роботи з учнями	31
Заєць І. В. «Темна» сторона професійного успіху особистості.....	34
Іванцова С. В. Психологічна майстерність вчителя в активізації пізнавальної мотиваціїдо вивчення рідної мови російськомовних учнів	38
Ігнатович О. М. Науково-методичні аспекти психологічного супроводу діяльності вчителя в умовах відновлення освітнього процесу й імплементації європейських принципів	41
Костюченко О. В. Особливості формування комунікативної культури менеджерів соціокультурної діяльності	43
Лукіянчук А. М. Психологічні чинники розвитку компетенцій фахівців в умовах повоєнного відновлення України.....	46
Мерзлякова О. Л. Супровід професійного самовизначення учнів в закладах середньої освіти: виклики часу та їх подолання	48
Мітіна С. В. Проблема працевлаштування випускників ЗВО України	54
Остракова О. Г. Актуалізація навичок психостабілізації у підготовці психологів-консультантів для роботи з психотравмованими особами	57
Павлик Н. В. Психологічна специфіка педагогічної діяльності в епоху глобальних світових змін	60
Палій А. М., Броваренко С. В. Копінг - стратегії як спосіб подолання стресу в умовах збройного конфлікту	63

Панчук Н. П., Панчук С. О. Професійна компетентність у формуванні майбутнього фахівця як проблема профорієнтації.....	66
Пахомов І. В. Профорієнтаційна робота педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти відповідно до потреб ринку праці	69
Піддячий М. І. Формування готовності учнів гімназії до вироблення продукту праці в умовах STEM-освіти.....	72
Помиткін Е. О. Фіналізація професійного розвитку особистості та ідеальна модель старості в Україні і Польщі	77
Пузирьов Є. В. Формування моделі мабутнього фахівця у ВНЗ	79
Радзімовська О. В. Професійне вигорання педагогічних працівників та умови його подолання.....	82
Репетій С. Т. Розвиток духовності особистості під час війни.....	86
Рибалка В. В. Рефлексивний тренінг і рефлексіотерапія у психологічному супроводі професіогенезу та оздоровлення особистості в умовах війни.....	88
Савицька О. В. Кар'єрне консультування як складова психологічного супроводу професійної діяльності педагогів.....	98
Салагуб Л. І. Осучаснення підходів до виховання та викладання: інтегровані та мотиваційні еколого-історичні нарації для старшокласників і старшокласниць & освітянської когорти	101
Спряжка В. І. Психологічні аспекти міжособистісної комунікативно-мовленнєвої взаємодії педагога з учнем	103
Струневич О. Д. Особливості переживання самотності жінкою в літньому віці	106
Тарасенко О. А. Навички особистості, важливі для успішної професійної реалізації ...	108
Татаурова-Осика Г. П. Причинно-наслідкові зв'язки на етапі професійного самовизначення особистості.....	111
Форноляк І. В. Використання притч у профорієнтаційній роботі психолога	116
Шатирко Л. О. Освітні матеріали як засіб розвитку професійних компетентностей вчителів НУШ.....	119
Шевенко А. М. Зміст програми підготовки радника з професійної орієнтації для закладів загальної середньої освіти.....	123
РІШЕННЯ XIII Всеукраїнських психолого-педагогічних читань	126
АВТОРИ ЗБІРНИКА МАТЕРІАЛІВ	127

ВСТУП

Щорічно з травня 2011 року відділом психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України проводяться Всеукраїнські психолого-педагогічні читання, присвячені пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича (27 травня – день народження Бориса Олексійовича).

До роботи у читаннях щорічно доєднуються представники вищих навчальних закладів та закладів загальної середньої освіти України.

15 травня 2023 р. в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України відбулися XIII Всеукраїнські психолого-педагогічні читання

«Профорієнтація: стан і перспективи розвитку» пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича.

Метою психолого-педагогічних читань були: обговорення актуальних проблем сучасної професійної орієнтації; поширення та впровадження результатів наукового дослідження відділу психології праці; об'єднання спільноти науковців та практиків в опрацюванні ключових питань функціонування системи профорієнтації в Україні.

Основні напрями роботи цьогорічних читань:

1. Федоришин Б. О. – фундатор психолого-педагогічної школи професійної орієнтації.
2. Науково-методичні та практичні основи сучасної профорієнтації: нові підходи.
3. Психологічний супровід професійної діяльності педагогічних працівників в умовах світових змін.
4. Формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти в умовах НУШ.
5. Актуалізація та розвиток особистісно-професійного ресурсу людини.
6. Стратегії усвідомлення професійного покликання та способів самореалізації випускників ЗВО: виклики сьогодення та перспективи.
7. Професійна діагностика та консультування в умовах світових змін.
8. Професійна адаптація та дезадаптація суб'єкта діяльності в кризових умовах життєдіяльності (війна, окупація, вимушене переселення тощо).

Співорганізаторами заходу виступили Інститут проблем виховання НАПН України, Університет Григорія Сковороди в Переяславі та Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Психолого-педагогічні читання підтримали Інститут обдарованої дитини НАПН України; Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України; Інститут соціальної

та політичної психології НАПН України; Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України;

«Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України; Інститут післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова; Національний медичний університет імені О.О. Богомольця; КНЕУ імені Вадима Гетьмана; Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України; Кам'янець-Подільський ліцей №2 ім. Т.Г. Шевченка Кам'янець-Подільської міської ради; Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського; Спеціалізований навчально-виховний комплекс:

«Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад «Лілея»; Київський Палац дітей та юнацтва; Академічний ліцей №3 Обухівської міської ради Київської області та інші.

До психолого-педагогічних читань долучилося понад 70 учасників, серед яких науковці інститутів НАПН України, науково-педагогічні працівники університетів України, аспіранти, представники закладів загальної середньої освіти та дошкільної освіти України.

З мотиваційним словом до учасників звернулася директорка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України **Лариса Лук'янова**. Модератором виступив науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України **Іван Заєць**.

За результатами проведення читань:

- видається збірник тез, який розміщується на сайті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.
- організовується низка авторських вебінарів, спрямованих на висвітлення профорієнтаційної тематики, що дає можливість спікерам повніше представити власні напрацювання.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ТРЕНІНГУ З АКТИВІЗАЦІЇ «М'ЯКИХ» НАВИЧОК ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Серед найактуальніших питань, що постають перед вирішенням у процесі впровадження концептуальних засад Нової української школи, першочерговим є впровадження педагогіки партнерства. Суспільство має високий рівень зацікавленості та нагальну потребу у плідній співпраці між вчителями, батьками та дітьми на засадах взаємної довіри та поваги.

Сьогодні від учителя очікується вміння бути тьютором, коучем, фасилітатором, про що зазначається у «Концепції Нової української школи». Це передбачає не лише наявність певного об'єму знань, що входить до професійної компетентності вчителя, а й наявність гуманістичної спрямованості, педагогічних здібностей у структурі педагогічної майстерності, про що наголошував Іван Андрійович Зязюн. Зокрема, до педагогічних здібностей вчений відносив наступні: комунікативність, перцептивні здібності, динамізм, емоційну стабільність, оптимістичне прогнозування та креативність. Проводячи співставлення педагогічних здібностей та «м'яких» навичок вчителя, вбачаємо значну тотожність ідей, зокрема щодо володіння вчителем комунікативними навичками, вмінням знаходити спільну мову, здатністю донести до здобувача освіти необхідну інформацію та на власному прикладі продемонструвати

«магію» впливу педагогічної майстерності на слухачів. Такий показник педагогічної майстерності, як емоційна стабільність, чітко співвідноситься з навичкою стресостійкості, що є складовою «м'яких» навичок.

Ми вважаємо, що розвиток стресостійкості вчителя особливо актуальний за сучасних умов стрімких змін та ситуацій невизначеності. Також варто наголосити про значення креативності вчителя для володіння педагогічною майстерністю, а у складі «м'яких» навичок ми також бачимо, що креативність та оригінальність віднесені до навичок ефективної роботи. Така подібність використання понять дає нам підстави у теоретичному сенсі вважати, що розвиток «м'яких» навичок вчителя є складовою його педагогічної майстерності.

І. А. Зязюн зазначав, що педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [5, с. 25]. У численних роботах відомого науковця представлено психолого-педагогічний портрет вчителя як майстра своєї справи. Зокрема, у

навчальній програмі «Основи педагогічної майстерності» вказано, що комунікативність є інтегративною характеристикою здатності педагога здійснювати

професійне спілкування [4, с. 15]. А саме, здатність ефективно взаємодіяти зі здобувачами освіти, враховуючи особливості кожної дитини. Яскравим прикладом такої педагогічної взаємодії є основи педагогічної майстерності І. А. Зязюна: майстерність управління собою в педагогічній взаємодії, майстерність педагогічної взаємодії у діалозі, майстерність організації педагогічної взаємодії у навчанні [4, с. 8]. Концепція Нової української школи, враховуючи попередні розробки та інновації педагогічної взаємодії, пропонує запровадження педагогіки партнерства, де вчитель позиціонується як ментор – людина, яка готова ділитися з учнем власним досвідом; тьютор – здійснює психолого-педагогічний супровід дитини, допомагає сформувати цілісну особистість, допомагає дитині розвинути в собі здібності впоратися з будь-якими труднощами та задачами; коуч – розкриває внутрішні потенціали учня та мотивує його до активних дій, допомагає досягти поставленої мети; фасилітатор – допомагає, полегшує та сприяє у вирішенні складних питань порозуміння, забезпечує успішну групову комунікацію. Отже, вчитель Нової української школи – це людина, яка надихає вчитися [2].

Взаємодія між вчителем, дитиною та батьками, як основа педагогіки партнерства, не може відбуватися у повній мірі без оволодіння вчителем «м'якими» навичками. Проблема розвитку «м'яких» навичок вчителя досліджувалася з багатьох ракурсів, зокрема як розвиток навичок спілкування, набуття цінності взаємодії рівний-рівному, формування комунікативної компетентності вчителя тощо.

«М'які» навички, які ще називають соціальними, соціально-комунікативними, суспільними, життєвими, універсальними дозволяють легко спілкуватися, ефективно взаємодіяти у соціумі та досягати успіхів у багатьох професіях. «М'які» навички вчителя передбачають високий рівень комунікаційних здібностей, сформовану самоорганізацію, вміння працювати в команді, креативність, гнучкість та розвинений емоційний інтелект. Нами визначено, що «м'які» навички саме у педагогічній сфері є нагальними та набувають статусу домінуючих. Вважаємо переконливим той факт, що у сучасному мінливому світі «м'які» навички забезпечують ефективність педагогічної взаємодії вчитель-учень, входять до першочергових компетенцій, які потрібно розвивати.

На Всесвітньому економічному форумі було представлено прогноз навичок, які будуть затребуваними у 2025 році, а саме: аналітичне мислення і інноваційність; активне навчання і стратегії навчання; комплексне розв'язання проблем; критичне мислення і аналіз; креативність, оригінальність і ініціативність; лідерство і соціальна включеність (впливовість); технології: використання, моніторинг і контроль; технології: розробка і програмування; життєздатність, стресостійкість і гнучкість; обґрунтування, розв'язання проблем і формування ідей [3]. Нами обрано особливо значимі навички для роботи вчителя

початкової школи та сформовано їх у п'ять тем тренінгу з активізації «м'яких» навичок вчителя початкової школи.

Детально представимо кожен тему тренінгу.

Перша тема «*Комунікативні навички вчителя початкових класів*» включає такі підтеми:

- 1.1. Комунікабельність/контактність/відкритість вчителя початкових класів.
- 1.2. Лідерство чи партнерство вчителя зі здобувачами освіти.
- 1.3. Командна робота вчителя.
- 1.4. Медіаграмотність вчителя.

У підтемі «*Комунікабельність/контактність/відкритість вчителя початкових класів*» заплановано розглянути та опрацювати правила екологічного спілкування вчителя з суб'єктами освітнього процесу, а також зосередитися на вмінні слухати іншого, особливо дитину (тоді, коли здається, що нема часу; не до того; у ситуаціях, де надається перевага поточним справам, замість бесіди з дитиною). Опрацювання підтеми «*Лідерство чи партнерство вчителя зі здобувачами освіти*» допоможе вчителю початкових класів зрозуміти роль лідера, який використовує у своїй практиці інструменти впливу та переконання на учнів. Окреслено питання профілактики конформіської позиції дорослого. Приділено увагу розвитку здатності мотивувати молодших школярів без використання маніпулятивних технологій. У змісті підтеми

«*Командна робота вчителя*» підкреслюється важливість визначення власних психологічних кордонів та профілактика порушень кордонів інших (кордони дитини, якій ще важко чинити супротив). Важливо бути здатним сприймати/зважати на баланс думок та бути відкритим до критики, вміти розрізнити критичні зауваження на адресу особистості та критику, що стосується робочих моментів вчителя. Особливої уваги заслуговує підтема «*Медіаграмотність вчителя*», у якій окреслено медіакомпетентності вчителя, такі, як ведення власної онлайн сторінки, робота у вайбер-групі, створення відео-контенту та контакти з мас-медіа.

У другу тему «*Когнітивні навички вчителя початкових класів*» включено наступні підтеми:

- 2.1. Аналіз ситуацій та критичне мислення вчителя.
- 2.2. Свідоме навчання та стратегія навчання упродовж життя.
- 2.3. Вміння комплексно підходити до вирішення проблем.
- 2.4. Стратегічне мислення.

У змісті підтеми «*Аналіз ситуацій та критичне мислення вчителя*» пропонуються інструменти для активізації спостереження, виявлення суті подій та речей, опрацювання основних принципів критичного мислення та детальний розгляд причинно-наслідкових зв'язків. Підтема «*Свідоме навчання та стратегія навчання упродовж життя*» розкриває

важливість усвідомлення значення неперервної освіти та переваг навчання упродовж життя. Опрацювання підтеми «Комплексний підхід до вирішення проблем» створює умови для вміння аналізувати помилки та вчити цьому учнів. Пропонуємо залучення сучасних інтерактивних інструментів, таких як мозковий штурм, щодо вирішення конкретної проблеми. У підтемі «Стратегічне мислення» наголошується на важливості прогностичного бачення власного розвитку та розвитку учнів.

Третя тема тренінгу, *«Навички емоційного самозбереження вчителя»*, об'єднує наступні підтеми:

- 3.1. Стресостійкість.
- 3.2. Адаптивність та гнучкість.
- 3.3. Емоційний інтелект і позитивне мислення.
- 3.4. Здатність до емпатії.

У підтемі «Стресостійкість» проводиться діагностика рівня стресостійкості та детально розглядаються інструменти підвищення стресостійкості вчителя. Матеріали підтеми «Адаптивність та гнучкість вчителя» спрямовані на визначення адаптивних механізмів вчителя та розвиток його психологічної гнучкості щодо швидкоплинних змін сучасності. Сміслові навантаження підтеми «Емоційний інтелект і позитивне мислення» сприяє розвитку ключових складових емоційного інтелекту та активізації позитивного мислення як профілактики стресових переживань вчителя початкових класів.

Також важливим аспектом є опрацювання підтеми «Здатність до емпатії», у якій емпатійність розглядається як внутрішній мотив вчителя, а психологічні вправи сприятимуть балансу емоційної віддачі вчителя, запобіганню професійного виснаження.

Четверта тема тренінгу, *«Навички інноваційних перетворень»*, складається з підтем:

- 4.1. Креативність.
- 4.2. Прийняття рішень.
- 4.3. Тайм-менеджмент.
- 4.4. Генерація ідей.

У підтемі «Креативність» окреслено проблеми різного підходу до фантазування людини, розглянемо плюси та стереотипне ставлення до креативу. Підкреслимо, що виникнення інноваційної ідеї спонукає вчителя до подальшого розвитку та впровадження інновації у практику педагогічного процесу. Змістове наповнення підтеми «Прийняття рішень» дає можливість змодельовати психологічний портрет вчителя, що здатний приймати рішення та комплексно вирішувати проблеми.

У підтемі «Тайм-менеджмент» зацентруємо увагу на ефективній організації власного часу для роботи та відпочинку, використанні сучасних застосунків для самоорганізації, а

також правил постановки цілей та винагород за досягнення. У підтемі «Генерація ідей» розглядаються основні маркери виникнення ідеї, підкреслюється важливість підтримки у здобувачів освіти бажання вигадувати нові способи та бути готовими розглядати нестандартні рішення.

Заключна тема тренінгу, «*Навички самореалізації*», складається з підтем:

- 5.1. Самопрезентація.
- 5.2. Амбітність/рівень домагань.
- 5.3. Здатність до виправданого ризику та наполегливість у просуванні ідей.
- 5.4. Навички саморозвитку.

У підтемі «Самопрезентація» підібрані матеріали та зразки для навчання ефективної презентації вчителя початкових класів. Опрацюємо алгоритм створення портфоліо вчителя. Зміст підтеми «Амбітність/рівень домагань» буде сприяти уявленню про свою діяльність через 5, 10 років роботи. У ході опрацювання підтеми розробимо план досягнень, створимо траєкторію власного професійного розвитку. Матеріал підтеми «Здатність до виправданого ризику та наполегливість у просуванні ідей» дозволяє вчителю зрозуміти, що він хоче зреалізувати у професії, а також що буде потрібно для просування ідеї. Підтема «Навички саморозвитку» дозволяє змодельовати подальше самонавчання, потребу в інформальній освіті. Кожна тема тренінгу розрахована на 6 годин. Загальна тривалість тренінгу 30 годин, 1 кредит.

Отже, подальша робота буде здійснюватися в межах організації та проведення навчально-розвивальних зустрічей з педагогами. На кожному занятті відбудеться ґрунтовне знайомство з теоретичним матеріалом, занурення у практику роботи з інтерактивними вправами та обмін досвідом вчителів. А також встановленню ефективності запропонованого тренінгу з активізації «м'яких» навичок вчителя початкових класів Нової української школи.

Література:

1. Білоус О.І. Розвиток «м'яких» навичок вчителя НУШ як складової педагогічної майстерності // Неперервна педагогічна освіта ХХІ століття: зб. матеріалів ХХ Міжнародних педагогічно- мистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької / [наук. ред.: Г.І. Сотська, М.П. Вовк]. – Вип. 6 (18). – Чернівці: Букрек, 2023. – 180 с. – с.149-151.
2. Міністерство освіти і науки України (2016). Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.im/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
3. Навички ХХІ століття та умови їх формування і розвитку для молоді. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dismp.gov.ua/navychky-khkh-stolit-tia-ta-umovy-ikh-formuvannia-i-rozvytku-dlia-molodi/>
4. Основи педагогічної майстерності: Навчальна програма / уклад.: І. А. Зязюн, І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич. – К.: Богданова А.М., 2009. – 48 с.
5. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К.: СПБ Богданова А.М., 2008. – 376 с.

РОЛЬ ПІДРУЧНИКА НУШ У РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Одним з базових компонентів формули Нової української школи є нова структура. Тобто, навчання у старшій школі триватиме 3 роки (10–12 класи). Мова йдеться про здобуття старшокласниками профільної середньої освіти. Учні старшої школи мають обрати майбутній профіль навчання. Зазначимо, що профільна середня освіта може здобуватися у ліцеї або закладах професійної освіти. Зауважимо, що навчання у ліцеї передбачає орієнтацію старшокласників на подальше навчання у закладах вищої освіти. Впродовж навчання у старших класах в учнів триває формування готовності до вибору професії і реалізації шляхів подальшої освіти. В спілкуванні старшокласників з дорослими переважають такі теми як навчання, вибір професії, життєві перспективи. В цьому віці відбувається формування громадянського світогляду, а також потреби в професійній діяльності. На цьому етапі важливим є психолого-педагогічний супровід учнів щодо їх професійного самовизначення, який здійснюється вчителями, психологами. Однак, сучасний підручник також відіграє значну роль у даному аспекті. Під час створення підручників для старшої школи авторам варто враховувати вікові і психологічні особливості учнів цього вікового періоду. Психологічний та інтелектуальний розвиток у старшокласників має свої особливості. Наприклад, на відміну від учнів підліткового віку, в учнів старшої школи підвищується інтерес до навчання. Серед провідних мотивів навчання є мотиви професійного і особистісного самовизначення та підготовки до самореалізації в суспільстві. Отже, учень уже не тільки поступово узагальнює інформацію, одержану з підручників, а й визначає місце свого «Я» у всіх сучасних світових процесах. При розробленні навчальної літератури для учнів старшої школи слід враховувати, що їх провідна діяльність пов'язана з професійним самовизначенням. Під час навчання старшокласники акцентують увагу на тих предметах, які будуть пов'язані із майбутньою професією. Тому, підручники з різних предметів мають містити інформацію профорієнтаційного змісту з метою сприяння вибору старшокласниками майбутньої професії.

Основними підходами до розроблення підручника для старшої школи є особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний. Особистісно орієнтований підхід передбачає відображення в навчальному матеріалі завдань різної складності, в залежності від здібностей учнів. Зміст підручника компетентнісного спрямування має забезпечувати застосування отриманих знань на практиці. Реалізація діяльнісного підходу передбачає наявність у підручнику таких інноваційних видів діяльності як робота над проектами,

робота у парах, малих групах тощо.

Одним з пріоритетних завдань підручника НУШ є формування комунікативної, громадянської, психологічної та соціальної компетентностей старшокласників, що забезпечило б у подальшому можливості їх професійного самовизначення. Основними складовими формування комунікативної компетентності є мотиваційний компонент навчання, мова підручника, яка має відповідати нормам літературної мови і бути зрозумілою для учнів, діалогічний виклад навчального матеріалу, компетентність іншомовного спілкування.

Ефективним засобом формування комунікативної компетентності є презентація результатів виконання навчального проекту, як окремого виду пізнавальної діяльності учнів старшої школи. Формування громадянської компетентності відбувається шляхом засвоєння учнями загальнолюдських, загальнокультурних та національних цінностей. Підручник має сприяти вихованню в учнів почуття патріотизму та громадянської гідності, усвідомленню себе як відповідального громадянина України, толерантному ставленню до різних регіонів країни. Складовими психологічної компетентності є самосвідомість, здатність розпізнавати свої емоційні стани, впевненість у собі, самоповага, самоактуалізація, самоконтроль, стійкість до стресів. Зміст підручника має сприяти самопізнанню учнем себе як особистості. Слід зазначити роль підручника у формуванні психологічної стійкості учнів, у підтримки їх психологічного здоров'я [2]. Підручник має акцентувати увагу на актуалізацію суб'єктного досвіду. Складовими соціальної компетентності є емпатія, розуміння почуттів інших людей, здатність відчувати і розуміти соціальні відносини та їх важливість у суспільному житті. Підручник має формувати здатність взаємодіяти з іншими людьми, здатність виконувати спільні завдання. Зауважимо, що мотиваційні звернення, що містяться у підручнику, мають бути позитивними, психологічно не пригнічувати особистість учнів.

На нашу думку, здійснення підручником Нової української школи управлінської та дослідницької функцій також сприятиме розвитку компетентностей професійного самовизначення старшокласників [1]. Реалізація в підручниках управлінської функції сприятиме розвитку в учнів пізнавальної самостійності. Завдання підручника мають спонукати до самостійного опанування навчального матеріалу, забезпечувати зацікавленість учнів у розширенні свого кругозору. Реалізація в підручниках дослідницької функції спонукає учнів до самостійного пошуку знань в процесі навчання. Значно сприятиме цьому опора на власний дослідницький досвід учнів.

Таким чином, розвиток компетентностей професійного самовизначення старшокласників засобом підручника Нової української школи висувають певні вимоги, які

мають бути враховані під час підручникотворення.

Основними вимогами до розроблення підручника є наявність компетентнісно орієнтованих завдань, які б сприяли формуванню ключової та предметної компетентностей, відповідність віковим особливостям учнів старшої школи, забезпечення організації самостійної роботи старшокласників, акцент на їхньому життєвому досвіді.

В цілому, сучасний підручник повинен забезпечувати підготовку старшокласників до професійного самовизначення з урахуванням конкурентності на ринку праці.

Література:

1. Бучма В.В. Розвиток самостійної пізнавальної діяльності учнів засобами підручника Нової української школи. *Психолого-педагогічні проблеми вищої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: збірник матеріалів VII міжнародної науково-практичної конференції, 16 – 18 березня 2023 р. Харків, 2023. С. 682-685.

URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735420>

2. Дзюбка Л., Шатирко Л., Бучма В. Психологічні ресурси навчальної книги в організації освітнього процесу під час війни. *Ukraine: a year of indomitability. Effective practices of psychological assistance in war conditions. International research & training conference: Conference Proceedings*, 4 March 2023 Lublin, 2023. С. 104-108.

URL: <https://www.natanaelum.pl/images/aktualnosci/Conference%20proceedings%202023-Lublin-3.pdf>

Вольнова Леся

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА В УСВІДОМЛЕННІ ПРОФЕСІЙНОГО ПОКЛИКАННЯ МАЙБУТНІМИ ПСИХОЛОГАМИ

Вибір абітурієнтами спеціальності «Психологія» може мати різні причини та мотиви. З огляду на це процес професійного становлення студентів, що уже навчаються за цією спеціальністю може проходити по-різному. При цьому на нього впливають і інші моменти студентського життя, як-от, загалом адаптація в новому колективі, освоєння нових підходів до навчання, режиму дня, своєї ролі на заняттях тощо. Досить часто такий «проблемний мікс» призводить до того, що студенти розчаровуються у своєму професійному виборі, особливо, якщо він був не досить усвідомленим.

З огляду на це і викладачі, і студенти мають здійснити деякі зміни у сприйнятті умов ситуації, в якій відбувається процес навчання, що зробить його більш комфортним для студентів та більш ефективним для викладачів. Про що йде мова? Спробую пояснити більш детально.

У розгляді порушеного питання мені здаються актуальними ідеї, що запропоновані у руслі терапії прийняття та відповідальності (Стівен Гейз) [1]. В рамках цього підходу розглядається така модель життєдіяльності, яку можна умовно назвати «АСТ» (з англ. «діяти»):

- **Accept your thoughts and emotions** (прийняття своїх думок та емоцій)

-
- Choose a valued direction (вибір ціннісного напрямку)
 - Take action (вживання заходів) [2].

Як це може працювати для студентів. Отже, візьмемо перший пункт –ПРИЙНЯТТЯ. Що має прийняти студент? Наприклад, такі моменти:

- вибраний ним ЗВО не зовсім такий, як він його уявляв;
- предмети, які вивчаються, не такі за змістом, які він очікував, вони вивчаються не в бажаній йому послідовності чи об'ємі;
- рівень його підготовки не дозволяє так швидко засвоювати знання, як одногрупники;
- навчання у ЗВО кардинально відрізняється від шкільного навчання, де учня «ведуть», а вимагає високого рівня активності самих студентів;
- ЗВО – це система освіти, що охоплює суттєву теоретичну складову – базові дисципліни, які забезпечують класичну університетську освіту, а також фахові дисципліни, що формують «кістяк» психологічної освіти;
- ЗВО – це не курси підвищення кваліфікації, не тренінг і не майстер-клас, а тому тут є практика, але, як правило, не в таких об'ємах, як завжди хочеться студентам;
- «Можливо я ніколи не стану психологом».

Що забезпечить таке прийняття? Передусім певну врівноваженість та налаштування на навчання в наявних умовах. Тому що обурення щодо вказаних вищепунктів, з'ясування, «хто правий?», намагання все змінити, перебудувати уже зараз призводить лише до марних витрат енергії. І роль викладача полягає в тому, щоб допомогти зрозуміти студентам, що є певні речі, які варто визнати і прийняти. Звісно, важливо також пояснити, що прийняття не означає покору, безумовний послух чи щось подібне. Це швидше про те, щоб усвідомити, що є речі, які наразі не можна змінити.

Інший важливий момент – це ВИБІР. Коли студент прийме ситуацію такою, як вона є, то він зможе краще зрозуміти, як найбільш оптимально побудувати свою освітню траєкторію. Куратори академічних груп та методисти можуть актуалізувати цінність вибору у професійному становленні майбутнього психолога. Адже не там, колись, після отримання диплома можна буде вибирати, яким психологом стати, а саме тут можна почати це робити. Уже за студентом вибір активності на заняттях (а, отже, можливість), щоб отримати більше, ніж заплановано. Також це вибір додаткових дисциплін, які дозволять зорієнтуватися у майбутньому напрямі роботи чи групі клієнтів. Здебільшого студенти мають можливість вибирати і бази практики. Часто буває так, що вони отримують там можливість працювати на волонтерських засадах або ж і на постійній основі (у такий спосіб розширюючи свій практичний досвід). Університетське навчання – це також можливість познайомитися з психологами-практиками, беручи участь у різних заходах,

з'ясувати для себе, чи цікава діяльність у сфері психологічної науки або ж, можливо, певний психотерапевтичний метод.

Важливий момент у виборі також те, що на певному етапі навчання студент може зрозуміти, що не хоче бути психологом, але ще і не розуміє, ким би все ж хотів стати. Часто у такій ситуації студенти починають проявляти певну пасивність, алесаме тут їхній вибір – чи просто згаяти решту часу «в черзі за дипломом», чи все ж отримати максимум від навчання для себе як для особистості (в плані самопізнання, саморозкриття, розвитку певних соціальних навичок, налагодження контактів тощо). Останній момент, який можуть донести викладачі до студентів на шляху їхнього становлення як майбутніх психологів, – це ВЖИВАННЯ ЗАХОДІВ. Є така приказка: «Не помиляється лише той, хто нічого не робить». Цей пункт тісно пов'язаний з першим, де я зауважувала, що «прийняття» – це не про безмовність, а про зміни, але крок за кроком. Адже студенти – це лише «споживачі» знань, умінь чи навичок, вони також і замовники освітніх компетентностей. Тому активна участь студентського самоврядування в обговоренні освітніх програм, їхні пропозиції щодо блоку вільного вибору студента, відгуки про практику, обов'язковим елементом яких є враження та рекомендації – це все те, що може зробити студент уже зараз, щоб процес фахової підготовки став більше індивідуально орієнтованим.

Активність тісно пов'язана і з впровадженням діяльнісного підходу в освітній процес. Його метою є «переведення студента в позицію суб'єкта пізнання, праці й спілкування, що можна зробити за умови: безперервного систематизованого чергування різних видів діяльності усіх суб'єктів, а також їхньої продуктивної взаємодії; максимально повного розкриття особистісного потенціалу студентів з його подальшим активним використанням у фаховій діяльності» [3, с.326]. Саме тому важливо, щоб студенти знали про всі види діяльності, які їм пропонує університет, та активно до них залучалися. Як правило, серед пріоритетних вважається навчальна діяльність, яка тісно пов'язана із самостійною роботою (що часто становить понад 50% усього обсягу годин, передбачених на опанування певного предмету) та виробничою діяльністю (різні види практика). Водночас особистість майбутнього психолога та коло його компетентностей формується і через:

- 1) наукову діяльність (круглі столи, конференції, доповіді, публікації тез, просто участь у ролі слухача тощо),
- 2) дослідницьку діяльність (участь у роботі наукових гуртків, проблемних груп, творчих секцій; підготовка курсових чи інших науково-дослідницьких проектів тощо),
- 3) комунікативну діяльність (міжособистісне спілкування з викладачами, одногрупниками як щодо навчальних питань, так і щодо інтересів, пошуків себе, самореалізації, взаємного пізнання, обміну досвідом тощо),

- 4) волонтерську діяльність (особливо актуальна зараз, адже майбутні психологи можуть працювати з дітьми та дорослими ВПО у різних центрах, активно ведеться і підготовка консультантів у підліткові чати, не маючи психотерапевтичної підготовки все ж майбутні психологи можуть надавати психологічну підтримку пораненим і хворим; це може бути також участь у просвітницьких акціях щодо збереження психічного здоров'я тощо);
- 5) спортивно-оздоровчу діяльність (і це не тільки участь в оздоровчих секціях чи долучення до змагань у певних видах спорту, це також і ознайомлення і з нетрадиційними видами спорту – аеробіка, шейпінг, стретчинг, аквааеробіка, пілатес, а також вивчення можливостей певних видів фізичної активності в роботі з клієнтами – йога, ментальний фітнес тощо),
- 6) художньо-естетичну діяльність залучення до творчих студій, гуртків, участь у різноманітних мистецьких конкурсах, а також естетизація самого простору закладу),
- 7) дозвіллеву діяльність. На жаль, сфера дозвілля, як і спортивно-оздоровча та художньо-естетичну діяльності отримали найбільші обмеження з переходом на дистанційне навчання. Однак навіть зараз в умовах війни як самі студенти, так і студкуратори, заступники деканів з соціально-виховної роботи мають мотивувати майбутніх психологів зустрічатися, спільно проводити час, відвідувати культурно- мистецькі чи розважальні заходи тощо.

Кожен вид діяльності – це частина нашої особистості. А майбутній психолог формується не тільки як професіонал, але й як особистість. Психолог, який себе обмежує в якійсь сфері або нехтує нею, звісно, не зможе надати адекватну допомогу клієнту. Окрім того, надмірна зосередженість на навчальному процесі може зумовити психологічне виснаження.

Підсумовуючи, хочу підкреслити, що підхід АСТ певною мірою перегукується з аксіологічним та діяльнісним підходами. Водночас жоден з них та й ніякий інший не звертає таку увагу на процес прийняття обставин, себе, умов тощо і лише тоді планування змін, причому змін, заснованих на цінностях. Адже дуже важко себе до чогось мотивувати чи взагалі зрозуміти, чого ти прагнеш у житті, якщо ти не розумієш, хто ти і які твої цінності. З цих основних пунктів (прийняття, вибір, дія) складається і робота з клієнтом. Якщо студенти навчаються ці опори використовувати в своєму житті, то вони будуть знати, як це пояснити клієнту.

Література:

1. Hayes Steven C. Acceptance and commitment therapy, relational frame theory, and the third wave of behavioral and cognitive therapies. Behavior Therapy. 2004. Vol.35, Is.4. P. 639–665. doi: [10.1016/S0005-7894\(04\)80013-3](https://doi.org/10.1016/S0005-7894(04)80013-3).
2. Терапія прийняття та рішучості. Вікіпедія: веб-сайт. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B9%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F_%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%88%D1%83%D1%87%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96#cite_note-10
3. Тур О. М. Діяльнісний підхід як основа формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із

документознавства та інформаційної діяльності. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. 2015. Вип. 43. С. 325-328.

Голота Оксана, Шевенко Алла

ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ ФАКУЛЬТАТИВНИХ ЗАНЯТЬ «ЗАКОНИ ФІЗИКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯВИЩ»

Одним із важливих завдань інтегрованого факультативу з фізики та психології для здобувачів сьомих класів «Закони фізики через призму соціально-психологічних явищ» є не лише популяризація природничих наук, а й знайомство підлітків з професіями, для опанування якими потрібні ґрунтовні знання з фізики, професіями, а також де знання з фізики використовуються у певному об'ємі. Зазначимо, що існує багато професій і професійних сфер, які потребують обізнаності у фізиці.

Наприклад, актуальною є сфера енергетики і така професія як енергетик. Сфери роботи фахівця енергетика: теплова енергетика, ядерна енергетика, гідроенергетика, альтернативна енергетика, теплопостачання, енергетичні системи, енергетичні мережі, енергетичне паливо. Енергетик, це професіонал в області енергетичного забезпечення. Коло завдань енергетиків досить широке і залежить від певної кваліфікації. Енергетики займаються розробкою нових методів і способів перетворення енергії; проектуванням енергетичних комплексів і систем; створенням спеціальних енергетичних пристроїв і приладів; енергетичним оснащенням виробничих і промислових підприємств; введенням в експлуатацію спеціального обладнання та контролем його роботи; моніторингом стану роботи енергетичних систем, своєчасним виявленням можливих неполадок та проведенням ремонтних робіт. В умовах сучасних воєнних дій все частіше енергетикам доводиться оперативно ліквідувати наслідки руйнувань та ушкоджень системи енергопостачання тощо.

Факультативні заняття, ґрунтуючись на комплексному підході, сприяють розширенню кругозору підлітків, учні розуміють, що захоплення предметом вивчення сьогодні, у майбутньому може трансформуватися у конкретну професію; факультативні заняття сприяють розумінню як фізичних явищ, так і можливості застосування теоретичних знань на практиці. Комплексний підхід варто використовувати з метою пошуку та підкріплення міждисциплінарних зв'язків у психолого-педагогічній діяльності. Він дозволяє досліджувати та вивчати фізичне явище з багатьох сторін, залучаючи максимальну кількість дотичних сфер, у тому числі і сферу майбутньої професії. Комплексний підхід доцільно представити як підґрунтя інтегрованого підходу, що створює можливість у деяких випадках розглядати освіту через призму загальної картини, і не ділити на окремі

дисципліни, коли можна віднайти між ними певні взаємозв'язки, у такому разі фізика стає ближчою та зрозумілішою у прикладному аспекті власного досвіду.

У відповідності до сучасних вимог важливо розвинути у здобувачів освіти уміння спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати. Саме на вищезазначені компетентності зверталася увага у процесі розробки занять інтегрованого факультативу для підлітків, створюючи підґрунтя для подолання застарілих форм і методів навчання, посилення навчальної мотивації, інтеграції видів освітньої діяльності. Здобувачам освіти пропонується робочий зошит, на сторінках якого міститься основна інформація теми. Завдання підібрані таким чином, щоб максимально урізноманітнити форми опрацювання матеріалу: це і продовження незакінчених речень, складання правила із розрізнених частин, розмальовки, експрес опитування, написання есе, зазначення власної думки, руханки та різноманітні досліді. Для проведення заняття підбирається цікавий відеоконтент, що стосується теми вивчення. Опрацьовуючи матеріал, учні мають можливість побачити на конкретних прикладах з життя та особистого досвіду деяку подібність між фізичними та психологічними явищами. Ідея напрацювання занять інтегрованого факультативу на пряму відповідає формуванню як природничих, так і соціальних компетентностей у підлітків.

У першій темі «Фізика – наука про природу. Фізичні тіла та фізичні явища» розкривається суть законів фізики, що є основою будь-якої природної науки, ми наголошуємо на тому, що людина – частина природи і на неї впливають закони фізики. Твердження, що всі тіла побудовані з речовини стосується і людини, яка має у своїй будові рідини (кров, лімфу тощо), тверді кістки, а також газу. Наведемо декілька прикладів фізичних явищ, які можна спостерігати на прикладі людини: механічні/біг, ходьба; звукові/спів, мовлення; теплові/температура тіла людини; електромагнітні/енергетичне поле людини; світлові/відсутні у прямому сенсі, у переносному значенні «світла людина, людина, від спілкування з якою стає світліше». У темі «Будова речовини. Молекули. Атоми» подається аналогія дифузії як приклад дифузії у стосунках між людьми переймання цінностей чи досвіду від іншої людини. За умови теплих стосунків з людиною, її позиція швидше приймається та відбувається процес інтеріоризації, а саме процес присвоєння у психології, що є ідентичним до дифузії у фізиці.

Тема «Наукові методи вивчення природи» є дуже подібною до теми психологічного вивчення людини, де також використовується метод спостереження, будується гіпотеза та проводиться експеримент. Говорячи про дослідження людини, ми також рекомендуємо звернути увагу на самоспостереження (інтроспекцію), пояснюємо, що самоспостереження і самоаналіз дають можливість людині розвиватися та зростати.

Зміст занять інтегрованого факультативу відповідає змісту тем підручника, що дає можливість додатково опрацювати пройдений матеріал та відслідкувати певні взаємозв'язки фізики та психології. Програма розрахована на 30 годин. Інтегрований факультатив з фізики та психології рекомендовано реалізувати за 1 навчальний рік із розрахунку 1 година на тиждень. Запропонована кількість часу на вивчення розділу, теми є орієнтовною. Учитель може її змінювати.

Отже, ми коротко представили зміст факультативних занять лише першого розділу «Фізика як природнича наука. Пізнання природи» підручника з фізики для сьомих класів. Наразі відбувається опрацювання тем інших розділів: «Механічний рух», «Взаємодія тіл. Сила», «Механічна робота та енергія». Сподіваємося, що змістове наповнення занять інтегрованого факультативу «Закони фізики через призму соціально-психологічних явищ» буде корисним і цікавим для здобувачів освіти ЗЗСО.

Література:

1. Вебінар «Як зрозуміти фізику через місточок соціально-психологічних прив'язок» // Шевенко А. М., Голота О. В. Режим доступу: <http://ipood.com.ua/novini/yak-zrozumiti-fiziku-cherez-mistochok-socialno-psihologichnih-privyazok-1290/>

2. Шевенко, А. М. (2022) Інтеграція фізики і психології у популяризації природничих наук. *Перспективи розвитку сучасної психології*. Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції 3-4 листопада 2022 року / За заг. ред. – Переяслав.

3. Шевенко, А. М., Голота, О. І. (2022). Змістове наповнення занять факультативу «Закони фізики через призму соціально-психологічних закономірностей». *Профорієнтація: стан і перспективи розвитку*: Збірник матеріалів XI Всеукраїнські психолого-педагогічні читання, присвячені пам'яті Бориса Олексійовича Федоришина Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ, Україна, С. 26-31. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/732492/1/%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98%20%D0%A4%D0%95%D0%94%D0%9E%D0%A0%D0%98%D0%A8%D0%98%D0%9D%D0%90%20%D0%A2%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%A2.pdf>

Дзюбка Людмила

ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПІДРУЧНИКА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ВЧИТЕЛІВ НУШ

Здійснення психологічного аналізу підручника є важливою складовою професійного зростання вчителя, особливо в контексті Нової української школи (НУШ), де акцент робиться на розвитку критичного мислення та індивідуалізації навчання. Процес психологічного аналізу допомагає зрозуміти вплив навчальних матеріалів на психологічний розвиток та навчальний процес учнів, передбачає ретельну оцінку змісту, структури підручника та його потенційного впливу на когнітивний та емоційний розвиток учнів. Участь у психологічному

аналізі підручників сама по собі є можливістю для професійного розвитку. Вчителі набувають навичок критичного оцінювання, які можуть бути застосовані до різних аспектів їхньої педагогічної практики. Ключові аспекти та переваги проведення психологічного аналізу підручника як частини професійного розвитку вчителя стосуються питань: **співвідношення з програмою**, (наскільки підручник відповідає вимогам навчальної програми та освітнім стандартам); особливостей психічного розвитку учня певного віку; психологічних закономірностей організації навчального процесу.

Підручник має відповідати психологічним характеристикам та особливостям учнів різного віку та рівнів розвитку. Відтак, психологічний аналіз підручника допомагає вчителю **розуміти потреби та особливості учнів**, оцінювати, наскільки підручник відповідає потребам та рівню розвитку конкретних груп учнів, визначати, які педагогічні методи та підходи можна використовувати на уроках з використанням даного матеріалу, визначати, чи відповідає підручник рівню пізнавальних можливостей та інтересам учнів конкретного віку. Психологічний аналіз допомагає вчителям оцінити, чи відповідає підручник рівню когнітивного розвитку учнів. Це гарантує, що зміст не є ані надто складним, ані надто простим для цільової вікової групи, що має вирішальне значення для ефективного викладання. Аналіз підручника дозволяє вчителям визначити когнітивне навантаження, яке він накладає на учнів. Збалансоване когнітивне навантаження має важливе значення, допомагаючи учням залишатися зацікавленими та мотивованими.

Забезпечення відповідності підручника освітнім цілям і результатам навчання має вирішальне значення для ефективного планування та оцінювання навчальної програми. На основі аналізу вчителі можуть адаптувати свої стратегії викладання, щоб максимально підвищити ефективність підручника, враховуючи унікальні потреби та здібності своїх учнів.

Важливою складовою освітнього простору є психологічне благополуччя та психологічна безпека. Підручник повинен бути психологічно безпечним для учнів, не сприяти стереотипам чи дискримінації. Вчителю слід аналізувати підручник на предмет наявності негативних психологічних впливів. Аналіз матеріалів на предмет наявності будь-якого потенційно тривожного або емоційно зарядженого контенту допомагає вчителям створити безпечне та сприятливе середовище в класі. Вчителі повинні оцінити, чи представляє підручник різноманітні перспективи, культури та ідентичності. Психологічно інклюзивний підручник сприяє формуванню в учнів почуття приналежності та рівності.

В контексті принципів індивідуалізації навчання, психологічний аналіз з'ясовує, наскільки підручник дозволяє індивідуалізувати навчання, враховуючи різні темпи та стилі навчання учнів. Психологічний аналіз допомагає вчителю розробити стратегії та уроки на основі підручника, що сприяють активному і плідному навчанню. Вчителі можуть

використовувати аналіз, щоб визначити, чи надає підручник можливості для різних стилів навчання. Це гарантує, що всі учні мають шанс досягти успіху.

Аналіз підручника може допомогти вчителю знайти способи сприяти розвитку критичного мислення учнів, ставити запитання та спонукати до аналізу та обговорення навчального матеріалу. Психологічний аналіз допомагає вчителям визначити можливості підручника для розвитку критичного мислення та навичок розв'язання проблем. Це дозволяє їм планувати вправи та дискусії, які заохочують учнів ставити запитання, аналізувати та синтезувати інформацію.

Таким чином, проведення психологічного аналізу підручників є життєво важливим аспектом професійного зростання вчителя. Він дозволяє педагогам обирати та адаптувати навчальні матеріали, які відповідають когнітивним та емоційним потребам учнів, що в кінцевому підсумку підвищує якість освіти та сприяє створенню сприятливого навчального середовища. Регулярне проведення психологічного аналізу підручників дозволяє вчителям бути в курсі найновіших освітніх матеріалів та застосовувати найкращі практики у своїй викладацькій діяльності. Загалом, психологічний аналіз підручника є важливим інструментом для забезпечення ефективного та психологічно здорового навчання в рамках Нової української школи. Він дозволяє вчителям краще розуміти та реагувати на потреби та особливості своїх учнів, а також підвищувати якість своєї роботи.

Дідик Наталія

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ

Сьогодні актуальним є застосування інноваційних технологій в освітньому процесі, можливість особистісного зростання, набуття студентами професійних компетентностей. Особливо важливим особистісне зростання під час професійної підготовки стає для майбутніх психологів, які повинні навчити клієнта особистісно зростати. Ефективними для формування навичок особистісного зростання будуть інноваційні інтерактивні методи, що активізують професійне мислення та саморозвиток.

З майбутніми психологами ОПП Практична психологія спеціальності 053 Психологія 2, 3 та 4 курсу нами були засвоєні такі освітні компоненти: «Тренінг сенситивності» (2, 4 курс), «Психологічна служба в системі освіти» (3 курс), «Психодіагностика» (3 курс), де застосовувалися інноваційні методи.

Наш досвід застосування інноваційних методів у професійній підготовці майбутніх психологів показав їх високу ефективність. Отже, пропонуємо такі інноваційні методи

професійної підготовки психологів з означених освітніх компонентів:

Кінотерапія – вид арттерапії, що заснований на використанні мистецтва кіно як терапевтичного засобу [2, с. 133]. Передбачає перегляд і аналіз відеофільмів відповідної тематики з освітнього компоненту «Психологічна служба в системі освіти»:

- профілактика насильства і булінгу в освітньому закладі: фільм «Клас»;
- профілактика різних видів залежностей серед підлітків та молоді – серія мультиплікаційних фільмів «Невигадані історії», в яку увійшло три мультфільми: «Історія Тьоми», «Історія Жеки», «Історія Олі», що спрямовані на профілактику шкідливих звичок та ризикованої поведінки молоді;
- толерантне ставлення до людей з особливими освітніми потребами, створення безпечного інклюзивного середовища в освітньому закладі: серія мультиплікаційних фільмів про дітей з психофізичними порушеннями: «Мій братик з Місяця» (2007, Франція) – про дитину з РСА; «Подарунок» (2015, Німеччина) – про хлопчика з порушеннями опорно-рухового апарату; «Тамара» (2013, США) – про дівчинку з розладами слуху; «Про Діму» (2016, Росія) – про дитину з ПОРА; «Струни» (2014, Іспанія) – про важливість інклюзивної освіти та ін.;
- профілактика торгівлі людьми: документальний фільм «Станція призначення – життя», «Торгівля людьми».

Ефективною інноваційною технологією у професійній підготовці психологів є ігрова технологія. На думку Т. Войцях, ігрова технологія – це сукупність способів, дій, форм і методів ігрової діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на встановлення, збереження чи поліпшення соціального функціонування об'єкта, сприяння саморозвитку особистості, реалізації її творчого потенціалу, здібностей, задатків, а також на відтворення та засвоєння громадського досвіду, у якому складається і вдосконалюється самоконтроль [1, с. 51]. Ігрові технології є складовою педагогічних технологій і пов'язані з ігровою формою взаємодії педагога й учнів шляхом реалізації певного сюжету (гри, казки, спектаклю, ділового спілкування). При цьому освітні завдання залишаються частиною гри [1, с. 50].

Тому пропонуємо для застосування у професійній підготовці психологів такі ігрові технології:

1. Настільні соціально-профілактичні ігри (наприклад, при вивченні освітнього компоненту «Психологічна служба в системі освіти»):

- для попередження девіантної поведінки підлітків: ділові настільні ігри «Фото-фішка», «Крок за кроком», «Володар кілець»;
- профілактика насильства і булінгу в освітньому закладі: просвітницько-профілактичні настільні карткові ігри «Стоп – насильству!», «Коло безпеки»;

-
- профілактика торгівлі людьми: просвітницько-профілактична гра «Галопом по Європах», «Рожеві окуляри»;
 - вивчення соціальних прав через освіту з прав людини: застосування навчальної гри для молоді для «Країна гідності»;
 - профілактика конфліктів: соціально-психологічна гра «Правила сімейного руху» як інструмент вирішення конфліктних ситуацій; соціально-психологічна гра Гюнтера Хорна «Комочок» як емоційне відреагування конфліктних ситуацій на безпечних об'єктах з пластиліну, створених власноруч.
 - вирішення сімейних проблем: «Сімейні психосекрети», «Психологічна гра для моєї сім'ї» (для прийомних сімей), «Звичайні сім'ї – незвичайні діти» (для сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами)).

2. Психологічні ігри (під час вивчення освітнього компоненту «Тренінг сенситивності»):

- у вигляді метафоричних асоціативних карток: «Хранительки саду», «Дерево як образ людини», «Пори року», «Майстер казок», «Шкатулка доброго чарівника».
- психологічна гра «Радіти разом» (автор - В. Назаревич) – це створення власної казки та історії перемоги над проблемами та розширення діапазону конструктивних методів виходу зі складних емоцій та обставин.
- психологічна гра «РаДіти знову» для пошуку особистісних ресурсів в оточуючому світі, у природі, явищах природи.
- психологічна гра «Підтримка» для відпрацювання практичних умінь та навичок надавати різні форми підтримки (емоційна підтримка, інтелектуальна підтримка та підтримка діями).

3. Соціально-психологічні ігри Гюнтера Хорна: «Комочок», «Хаос», «В'язниця» для оптимізації міжособистісної взаємодії та вирішення конфліктів.

Рекомендуємо також використовувати метафоричні асоціативні картки, що застосовується для діагностики, психологічної корекції та розвитку здібностей [2, с. 171]. Вони сприяють самопізнанню, вирішенню внутрішньоособистісних конфліктів, емоційному розвантаженню, розвивають творчість. Під час засвоєння освітніх компонентів «Тренінг сенситивності», «Психодіагностика» нами використовувалися такі метафоричні асоціативні картки: «Сімейні цінності», «Батоги і пряники», «Яблуко і черв'ячок», «Танго зі страхом», «Таємниці моєї душі», «ОН», «Креатив-2»: емоції, настрої, почуття», «Монстрики почуттів», «Кукарачі», «Майстер казок», «СОРЕ», «Креатив-3: життєві ситуації та кризи», «Таємниці моєї душі», «Пори року», «Вікна і двері», «Хто ж Я?», «Берегині саду», «Маленькі радощі», «Спектрокарти», «Герої-злочинці», «Шкатулка доброго

чарівника», «Кольори і почуття», «Вона», набір сюжетних карток «Troubles-bubbles» / «Проблеми-Бульбашки» та ін.

Рекомендуємо під час проходження «Тренінгу сенситивності» застосовувати із майбутніми психологами мандалотерапію, що передбачає досягнення емоційної рівноваги та гармонії через створення та аналіз мандал: метафоричні асоціативні картки «Мандала-терапія», «Молитовний візерунок України», створення та розмальовування власних мандал. Під час вивчення освітнього компоненту «Тренінг сенситивності» можна використовувати бібліотерапію, що застосовує літературу як засіб зцілення за допомогою слова [2, с. 58]. психологічних листівок з притчами («Кроки до мудрості», «Скарбниця життєвих сил»),

Для ознайомлення з темою профілактики торгівлі людьми будуть цінними профілактичні комікси «Твоє життя – твій вибір», що містять 4 історії з реального життя, о стосуються трудової експлуатації. Комікс – це різновид кейсу. Головною особливістю

– презентація виходу головного героя зі складної життєвої ситуації [1, с. 88].

Цікавим для майбутніх психологів є створення відеопрезентацій та колажів на тему «Я – майбутній професіонал», що стимулює до роздумів про майбутній професійний шлях, кроки до досягнення професіоналізму, напрями професійного зростання. Отже, ефективними інноваційними технологіями професійної підготовки психологів є: ігрові технології (соціально-психологічні ігри, психологічні ігри, просвітницько-профілактичні ігри), кінотерапія, бібліотерапія, мандалотерапія, методкейсів (через застосування коміксів), використання метафоричних асоціативних карток, створення колажів на професійну тематику та ін.

Література:

1. Войцях Т.В. Ігрові технології : просвітницько-профілактичні ігри. Київ : Шкільний світ, 2015. – 144 с.
2. Вознесенська О.Л., Скар, О.М., Бреусенко-Кузнєцов, О.А., Деркач, О.О., Мова, Л.В. та ін. Енциклопедичний словник з арт-терапії. Київ : ФОП Назаренко Т.В., 2017. – 314 с.

Дорофей Світлана

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна в Україні стала стресом для всіх учасників навчального процесу. За таких умов значно зростає роль усіх педагогічних працівників, які можуть надати першу психологічну допомогу та підтримку всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей і завдань системи освіти. Перша психологічна допомога - це комплекс заходів універсальної підтримки та практичної допомоги близьким людям, які переживають емоційне

напруження та страждання. Таку допомогу може надати не тільки практичний психолог, а й педагог, який знайомий з правилами надання першої психологічної допомоги. Для її забезпечення не потрібна значна професійна підготовка, достатні педагогічні знання, отримані в рамках загальноосвітньої психологічної інформації, природна здатність до милосердя, людяності.

Психологічний стан і психічне здоров'я під час бойових дій є надзвичайно важливим. Багато людей відчувають виснаження, спустошення, втому, тривогу та паніку. Психологи сформулювали корисні поради, як володіти собою в критичних ситуаціях, як допомагати близьким і підтримувати здоровий психічний стан у критичних ситуаціях.

Фізичний та емоційний стани людини взаємопов'язані і тому здатні взаємно впливати один на одного. Під час напружених емоційних станів у дитини змінюється міміка, темп мови, метушливість, дихання, пульс, колір обличчя, можуть з'явитися сльози.

Важливою складовою роботи з дітьми та дорослими, які пережили психотравмуючі події, є формування стресостійкості та стійкості. За таких умов у системі освіти значно підвищується роль психологічної служби, яка має забезпечувати своєчасне та систематичне надання психологічної та соціально- педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей і завдань системи освіти. Саме психологічна служба покликана давати відповіді на виклики, які постають перед дітьми та суспільством. Центр психічного здоров'я та психосоціальної підтримки УКМА у співпраці з психологічною службою та за підтримки Представництва ЮНІСЕФ в Україні розробив корекційно-розвивальну програму «Безпечний простір» для практичних психологів та соціальних педагогів, які працюють з дітьми дошкільного, молодшого шкільного та підліткового віку, щодо створення безпечного середовища та формування життєздатності. Метою зазначеної корекційно-розвивальної програми є підвищення стійкості дошкільників та школярів до переживання наслідків стресу після психотравмуючих подій. Значною перевагою програми є доцільність її використання навіть через рік після травматичної події. Три основні компоненти програми спрямовані на дітей, батьків та вчителів. Пропонована програма схвалена для використання в навчальних закладах та розміщена на сайті https://drive.google.com/file/d/1_HGVS3nkX4Aorr_QdILe1xXeiywJ-Mjt/view

Травматичні події внаслідок війни зачіпають сотні тисяч дітей. Діти потребують допомоги та підтримки, щоб подолати стрес війни, знайти способи адаптації до нових умов життя та подолати труднощі, щоб запобігти розвитку проблем із психічним здоров'ям. Програма «Діти і війна. Навчання технік зцілення». Програма та путівник розроблені Фондом «Діти та війна» (Берген, Норвегія). Автори посібника – представники Інституту психіатрії (Лондон, Велика Британія) та Норвезького центру кризової психології. Програма

була реалізована в країнах, де велися військові дії: Боснія, Косово, Китай, Іран, Сирія, Руанда, Непал, і показала свою ефективність.

Тому дуже важливою є робота працівників психологічної служби, які покликані допомогти дітям відпрацювати неефективну реакцію на стрес, виробити механізми стресостійкості, навчити технікам, які допоможуть стабілізувати та впоратися зі спогадами про минуле. Матеріали програми будуть корисні вихователям, психологам і консультантам-психотерапевтам, соціальним працівникам і соціальним педагогам, іншим спеціалістам, які займаються питаннями охорони дитинства та пройшли попередню підготовку.

Програму схвалено для використання у закладах освіти ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (протокол № 2 від 29.06.2016) і розміщено на сайті (<https://drive.google.com/file/d/16yCTn6CmrDEF9kf6Iwd2oTod3wuvAJpp/view>).

Література:

1. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільноговіку та школярів «Безпечний простір»: навчально-методичний посіб. - Київ : НаУКМА, ГЛІФ Медіа, 2017. - 208 с.
2. Методичні рекомендації для практичних психологів: психологічна допомога особистості з посттравматичним синдромом. уклад.: І. Я. Мельничук, О. В. Цапенко. Кіровоград: Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, 52 с.
3. Подкоритова Л. О. Прийоми психологічної самопомоги. Навчальний тренінг. Практична психологія та соціальна робота. № 12. 2014.
4. Присяжнюк. НМЦ практичної психології і соціальної роботи ІПО Університету Грінченка: <https://www.facebook.com/groups/124176988169440>

Дробот Ольга

ПСИХОСЕМАНТИЧНА ДІАГНОСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ, МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ

Саме слово «психосемантика» складене із двох слів: психологія й семантика, розберемо ці поняття окремо й обґрунтуємо їхнє з'єднання. Семантика – наука, яка вивчає лексичне значення слова, тобто – історично закріплене у свідомості співвіднесення слова з певним явищем. Психологія – у цьому випадку, дає психологічне пояснення як і чому відбувається це співвіднесення у свідомості людини.

На сьогодні, у психології, є багато визначень поняття свідомість. За Л.С. Виготським, свідомість – це той «орган», який забезпечує спільну організацію вищих психічних функцій і внутрішню цілісність психічного життя людей. Свідомість – вищий ступінь розвитку психіки людини, що представляє собою єдність відображення людиною дійсності і його відношення до цієї дійсності (за В.М. Мясіщевим), а На думку Ю.М. Швалба [4], свідомість – це інстанція, яка відображає світ, і, одночасно, породжує світ.

У науці психосемантика, за В.Ф. Петренком [3], який зазначав, що усвідомлювати

дійсність – означає розділяти її на елементи і встановлювати між ними певні зв'язки та відношення: схожості, тотожності, розходження, належності, послідовності, поняття свідомості набуває іншого трактування. Свідомість – це індивідуальна система значень, об'єднаних із Чутливою тканиною, яка у свою чергу через сприймання пов'язана із предметним світом і особистісними смислами (В.Ф. Петренко).

Професійну свідомість, як поняття, почали виокремлювати сучасні вітчизняні вчені у своїх наукових роботах на початку 21-го століття: професійна свідомість практичного психолога (Н.Ф. Шевченко [5]), професійна свідомість керівника та філолога, професійна свідомість інженерів (О.В. Дробот [1, 2, 6], С.А. Пустовий [2]) і т.п.

Виникла проблема психодіагностики професійної свідомості яка вирішувалася у ході конкретного наукового дослідження. Діагностика професійної свідомості, у психосемантичному напрямі дослідження свідомості як такої, передбачає певний методичний комплекс психосемантичного інструментарію. Психосемантичні методи – це ті методи за допомогою яких ми можемо визначити значення або зміст слова, предмета, явища.

Прямі методи психосемантичних досліджень – це співвіднесення знаку до того або іншого предмета, явища. Наприклад, в одному з досліджень дітей шкільного віку просили зобразити базові емоції (радість, страх, сум, гнів) за допомогою олівця й листу паперу. Аналіз дитячих малюнків дозволивши зрозуміти, із чим діти співвідносять ці слова: з мімікою, з жестами, із ситуаціями, які породжують емоції, із закріпленими в культурі символічними зображеннями емоційних проявів.

Асоціативний експеримент – найбільш розроблена техніка семантичного аналізу. Піддослідному надають слово-стимул, і йому потрібно назвати перші, які виникли на його думку, асоціації. Застосовують: вільний асоціативний експеримент - піддослідний не обмежений у виборі можливих асоціацій; спрямований асоціативний експеримент – асоціативний потік піддослідного обмежується певними рамками. Для семантичного аналізу важливе виявлення заходу семантичної близькості між словами, щоб представити семантичну структуру слова або категорії. Недоліком є його чутливість до фонологічної й синтаксичної подібності.

Техніка репертуарних град Джорджа Келлі, вчений описав новий метод – техніка репертуарних град – у книзі «Психологія особистісних конструктів», яка вийшла у 1955 р. Цю методику було розроблено для виявлення «особистісних конструктів» – «особливого суб'єктивного засобу», створеного (сконструйованого) самою людиною, перевіреного (валідизованого) нею на практиці, що допомагає їй сприймати і розуміти (конструювати) навколишню дійсність, прогнозувати й оцінювати події. Методика по суті є варіантом методу тріадичного порівняння, і таким чином, оцінки себе, інших зі свого ближнього

оточення, де піддослідний повинен об'єднати двох суб'єктів у тріаді за однією якістю і протиставити їм третього.

Головну роль у психосемантичній діагностиці відіграє *метод семантичного диференціалу*. Його мета побудова семантичного простору, де семантичний простір є дослідницькою моделлю структури індивідуальної свідомості, на основі якої відбувається сприйняття людиною об'єктів, їх класифікація, порівняння. На сьогодні є два варіанта семантичних диференціалів: вербальний (Ч. Осгуд) і візуальний (О. Артемьєва).

Метод семантичного диференціала спрямований: на пошук семантичного простору й аналіз покладених у його основі факторів; на вивчення взаємного розташування об'єктів у семантичному просторі, тобто розбіжностей у сприйнятті цих об'єктів, розглянутих респондентом. І тому метод семантичного диференціала дозволяє: знаходити усереднені показники сприйняття об'єктів; виділяти типи людей, які мають подібне сприйняття розглянутого об'єкта, тобто людей які входять до однієї, наприклад, професійної групи.

У різних семантичних диференціалах можуть бути різні значення шкал та їх кількість, це залежить від того яку професійну групу досліджують, тобто який зміст професійної свідомості хочуть визначити. Це можуть бути інженери, керівники, філологи, юристи, психологи, ін.

Шкали задані антонімічними термінами, наприклад прикметниками (класичний семантичний диференціал Ч. Осгуда), які описують протилежні якості об'єктів: теплий/холодний, ситий/голодний і т.д. Шкали градуйовані (наприклад, від -3 до +3), простір шкали між протилежними полюсами піддослідний сприймає як безперервний континуум (присутність) ознак. Семантичний диференціал Ч. Осгуда являє собою набір з 12 шкал - завдань сформованих найбільш високочастотними прикметниками-антонімами.

Основна вимога при створюванні і використанні семантичного диференціалу – це пропорційна розмірність шкал. При дослідженні семантичного поля людини певної професії, дослідник повинен дотримуватися певної пропорції у кількості шкал які відповідають семантики факторів Оцінка, Сила й Активність, їх повинна бути певна рівність.

Таким чином було представлено опис психосемантичних методів діагностики професійної свідомості. Методичні комплекси по діагностиці певних видів професійної свідомості можна знайти в представлений літературі до тексту тез.

Література:

1. Дробот О.В. Професійна свідомість керівника: навчальний посібник / О.В. Дробот. К.:Талком, 2016. 339 с.
2. Дробот О.В., Пустовий С.А. Професійна свідомість філолога в термінах сучасної психосемантики. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Психологія*. 2018. Том 23. Випуск 1 (47). С. 52–62.
3. Петренко В. Ф. Основи психосемантики / Петренко В. Ф. 2-е изд., доп. СПб. Питер, 2005. 480 с.Бібліогр.: с. 459–480.

4. Швалб Ю.М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования) / Ю.М. Швалб. К. Миллениум. 2003. 152 с.
5. Шевченко Н. Ф. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 / Шевченко Наталія Федорівна. К., 2006. 485 с. Бібліогр.: с. 400–432
6. Drobot, O. (2019). Психосемантичні особливості змісту професійної свідомості інженерів. *ПСИХОЛІНГВІСТИКА*, 25(1), 72-89. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-1-72-89>

Дуткевич Тетяна

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ

Сьогодення визначає суттєво нові запити на профорієнтаційну роботу зі школярами, що висвітлюються у низці праць (І. В. Заєць [1], З. В. Охріменко [3], А. М. Шевченко [5] та ін.). Серед найгостріших викликів для молодого людини стає майбутнє працевлаштування в умовах стрімко змінюваного ринку праці.

З метою приведення профорієнтаційної роботи у відповідність до викликів часу розроблено Концепцію «Професійна орієнтація у Новій українській школі» [2], якою передбачено запровадження у закладі загальної середньої освіти посади радника з професійної орієнтації. Однак наразі провідними суб'єктами профорієнтаційної роботи в закладі освіти залишаються педагоги, а отже їх психологічна підготовка на етапі університетської освіти має передбачати оволодіння відповідними компетентностями [4].

Схарактеризуємо наш досвід психологічної підготовки майбутніх педагогів до профорієнтаційної роботи з учнями. Передовсім, були визначені компетентності, які мають бути сформовані у результаті цієї психологічної підготовки, а саме: розуміння значущості та мотивованість до профорієнтаційної роботи з учнями; здатність враховувати вікові особливості учнів у профорієнтаційній роботі; здатність визначати за допомогою психодіагностики професійні інтереси, наміри, схильності школярів; спроможність психологічно забезпечувати проведення профорієнтаційних заходів (мотивувати і переконувати учнів, привертати їх увагу, активізувати пізнавальну діяльність та самопізнання, пробуджувати прагнення до самовдосконалення тощо); здатність формувати «soft skills» учнів, які є необхідними чинниками їх майбутнього працевлаштування.

Оволодіння майбутніми педагогами необхідними для проведення профорієнтаційної роботи компетентностями відбувається як під час засвоєння навчальних дисциплін психологічного циклу, так і впродовж педагогічної практики. Вивчаючи навчальну дисципліну «Психологія», студенти педагогічних спеціальностей освітнього ступеня

«Бакалавр» знайомляться з розвитком особистості дитини, особливостями її світосприймання та самосвідомості на різних вікових етапах

– починаючи від дошкільного і завершуючи старшим шкільним віком. Викладачі доводять до розуміння майбутніх педагогів, що знайомство дитини зі світом професій відбувається на перших роках життя, коли дитина спостерігає за світом дорослих, а згодом починає відображати його у своїх іграх. Обираючи собі певну ігрову роль, малюки уявно стають лікарями, вчителями, продавцями, водіями тощо. Вже у ранньому дитинстві є сприятливі можливості для бесід педагогів з малюками про різні професії, про людей, що у них працюють. Особливо актуальним є висвітлення цих питань для майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Студентам пояснюють, що прагнення дитини стати дорослим, здобути улюблену професію є провідним чинником її бажання йти до школи, оволодівати знаннями, вміннями, навичками, які призведуть до справжнього оволодіння певною професією.

На етапі початкової освіти діти продовжують знайомитись зі світом професій, більш глибоко і різнобічно пізнають вимоги професії до людини, у них виникають перші свідомі уявлення про свою майбутню професію. Вчитель має можливість пов'язувати проведення уроків з елементами профорієнтаційної роботи. Так, розповідаючи про попередження і гасіння пожеж, вчителю доречно розповісти про професії пожежника, еколога, лікаря.

Особливу увагу приділяємо особливостям підліткового та старшого шкільного віку, коли вибір професії стає нагальним і невідворотним завданням для учня. Показуємо, що важливою ознакою підліткового віку є прагнення до самопізнання, усвідомлення свого «Я», а отже учні із задоволенням проходять психодіагностику, вивчають вимоги різних професій до людини та перевіряють їх на відповідність власним якостям. Це свідчить, що підлітки активно шукають для себе адекватну професію, серйозно задумуються про майбутній вибір. Вчителю важливо підтримати інтерес учнів, провести психодіагностику, рекомендувати інші методи самопізнання й самовдосконалення, періодично проводити профорієнтаційні бесіди та консультації, залучати до співпраці психолога закладу освіти.

Учні старшого шкільного віку стоять на порозі професійного вибору. Вони вже більш-менш остаточно визначились зі сферою своєї професійної активності, а тому поглиблено вивчають ті шкільні предмети, які є важливими для оволодіння професією. Цьому сприяє відвідування позашкільних закладів освіти (будинків дитячої творчості, освітніх молодіжних центрів, студій тощо). До майбутніх педагогів доносимо розуміння психологічних особливостей профорієнтаційної роботи зі старшокласниками, а саме: необхідність профорієнтаційних консультацій, систематизація психодіагностики, сприяння активній діяльності учнів над оволодінням професійно спрямованими компетентностями.

Під час напруженого пошуку особистістю в період життєвого самовизначення тієї сфери діяльності, в якій найбільш повно розкрився би її творчий потенціал, інтерес виступає в якості одного з провідних мотивів професійного вибору. Водночас майбутнім вчителям важливо усвідомити й складнощі професійного вибору старшокласниками, його певну суперечливість. Наприклад, в одному з наших досліджень було виявлено, що майже чверть старшокласників має інтерес до одних сфер діяльності, а здібності – до інших. І це загрожує ускладненнями майбутньої професійної кар'єри, коли у працівника визначається або послаблена професійна мотивація, або недостатня професійна придатність. Студентів варто підвести до висновку про те, що ефективне здійснення профорієнтації неможливе без виявлення, аналізу і оцінки інтересів особистості, які помітно впливають на вибір старшокласниками життєвого шляху.

Відтак під час проведення професійної орієнтації важливо допомогти старшокласникам усвідомити доцільність обрання не лише цікавої майбутньої професії, але й необхідність активного розвитку своїх здібностей до оволодіння нею.

Майбутні педагоги освітнього ступеня «Магістр» зосереджуються над вивченням психологічних аспектів у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками під час вивчення навчальної дисципліни «Психологія освіти». У період проходження виробничої педагогічної практики студенти вивчають професійну спрямованість старшокласників, проводять заходи профорієнтації з урахуванням отриманих результатів.

Метою виконання студентом-практикантом завдань з психології визначено формування здатності використовувати психодіагностичний інструментарій для визначення сформованості у старшокласників професійної спрямованості; спроможності здійснювати обробку, аналіз, узагальнення матеріалів психодіагностики та використовувати їх для підготовки і проведення профорієнтаційної роботи.

Основними етапами виконання студентами завдань з психології є наступні.

Перший етап. Студент знайомиться з класом, спостерігає, вивчає шкільні документи, проводить бесіди, налагоджує зі старшокласниками психологічний контакт.

Другий етап. Продовжуючи спостерігати за поведінкою старшокласників, проводить психодіагностичне обстеження учнів за допомогою однієї з методик з визначення професійної спрямованості; здійснює обробку їх результатів з метою з'ясування особливостей професійного самовизначення старшокласників.

Третій етап. Складання загального звіту про вивчення професійної спрямованості учнів, який містить не лише узагальнені, теоретично осмислені дані про особливості професійного самовизначення старшокласників, але й моделювання основних напрямків профорієнтаційної роботи з учнями.

У звіті майбутні педагоги мають розкрити такі питання, як: специфіка професійних інтересів учнів класу, завершеність побудови ними професійного плану; основні труднощі вибору професії в учнів класу та чинники, які найбільше впливають на вибір професії; рівень профорієнтаційної роботи в учнівській групі, її ефективність; заходи з оптимізації вибору професії та побудови професійного плану, які бажано реалізувати.

Отже, психологічна підготовка майбутніх педагогів до профорієнтаційної роботи з учнями є необхідною складовою формування компетентного фахівця. Ця підготовка передбачає не лише оволодіння знаннями про вікові особливості профорієнтаційної роботи з учнями на різних етапах здобуття освіти, але й формування вмінь і навичок психодіагностики, професійного консультування та інформування з використанням можливостей своїх предметів. Посилення психологічної складової у професійній самосвідомості учнів, без сумніву, сприятиме не лише здійсненню ними професійного вибору, але й більш успішному їхньому працевлаштуванню.

Література:

1. Заєць І. В. Актуальність профорієнтаційної діяльності практичних психологів НУШ. Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: збірник матеріалів XII Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті Б.О. Федоришина/ за ред. Н.В. Павлик. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2022. С. 38-42.
2. Концепція профорієнтації в НУШ. Режим доступу: https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2021/01/konczepczya-proforiyentaczii-dlya-gromadskogo-obgovorennya-16_12_20-.pdf
3. Охріменко З. В. Роль професійної орієнтації в сучасних умовах: ціннісний аспект. Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: збірник матеріалів XII Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті Б.О. Федоришина / за ред. Н.В. Павлик. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2022. С. 57-61.
4. Психологія профорієнтації в системі педагогічної освіти: монографія. Кол. авт. за ред. О.М. Ігнатович. Київ: Педагогічна думка, 2014. 375 с.
5. Шевенко А. М. Підготовка радника з професійної орієнтації для закладів загальної середньої освіти Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: збірник матеріалів XII Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті Б.О. Федоришина / за ред. Н.В. Павлик. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2022. С. 90-94.

Заєць Іван

«ТЕМНА» СТОРОНА ПРОФЕСІЙНОГО УСПІХУ ОСОБИСТОСТІ

Проблема вивчення професійного успіху особистості – завжди актуальна та досліджується багатьма науковцями з різних країн світу. Одним із важливих аспектів становлення особистості є досягнення нею успіху у соціумі, а саме розкриття потенціалу та професійна самореалізація.

На нашу думку, доцільно розглянути результати досліджень дитинства успішних людей. Так згідно досліджень вчених 400 успішних людей (які описані у книзі MegJay «Supernormal»), близько 75% з них мали дуже тяжке дитинство. Зазначимо, що з раннього віку вони: стикалися з багатьма перешкодами; повинні були вирішувати складні питання; бути відповідальними; дорослішати раніше за інших тощо. Необхідно сказати, що якщо дитина успішно долає багато труднощів у дитинстві, то цей механізм вона переносить у доросле життя. Але поряд з цим, вона часто шукає проблеми, щоб потім їх вирішувати. В таких умовах закаляється характер і формуються риси, що необхідні та важливі, наприклад, для підприємців, бізнесменів. Але зауважимо, що якщо ми спробуємо створити таких людей штучно (в інкубаторі), то в нас нічого не вийде. Адже більшість досліджень показують, що якщо дитина проходить через важке дитинство, то скоріш за все, дані обставини матимуть негативний характер. Наприклад: у неї в два-три рази вища ймовірність суїциду, залишитися без роботи тощо. Тобто існує тонка межа, баланс. На цій лінії сходяться: зовнішні обставини, генетика, психіка, виховання тощо. Також важливо зазначити, що якщо стрес буде дуже сильним, то дитина, в більшості випадків, «зламається». Тому такі люди стають успішними, якщо вищезазначені аспекти можуть витримати.

Важливо відзначити, що в останнє десятиліття зростає кількість наукових досліджень, присвячених розумінню «темної» сторони професійного успіху особистості. Чіткого консенсусу, що необхідно або достатньо для того, щоб риса особистості вважалася «темною», не досягнуто. Найбільшу увагу в окресленому проблемному полі приділялося вивченню рис, що отримали назву «темної тріади», які можуть впливати на професійний успіх особистості. Концепт був запропонований дослідниками Делроєм Л. Полхусом та Кевіном М. Вільямсом у 2002 році. За цей час «темна тріада» проаналізована у великій кількості наукових публікацій та продовжує викликати інтерес дослідників.

Необхідно сказати, що термін «темна тріада» відноситься до поєднання трійки негативних рис особистості – нарцисизму, макіавеллізму та психопатії. Вказані риси названі «темними», оскільки кожна з них стає причиною негативної (контрпродуктивної) поведінки людини у навчанні, спілкуванні, на роботі. Але в той же час деякі компоненти означених рис особистості можуть сприяти професійному успіху особистості [1].

Нарцисизм, як компонент «темної тріади», характеризується завищеним почуттям власної значущості, надмірною потребою у захопленні, зниженням здатності або небажанням співпереживати почуттям інших і міжособистісною експлуатаційною поведінкою. Нарцисизм, як риса має деякі адаптивні аспекти, оскільки сприяє високій самооцінці та впевненості. Згідно досліджень, такі люди мають вищі шанси на досягнення успіху в житті. Також вони заробляють більше, незалежно від рівня інтелекту. А якщо інтелект – високий, то успіх, доволі

часто, ще більший. Але зауважимо, що такі люди – маніпулятори.

Макіавеллізм – «використання хитрості й лукавства в керуванні державою або взагалі в адмініструванні». Назва риси є даниною Ніколо Макіавеллі, який у найвідомішій своїй праці («Державець») описав маніпулятивні міжособистісні стратегії в контексті свого історичного часу. Макіавеллізм спричиняє цинічний, маніпулятивний підхід до соціальної взаємодії, ігнорування моральних норм; відображає надзвичайно егоїстичну орієнтацію, при якій особа готова використовувати будь-які засоби для досягнення власних цілей. Макіавеллізм проявляється маніпулюванням та використанням інших, абсолютною байдужістю та черствістю у поєднанні з високо розвинутими комунікативними вміннями та навичками. Носії риси характеризуються як аморальні цинічні особи, орієнтовані у соціальній взаємодії лише на особисту вигоду. Макіавеллізм включає поєднання холодності та цинічного мислення з успішним впливом на інших людей, використанням їх у власних інтересах з неухильним прагненням до статусу, влади, особистого збагачення, досягненням переваг у всьому [1]. Такі люди, часто, досягають професійного успіху.

Вершиною «темної тріади», яку ми розглянемо детальніше, є **психопатія**. Вона характеризується імпульсивністю, пошуком гострих відчуттів, безстрашністю, схильністю до агресії. Психопатичні особи вирізняються стійкою асоціальною та зухвалою поведінкою, майже повною відсутністю емпатії, черствістю та бездушністю. Вони, як правило, готові зробити або сказати практично все, що завгодно, щоб досягти свого. Такі особи імпульсивні, тож можуть поводитися небезпечно, у деяких випадках навіть скоювати злочини, не зважаючи на те, як їхні дії впливають на інших.

Зауважимо, що згідно статистики, серед менеджерів, управлінців, близько 3,5% психопатів, а серед власників найбільш успішного бізнесу – 21%. Також, згідно мета-аналізу, близько 2% вчених – психопати; мислителів та філософів – 14%; письменників

– 20%; художників – 25%. Зазначимо, що цікавими є сучасні статистичні дані серед найбільш успішних людей, що досягли визначного успіху (відомі у всьому світі люди): 17,5% вчених – психопати; мислителів та філософів – 26%; композиторів – 30%; художників – 37%; топових письменників – 46%. На нашу думку, доцільно перерахувати професії в яких зустрічається найбільша кількість психопатів: політики, продавці, телевізійні зірки, священники, журналісти.

Загалом зазначимо аспекти професійного успіху психопатів: вони володіють дуже яскравим шармом, подобаються людям; справляють дуже гарне перше враження; вміють зачарувати, захопити людей; володіють харизмою, вміють дуже добре говорити тощо. Якщо психопат з вами знайомиться, то часто присутнє відчуття, що він вас давно і дуже добре знає та розуміє краще за інших; говорить вам про речі, які вам ніхто не говорив (речі

дуже правильні). І взагалі, складається враження, що психопат бачить всі ваші проблеми і розуміє труднощі. Але необхідно усвідомлювати, що за цією маскою ховається холоднокровний маніпулятор, абсолютний егоїст, який вас обов'язково використає для досягнення своїх цілей.

Також виокремимо «негативні» аспекти професійного успіху психопатів: егоїзм (йому важливі тільки його цілі, а не ви). У них майже відсутня емпатія (є тільки «холодна» емпатія). Наприклад, для психопатів однакове емоційне навантаження можуть мати слова геноцид, звалтування, дерево (для них це просто явища навколишнього світу). Вони часто присвоюють досягнення інших; постійно брешуть; проявляють жорстокість; дуже мстиві; можуть публічно принижувати інших.

Необхідно сказати, що більшість психопатів володіють рівнем інтелекту нижче середнього. Тому більшість з них знаходяться у в'язницях. Але, якщо у психопата високий інтелект, то він може подавити свої негативні риси (наприклад: імпульсивність) і стати більш соціально прийнятним, і таким чином досягати успіху.

Чому ми можемо «повчитися» у психопатів? Важливі уроки для нас: у психопатів немає почуття сорому. Слід зазначити, що сором – корисне та продуктивне почуття. Можна сказати, що це – орієнтація у навколишньому середовищі; компас – куди потрібно йти, а куди ні; наша система рамок. Але в той же час сором не дає нам діяти, а також може спричиняти комплекси. А психопат просто розуміє, що зробив помилку і діє далі, його цікавить тільки досягнення цілей. У них відсутня тривожність. Вони не бояться помилок, і взагалі, часто діють для того, щоб робити помилки. Психопати роблять більше за всіх помилок, завжди готові помилятися, адже для них це слабкі місця, які потрібно покращити, а також це потенційні точки зростання даних особистостей. Психопатів цікавлять тільки їх цілі. У психопатів – «холодна» емпатія. Вони не можуть відчувати ваші емоції, але вони їх дуже добре розуміють. Такі особистості часто задають запитання: що відчуває ця людина? що вона хоче від мене? Їм потрібно раціонально розуміти, що відчувають інші люди, для більш ефективного спілкування та маніпуляцій. Психопатам завжди потрібна стимуляція. Як часто говорять: «виходити із зони комфорту». В цьому вони можуть доходити до екстриму.

Зазначимо головні елементи професійного успіху психопатів: вони, зазвичай, починають з професійних низин, але швидко просуваються кар'єрними сходами; дуже часто вони перебувають у невідомості і це їх ніяк не бентежить; вони роблять багато помилок і тим більше у них шансів на покращення та зростання і на успіх в цілому; їм не соромно за помилки; вони майже завжди виходять із зони комфорту, просто йдуть вперед, їм нічого не хвилює крім цілей; їм потрібна стимуляція, навантаження, екстрим. Можна сказати, що ці компоненти і є головним секретом їхнього професійного успіху.

Отже, «темна тріада» може допомогти особистості досягти професійного успіху в житті, оскільки її продуктивність зумовлена прагненням особи бути успішною, займати статусні позиції, бути конкурентоспроможною. Таким чином, носії «темної тріади» в різних професійних сферах, використовуючи поєднання базових рис, можуть створювати різноманітні ніші для власного процвітання.

Література:

1. Гордієнко А. В. Темна тріада особистості у творчості та досягненнях студентів / Гордієнко А. В. // Науково-практична конференція "Особистість у просторі проблем ХХІ століття": програма і матеріали, 10 березня 2022 року Київ, Україна / наук. керівник Чернобровкін В. М. ; Національний університет "Києво-Могилянська академія". - Київ : [Дірект Лайн], 2022. - С. 52-59.
2. Дослідження психопатів [електронний ресурс]: <https://link.springer.com/article/10...https://digitalcommons.wou.edu/pure/v...https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/7953036/https://psycnet.apa.org/record/1941-0...https://www.sciencedirect.com/science...>
3. Кореляція між нарцисизмом та успіхом у кар'єрі [електронний ресурс]: <https://www.researchgate.net/publicat...>
4. Креативні професії та їх зв'язки з психопатією [електронний ресурс]: <https://www.sciencedirect.com/science...>

Іванцова Світлана

ПСИХОЛОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ В АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ МОВИ РОСІЙСЬКОМОВНИХ УЧНІВ

Лютий 2022 року через широкомасштабне російське вторгнення в Україну. Україна як незалежна держава має багатовікову історію, культуру, традиції та мову. У Конституції України в статті 10 записано: «Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України» [7]. А 16 січня 2021 року за статтею 30 Закону України українська мова стала обов'язковою для надання всіх освітніх послуг [7]. Відповідно до статті 7 Закону України «Про освіту», мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. Українською мовою має здійснюватися освіта будь-якого рівня та форм: очна, заочна, дистанційна, мережева, сімейна тощо. Державною мовою зобов'язані користуватися під час надання освітніх послуг: дошкільної, початкової, середньої, професійної тощо [8].

На сьогодні кожен із нас запитує себе: яку роль відіграє в моєму житті рідна українська мова та наскільки вона важлива? Процес формування мовної свідомості розпочинається ще з дитинства, зі шкільної парти. Мовна свідомість – це форма свідомості, яка обіймає погляди, уявлення, почуття, оцінки й настанови щодо мови та мовної дійсності [7]. Інакше кажучи, мовна свідомість – це небадуже, шанобливе ставлення до мови. У цьому напрямі

працювали О. Біляєв, В. Маслова, Т. Снитко, О. Леонт'єв, Й. Вейсгербер та ін. [7].

Звернемо увагу на світогляд старшокласників, бо школярі старших класів досягають вищого ступеня самоусвідомлення і самовизначення, прагнуть індивідуальної неповторності, самовияву, проявляють значно вищий рівень навчальної діяльності, ділової комунікації у порівнянні з підлітками. У них з'являється потреба в самореалізації та самовираженні. Формується система смисложиттєвих цінностей. Саме це покоління юнаків і дівчат в недалекому майбутньому матиме можливість змінити, відбудувати нову Україну з єдиною державною мовою, для всіх засвоєною і рідною.

Проблема вивчення мови є предметом вивчення психолінгвістики, мовознавства, антропології, педагогічної психології тощо (В. Маслова, Л.С. Виготський, Дж.Р.Кантор, Н.Г. Пронко, М. Хомський, Б. Малиновський О. Гумбольдт, С.Д. Максименко та ін.).

Як інструмент привласнення чужих територій завойовники використовували мову. І через мову накладають іншому народові своє бачення світу. Так, І. Франко ще на початку минулого століття писав: «Люди, що могли б були зробитися пожиточними діячами на рідній ниві, люди талановиті і працюючі, перейнявшись нещасною манією – міняти свою рідну мову на чужу, раптом робилися мов духовно в часті спаралізовані, тратили живе чуття» [8, с.2]. Чужа мова, витіснивши рідну зі структур мозку, руйнує закладені в них природою через спадковість творчі можливості, вироблені в процесі етнічної революції [8, с.2]. Якщо в генах людини закодовано найдрібніші особливості зовнішності, рухів, характеру, психіки, які передаються з покоління в покоління, то чому здатність до сприйняття й відтворення певної мови має бути винятком?» [8, с.3].

Ще О.Потебня засуджував двомовне виховання дітей раннього віку, бо «знання двох мов у ранньому віці не є володіння двома системами зображення і повідомлення одного й того ж кола думок, але роздвоює це коло й наперед утруднює досягнення цілісності світоспоглядання, заважає науковій абстракції» [3, с.60]. Як ми знаємо, у мові відображається національна психологія мислення. А тоді якою мовою мислити? Необхідно виробляти звичку мислити рідною мовою, тому що мова та національність нероздільні, які діють несвідомо, бо виступають формою збереження та накопичення енергії української нації.

Серед українців є відсоток українців, котрі говорять тільки російською мовою. Ситуація з подіями в Україні змінилася докорінно. На сьогодні більшість людей стала активно вивчати українську мову, щоб відчувати приналежність до своєї нації. З'явилося усвідомлене бажання вчитися, розвиватися інтелектуально. Допомогає в цьому мотивація на успіх, коли дитина орієнтована на результативність. Таким чином, сприйняття, розуміння та любов до рідної української мови варто плекати від народження.

На сьогодні професія вчителя є однією з найскладніших, тому що належить до

категорії «людина – людина» [6]. І особливої уваги потребують діти, які часто багато чого не розуміють та сприймають неоднозначно. Вчитель у процесі роботи має охопити кілька видів діяльності, серед яких не лише навчальна і виховна, а ще консультативна, пропагандистська тощо. Центром навчального процесу є вчитель. І головним, щоб активізувати пізнавальну діяльність, є любов до дітей, професійність, бажання постійно розвиватися, ділитися досвідом. Педагог, аби зацікавити школяра у вивченні рідної мови, повинен орієнтуватися на учня [6]. Учитися учнів спонукає позитивна атмосфера, міжпредметні зв'язки, зворотний зв'язок тощо. І кроками до мотивації пізнавальної активності школярів є підтримка атмосфери зацікавленості, потреба у створенні ситуації успіху, не боятися невдач, зворотний зв'язок, система взаємодії, інтерес дітей, експеримент [9].

Таким чином, учні прагнуть зрозуміти себе, свій внутрішній світ, ідентичність та національну приналежність. Особливо школярі переймаються питанням мови, розуміють важливість майбутнього України, і починається воно з них, тому так важливо вчити рідну українську мову, спілкуватися нею не тільки за потреби. Школярі вірять, що загарбники не в змозі змінити світогляд українців, позбавити мови, гідності та честі; усвідомлюють, що безпека України починається з рідної мови. Активізація навчальної діяльності реально виявляється в забезпеченні умов, за яких активізується психічна сфера учня, насамперед його пізнавальні процеси (увага, відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення тощо).

Література:

1. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта,2001.416 с.
2. Горностаї П.П. Основні тенденції функціонування особистості у ракурсі ролі теорії. *Наукові студії з соціальної та політичної психології*. Вип. 6(9). Київ: Міленіум,2002.С. 44-57.
3. Кравець Л.В. Динаміка пізнавально-інтерпретаційних моделей рідної мови і білінгвізму. URL: <http://surl.li/glfpi>(дата звернення: 10.03.2023).
4. Ніцой Л. Хочемо жити щасливо? Тоді ми повинні заговорити однією мовою. URL:<http://surl.li/glfpp>(дата звернення: 12.03.2023).
5. Огієнко І. Рідна мова. Київ: Наша культура і наука, 2010. 436 с.
6. Психологія педагогічної діяльності URL: <https://naurok.com.ua/post/psihologiya-pedagogichno-diyalnosti>(дата звернення: 15.05.2023).
7. Хомяк І. Орфографічна компетентність як складник формування мовної особистості. *Дивослово*. 2015. № 6. С.2-5.
8. Ющук І. Мова – зброя стратегічна. Політичний і психологічний аспекти мовногопитання. *Дивослово*. 2015. № 6. С. 2-3.
9. Ярмутьська І., Заболотний О. Активізація пізнавальної діяльності учнів URL: <https://vseosvita.ua/news/aktyvizatsiia-piznavalnoi-diyalnosti-uchniv-na-urokakh-ukrainskoi-literatury-v-nush-61479.html>(дата звернення: 15.05.2023).

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ Й ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ

У контексті євроінтеграційного поступу та забезпечення імплементації європейських принципів, підходів, практик в освітній і науковій сферах, які функціонують наразі в Україні в умовах війни, дослідження «Психологічний супровід професійної діяльності педагогічних працівників в умовах світових змін», що виконується співробітниками відділу психології праці ПООД імені Івана Зязюна НАПН України, є актуальним і своєчасним.

Адже особистість вчителя, його внутрішній світ, його ставлення до професії, мотивація, життєві плани, ставлення до інших учасників освітнього процесу, в решті решт – до самого себе і свого місця у світі залежить від відчуття психологічної безпеки у власній життєвій ситуації як сукупності соціальних, індивідуально-психологічних, соціально-економічних, геополітичних факторів, що обумовлюють актуальну життєву проблематику особистості, впливають на її професійний шлях та перспективи. Застосування категорій психологічної безпеки та життєвої ситуації особистості є важливими й методологічно засновними щодо розуміння сутності психологічного супроводу його професійної діяльності.

У контексті імплементації в освіті європейських принципів в умовах війни психологічний супровід професійної діяльності вчителя стає одним з основних завдань, а психолог закладу освіти стає важливим агентом змін, оскільки здійснення психологічного супроводу професійної діяльності вчителів покладатиметься на психологів закладів освіти та працівників психологічної служби освіти шляхом психологічної просвіти з актуальних питань вікової і педагогічної психології щодо процесу навчання і виховання дітей; оволодіння ними новими прийомами діяльності; розвитку психологічної готовності вчителя до професійної діяльності в різних умовах життєвої ситуації; здійснення психологічної діагностики з метою отримання об'єктивної оцінки психоемоційних станів, придатності до професійного спілкування й діяльності, задоволеності професійною діяльністю й особистісного зростання.

Слід зазначити, що актуальна життєва ситуація педагогів як великої професійної групи, характеризується наразі кардинальним впливом на життєдіяльність вчителів великої кількості негативних чинників, зокрема таких, як: військові події, окупація українських територій, знищення великої кількості міст і селищ, вбивства мирного населення, руйнація інфраструктури нашої держави включно з закладами освіти.

Від початку війни педагоги, як і увесь український народ, стали на захист Батьківщини. У лавах Збройних сил воюють приблизно 900 освітян з усієї України. З них 513 вже є педагогами, а 377 ще тільки здобувають освіту [1].

В Офісі генпрокурора було з'ясовано, що унаслідок щоденних бомбардувань та обстрілів українських міст і сіл були пошкоджені 1508 закладів освіти, 102 з них зруйновано повністю. Велика кількість закладів освіти зараз перетворились на притулки для біженців, бомбосховища, пункти розподілу гуманітарної допомоги. Ті педагоги, що не пішли воювати, зараз працюють не тільки в закладах освіти, але й в різного роду гуманітарних місіях, притулках, шпиталях в якості волонтерів, поєднуючи дистанційні і очні форми навчання, надаючи не тільки освіту дітям, але й беручи на себе функцію надання психологічної допомоги іншим. Також за даними МОН ще у 2022 році 22 тисячі вчителів виїхали за межі території України [2].

Вимушене переселення, втрата звичних соціальних контактів і звичного соціального середовища, руйнація або втрата родинних зв'язків, втрата звичного місця проживання, необхідність налагоджувати побут у незручних, іноді – несприятливих умовах, серед незнайомих людей призвело до виникнення характерних ознак кризового стану особистості – психоемоційної нестабільності, тривоги, посттравматичних стресових розладів, суму, депресії, апатії, іноді – немотивованої агресії, панічних нападів, зниження когнітивних функцій, негативних спогадів та ін., які стали розповсюдженими явищами і в учительському середовищі [3]. Відновлення професійних навичок і професійної діяльності при такому психоемоційному стані є вкрай тяжким для особистості вчителя.

Маємо зробити однозначний висновок про необхідність і гостру потребу в забезпеченні психологічного супроводу професійної діяльності педагогічних працівників такими пріоритетними напрямками діяльності як: розгортання масової психологічної просвіти серед педагогічних працівників, психологічної профілактики, соціально-психологічної реабілітації; індивідуально-психологічної реабілітації.

Найважливішим показником результативності психологічного супроводу вчителів є відновлення здатності виконувати у повному обсязі свої професійні функції, переживання ними творчої наснаги, життєвого оптимізму, цілеспрямованості, креативності, прагнення професійного самовдосконалення та професійних досягнень.

Література:

1. Українська правда. 20.06.22. Заява Міністра. <http://lifepravda.com.ua/society/2022/06/20/249192/>.
2. ВСВІТІ. В Міносвіти розповіли, скільки українських вчителів залишається за кордоном. <https://vsviti.com.ua/news/139596>
3. Overchuk, V., Liashch, O., Ihnatovych, O., Sarancha, I., Boiarskyi, N., & Boiarska, Z. (2023). Psychological resources of the individual style of overcoming stress in the conditions of military aggression. *Amazonia Investiga*, 12(62), 221-229. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.62.02.22>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Входження в систему міжнародних економічних, політичних і культурних зв'язків, сучасні інтеграційні процеси, соціально-економічний розвиток України в умовах глобалізації визначає потребу у конкурентноспроможних фахівцях світового рівня, зокрема менеджерах нового формату, здатних забезпечити надійність і стабільність економічної системи, відповідну їй результативність, а також виявляти у будь-яких взаємозв'язках і стосунках високий рівень монетарної і комунікативної культури.

Істотна роль сформованої комунікативної культури полягає не лише в успішності професійної самореалізації менеджера, а й успіху організації у цілому, виявляючись в умінні мотивувати та заохочувати до плідної роботи співробітників, розв'язувати конфлікти всередині команди, проводити переговори, вирішувати управлінські задачі в системі зв'язків і взаємодій між індивідами, соціальними групами, у сукупності усіх соціальних відносин безпосередніх чи опосередкованих, пасивних чи активних, постійних чи ситуативних з новими партнерами, колегами і споживачами продуктів професійної діяльності.

Зазначимо, що комунікативно-управлінське середовище у професійній діяльності менеджера соціокультурної сфери сприяє реалізації і розвитку творчого та лідерського потенціалу його особистості, формує соціальні навички і вміння, комунікативну культуру. Безумовно суттєву роль у формуванні комунікативної культури відіграє цілісна психологічна система складових, що включає системне та комплексне пробудження і вивільнення здібностей, залучення психічних резервів менеджера щодо оптимізації і формування, розширення репертуару актуальних форм його творчого самовиявлення, самопрезентації і самоактуалізації у комунікативно-управлінській діяльності.

Існують різноманітні підходи до формувальних особливостей комунікативної культури: методологічний (В. Сластьонін, Є. Бондаревська, Н. Кузьміна та ін.), свідоглядний (О. Бодальов, Б. Ломов), морально-етичний (В. Грехнев, І. Страхов, І. Синиця та ін.), комунікативний (І. Комарова, А. Мудрик, І. Тимченко та ін.), у межах різних теорій комунікації (М. Василик, В. Кашкін, Є. Кравченко, Г. Почепцов та ін.), психологічний (Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, І. Зімня, І. Котова, О. Леонтєв, Б. Паригін), психолого-педагогічний (А. Маркова, Л. Мітіна, Є. Руденський); творчий (В. Кан-Калик, М. Нікандров, С. Кондратьєва). Комунікативна культура розглядається дослідниками як частина професійної культури фахівця (В. Грехнев, В. Сластьонін, І. Зарецкая);

комунікативний аспект професійної підготовки (Н. Кузьміна); компонент культури особистості (А. Мудрик, В. Саф'янов). Різноманітність підходів сприяє розв'язанню сучасних психолого-педагогічних проблем: більш цілісного уявлення комунікативної культури як предмету психолого-педагогічного аналізу, осмислення психолого-педагогічних проблем у контексті комунікативної проблематики, а також формування комунікативної культури (М. Васильєва, Н. Волкова, В. Грехнєв, В. Кан-Калик, І. Комарова, Л. Петровська, В. Полторацька та ін.)

У сучасних дослідженнях акцентовано на комунікативній взаємодії, психологічних аспектах комунікативної підготовки студентів, педагогічних умовах формування комунікативної культури та окремих комунікативних умінь і навичок. Існують різні підходи до трактування поняття комунікативної культури, через визначення її: методологічних засад (О. Бондаревська, Н. Кузьміна, В. Сластьонін), світоглядної ролі (О. Бодальов, Б. Ломов), психологічних основ формування (Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, І. Зимня, О. Леонтєв), соціологічного аспекту (С. Самигін, А. Реан), взаємозв'язок з духовною культурою (О. Солженіцин, Е. Соколов), лінгвістичної складової (Б. Головін, Г. Михальська) тощо.

Визнаючи комунікативну культуру менеджера як соціальний феномен, слід зазначити на критеріях ефективності її виявлення: досягнення взаєморозуміння партнерів, краще розуміння ситуації й предмета спілкування (досягнення більшої визначеності в розумінні ситуації сприяє вирішенню проблем, забезпечує досягнення цілей з оптимальною витратою ресурсів), а також комунікативна компетентність як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії. Отже, під комунікативною культурою ми розуміємо здатність і вміння виявляти сукупність умінь і навичок для підвищення ефективності управлінської діяльності менеджера. Серед багатьох необхідних умов формування комунікативної культури слід виокремити оптимізовані мотиваційні (зовнішні, внутрішні, інтроєктивні, ідентифікаційні) чинники: свобода, самостійність, відсутність контролю, що розвиває в працівниках відповідальність і підвищує ефективність роботи; сприятлива атмосфера довіри, врахування таких групових феноменів, як сумісність, спрацьованість, згуртованість; значущість виконуваної роботи тощо.

Ознаками формування комунікативної культури особистості менеджера буде виявлення таких характеристик: *знання* мовленнєвого етикету й вміння його використовувати; *уміння*: формулювати цілі та завдання ділового спілкування, організувати й управляти спілкуванням, аналізувати предмет спілкування, розбирати скаргу, заяву, ставити запитання і конкретно відповідати на них, аналізувати конфлікти, кризові ситуації, конфронтації та вирішувати їх; володіння навичками і прийомами

ділового спілкування, його тактикою і стратегією; *уміння*: вести бесіду, співбесіду, ділову розмову, суперечку, полеміку, дискусію, діалог, дебати, диспут, круглий стіл, ділову нараду, командно-ділову гру, переговори; *навички* доводити й обґрунтовувати, аргументувати й переконувати, правильно будувати промову та інші публічні виступи, критикувати та спростовувати, досягати домовленостей-рішень, компромісів і конвенцій, робити оцінки та пропозиції.

Окремої уваги заслуговують методи ефективного навчання в професійній освіті менеджерів, що сприяють формуванню у них комунікативної культури.

У Київському національному університеті культури і мистецтв, Таврійському національному університеті ім. В. І. Вернадського під час вивчення майбутніми менеджерами дисципліни «*Психологія управління*» ми використовуємо такі методи навчання: тестові, діагностичні, творчі завдання; тематичні бесіди з соціально-психологічних проблем; активні методи: дискусії, ділові, рольові функціонально-рольові, лінгвістичні ігри; методи конкретних ситуацій, кейс-методи; методи комунікативно-управлінського впливу; ;сенситивний тренінг (тренування міжособистісної чутливості й сприймання себе як психофізичної цілості); діалогічні методи аргументації, вирішення конфліктних ситуацій; проєктивні методи, метафоризація проблем і ресурсів взаємостосунків і спілкування; методи проєктування тощо.

У результаті відбувається розвиток різних компонентів комунікативної культури особистості майбутнього менеджера, а саме: когнітивного (повнота, міцність і усвідомленість комунікативних знань, що впливають на результативність соціальної взаємодії), мотиваційно-ціннісного (позитивна мотивація до спілкування, усвідомлення спілкування як однієї із цінностей у системі цінностей); діяльнісно-практичного (комунікативна діяльність, комунікативні уміння, соціальний інтелект) і рефлексивно-саморегулятивного (самопізнання власних психічних актів, станів, поведінки; розуміння дій і поведінки інших учасників взаємодії, оцінка та корекція цього процесу).

Отже, цілеспрямоване формування комунікативної культури у студентів спеціальності «Менеджер соціокультурної діяльності» є важливою частиною їх професійної підготовки; сприяє підвищенню якості їхньої професійної підготовки, формуванню активної громадянської й життєвої позиції, всебічному професійно-особистісному розвитку та самовдосконаленню; забезпечує таку підготовку, яка відповідає вимогам сьогодення.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНЦІЙ ФАХІВЦІВ УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Модернізація змісту освіти на сучасному етапі розвитку України вирішує одну з важливих проблем – оптимізація способів і технологій організації освітнього процесу, переосмислення візії та якості освіти. Наразі значна конкуренція на ринку освітніх послуг одночасно є важливою умовою розвитку сучасного закладів вищої, фахової передвищої та професійної освіти та розширює поле можливостей для замовників освітніх послуг, але разом тим є випробуванням для закладу освіти з орієнтації у сучасному ринку праці.

У структурі професійної компетентності педагогічного працівника можна визначити основні блоки: мотиваційно-ціннісний; система професійно важливих якостей; система здібностей викладача (насамперед педагогічних здатностей, що визначають схильність до науки); когнітивний (знання); афективний (позитивне емоційно-оцінне відношення до предмета, що викладається, і його важливості в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців, здатність до емоційно-вольової регуляції поведінки); конативний (професійні вміння й навички, педагогічна техніка, поведінка).

Дані структурні компоненти реалізуються у вигляді сформованих універсальних і професійних компетенцій педагога. Варто зазначити, що в цій моделі професійної компетентності педагогічного працівника об'єднані показники, які традиційно входили в поняття «педагогічна майстерність» (особистісні якості, знання, уміння викладача) з компетенціями викладача, що служать показниками здатності застосовувати ці знання й уміння на практиці [2].

На думку вітчизняних вчених таких як Зязюн І.А, Ягупов В.В., Дубасенюк О.А, Лісіна Л.О. та інші, центральним компонентом та системоутворюючим яром педагогічної майстерності вважається розвинене психолого-педагогічне мислення, щозумовлює творчість у педагогічній діяльності й характеризується самостійністю, гнучкістю й швидкістю.

У роботах різних авторів, які займаються проблематикою педагогічної майстерності, психології розвитку професійної компетентності педагогів, простежуються наступні психолого-педагогічні чинники: рішучість і вміння домагатися виконання своїх вимог; розумна строгість і вимогливість; бажання й готовність допомогти здобувачеві освіти в освоєнні предмета, зміцнити його впевненість у собі; дотримання педагогічного такту дозволить не тільки уникнути конфліктів зі здобувачами освіти, але й у разі потреби свідомо піти на конфлікт, щоб розв'язати будь-яке протиріччя; витримка, терплячість, чуйність, доброзичливість, щирість у відносинах, виваженість у поведінці, урівноваженість

у вимогах; викладач як особистий приклад: у ставленні до справи, до своїх обов'язків, до суспільної праці, в умінні поважати чужу, нехай навіть помилкову думку, у міру вимагати й за необхідністю допомагати; розвиток спостережливості й спритності; важливим у діяльності викладача є його здатність володіти увагою студентської аудиторії [2].

Основним чинником будь якої людської активності, а особливо в професійній є система мотиваційних чинників, потреб, мотивів та стимулів визначає умови продуктивної професійної діяльності педагогічних працівників.

Виділяють зовнішні, внутрішні та соціальні чинники мотивації. В свою чергу до зовнішніх чинників мотивації відносять: професійну компетенцію, кваліфікацію, стабільність робочого місця, вигідні контрактні умови, перспектива кар'єрного зростання, рівень та умови оплати праці, частку участі в управлінні підприємством, величину доходів акцій.

Внутрішні чинники мотивації включають в себе: творчий характер праці, оцінкаколег, творча участь у розвитку закладу професійної (професійно-технічної) освіти, творча участь у презентації роботи закладу, самореалізація, рівень відповідальності, вміння працювати в команді, рівень корпоративної культури, комунікативність.

Соціальні чинники утворюють: соціальні гарантії, пенсійне забезпечення, оплата тимчасової непрацездатності, оплата безробіття, зниження професійних ризиків, оплачувана відпустка, вихідна допомога, преміювання, оздоровлення тощо [1, с. 121]. У системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників важливо враховувати поєднання психолого-педагогічного мислення та мотивації професійної діяльності. Лише таке поєднання забезпечить ефект проактивної спрямованості набутих компетенцій.

Враховуючи результати попередніх емпіричних досліджень ми дійшли висновку основним рушійним елементом мотиваційної системи для вітчизняних закладів освіти є поєднання матеріальних стимулів з нематеріальними заохоченнями буде мати синергетичний ефект для багатьох закладів професійної освіти. Мотивація як одна з важливих функцій дасть можливість закладам професійної освіти підвищити продуктивність праці робітників, що вплине на загальну ефективність надання освітніх послуг та дозволить успішно подолати економічні труднощі, а також витримати конкуренцію з закордонними навчальними закладами у повоєнний час.

Література:

1. Андрусь О. І. Мотивація як фактор управління діяльністю персоналу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 2. С. 119-123.
2. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : Вища школа, 2004. 422с.

СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ЧАСУ ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ

Турбулентність та невизначеність українського суспільства практично у всіх вимірах його існування – ідеологічному, політичному, економічному, соціальному – не залишила осторонь таку важливе соціальне завдання, як підготовка молоді до зміни професіоналів та фахівців. Життєве та професійне самовизначення завжди було особливо гострим викликом для підлітків та молоді. Під час соціальних катаклізмів, що обумовлені викликами військового стану, така проблема набула особливого звучання та значення. Навчання та подальша робота в Україні чи за її межами; обрання професійної діяльності за «покликом душі», чи згідно «трендів часу»; здатність почути та осмислити той самий поклик душі в умовах війни та колективної суспільної травми внаслідок протистояння та виживання. Це тільки вершина айсбергу тих безлічі питань, що постають перед молодими людьми початку 20-х. Запропонована публікація не має наміру дати відповіді на всі ці питання. Ми ставимо завданням сфокусувати увагу освітян та інших зацікавлених громадян на можливість супроводу професійного самовизначення учнів в закладах середньої освіти.

Для розкриття зазначеного напрямку ми торкнемось наступних інформаційних шарів, що стосуються царини профорієнтації та професійного самовизначення:

- 1) Профорієнтація, профдобр, профвідбір – різниця понять.
- 2) Виклики профорієнтаційної діяльності в закладі освіти на сучасному етапі.
- 3) Алгоритм профорієнтаційних заходів в закладах освіти та їх учасники.
- 4) Психодіагностичні профорієнтаційні методики, відомі та інноваційні.
- 5) Ознайомлення з методиками профорієнтаційного прогнозування майбутнього HORIZON та Futures (таблиці майбутнього), розробленими фінськими дослідниками.

Отже, спочатку декілька слів про сучасне розуміння профорієнтації та її ролі в суспільстві. Як зазначає О. Коропецька, «профорієнтація розглядається як один із видів соціальної допомоги, яка надається людині в процесі її самовизначення у будь-якому віці і гарантується Конституцією».

Згідно з новою концепцією, розробленою сучасними українськими психологами, профорієнтація – це система науковообґрунтованих психолого-педагогічних і медичних заходів, що спрямовані на підготовку молоді до вибору професії, а особистісні особливості учня, його інтереси та здібності займають центральне місце у цьому процесі. Профорієнтаційна робота є складовою частиною цілісної системи шкільної навчально-виховної роботи, метою якої є підготовка учня до самостійного життя після

закінчення школи» [1, 29].

В такому контексті, профдобір – це заключний етап профорієнтації. В центрі системи профорієнтаційної активностей знаходиться людина, тобто учень у випадку закладу середньої освіти. Саме для учня відбувається добір з широкого кола професій. Тобто фокус уваги психолога, вчителя, профорієнтолога спрямований на конкретну людину з її інтересами, потребами, домаганнями з одного боку. З іншого боку, такий фахівець має бути поінформованим щодо множини професій, з яких потрібно виділити (дібрати) одну, що найбільше відповідає інтересам особистості.

Тобто, профорієнтолог, або людина, яка виконує такі функції, має добре розумітись на психології особистості, вміти діагностувати розмаїття природних та надбаних її особливостей та характеристик. Одночасно такий фахівець має бути обізнаним щодо світу сучасних професій, володіти динамікою рейтингу професій на ринку праці, знати тенденції виникнення нових професій та зниження соціальної значущості інших. Якщо говорити про працівників закладів середньої освіти – жодна позиція не передбачає такі професійні знання в повному обсязі. Тобто найчастіше потреби учнів-старшокласників не можуть бути повноцінно задоволені в стінах закладу освіти, і учні або їх батьки шукають зовнішніх консультантів з питань професійного самовизначення.

Провідбір, на відміну від профдобору – це узгодження характеристик кандидата з вимогами професії. В цьому випадку в центрі уваги знаходиться професія. Фахівець виконує добір кандидатів. Тобто, з одного боку розташована конкретна професія зі своїми вимогами до психологічної сфери особистості, з іншого – певна множина людей, з яких потрібно відібрати лише тих, хто задовольняє вимоги даної професії. Найчастіше такі функції виконують фахівці з підбору персоналу в різних установах та організаціях.

Щодо середньої школи, обидві складові, профдобір та провідбір, присутні в системі профорієнтаційної діяльності. Розберемось, хто та як виконує такі функції в закладах середньої освіти.

Профдобір, тобто сприяння самовизначенню учня в світі професій, відбувається через наступні активності та завдяки зусиллям таких фахівців.

- Ознайомлення учнів зі світом професій – класний керівник, психолог, соціальний педагог, батьки.
- Допомога у розумінні самого себе – психолог, вчителі, батьки.
- Ділові ігри профорієнтаційного характеру, заходи з проектування майбутнього – класний керівник, соціальні педагоги, психолог.

Провідбір також має місце в профорієнтаційній діяльності школи. Це наступні види діяльності із зазначенням фахівців, що таку діяльність реалізують.

-
- Відбір учнів для навчання за певним профілем – психолог, адміністрація закладу.
 - Підготовка до вступу до певних закладів професійної освіти – вчителі, психолог, батьки учнів.

- Пробні стажування – соціальний педагог, психолог, класний керівник, адміністрація.

Декілька тез щодо викликів профорієнтаційної діяльності в сучасних умовах. Першим викликом є мінливий світ професій, поява новітніх професій, пов'язаних з діджиталізацією. Наступною складністю є гальмування позашкільної освіти, нестача у учнів досвіду різноманітної діяльності. Також певною проблемою є нестача сучасного модифікованого діагностичного інструментарію, адже профорієнтаційні методики не встигають за змінами на ринку праці. Нарешті, дається взнаки неузгодженість різних ланок профорієнтаційної системи.

Тому пропонуємо можливий алгоритм профорієнтації, який допоможе інтегрувати зусилля різних суб'єктів шкільної освітньої системи.

- *Ознайомлення зі світом професій.* Це можуть бути екскурсії на доступні «майданчики» ринкової економіки. Альтернативний варіант – зустрічі з батьками, які є носіями різних професійних досвідів.
- *Організація простору для позашкільних активностей.* Це можуть бути гуртки з різними позашкільними активностями; проекти, що інтегрують програмне навчання з дослідництвом; стажування учнів в тих організаціях чи офісах, з якими начальний заклад уклав угоду.
- *Допомога у самопізнанні,* що може реалізуватись через організацію Т-груп, психологічних тренінгів, психологічну діагностику в контексті профорієнтаційному контексті. Таку діяльність найчастіше організує шкільний психолог.
- *Профорієнтаційні ігри та проектування майбутнього,* які може організувати як шкільний психолог, так і педагог-організатор, класний керівник, вчитель- предметник, який цікавиться таким напрямом.
- *Індивідуальні консультації* (за запитом), що зазвичай проводить шкільний психолог.

Психодіагностика в профорієнтації – це окрема галузь наукових досліджень.

Зазначимо лише декілька сучасних методик, які є у вільному доступі та зарекомендували себе дуже добре для сучасних старшокласників.

Тест на тип інтелекту [2] користується значною популярністю серед психологів, і навіть багато вчителів використовують його в школах, аби допомогти учням обрати їхній життєвий шлях. Тест спирається на теорію «множинного інтелекту» доктора Говарда Гарднера. Вчений стверджував, що люди мають різні типи інтелекту і така класифікація набагато справедливіша, ніж стандартний IQ Тест, який вимірює лише інтелектуальний

потенціал людини. Тест на тип інтелекту пропонує перевірити наступні типи інтелекту респондентів: візуально-просторовий, мовно- вербальний, логіко-математичний, тілесно-кінестетичний, музичний, міжособистісний, внутрішньоособистісний, натуралістичний, та, нарешті, екзистенційний інтелект. Результати тесту підкажуть не тільки те, що є найпривабливішим для респондента, а й підкажуть, як йому розвивати інші види інтелекту [3].

Тест Велика п'ятірка (soft skills) побудований на основі сценарію, згідно якого респондент є випускником університету та шукає роботу. Велика п'ятірка – ієрархічна модель особистості, що представляє п'ять основних рис, що складають особистість

людини. Для кращого запам'ятовування в англomовній літературі п'ять рис складають в акронім «OCEAN»: Openness – відкритість досвіду; Conscientiousness – сумлінність; Extraversion – екстраверсія; Agreeableness – доброзичливість; Neuroticism – нейротизм. Попри продовження дискусій серед фахівців щодо узгодженості складових моделі, тест викликає зацікавленість користувачів та активізує інтерес самодослідження [4].

Методика «16 типів особистості». Методика дозволяє виявити тип особистості за шкалою 16 типів різних особистостей, створених Майером & Бріггсом. Запропонована версія є модифікацією класичної версії на тип особистості. Психологічне тестування розроблено на основі раніше створеної типології Карла Юнга. Згідно цієї типології, основні психологічні функції, що допомагають сприймати світ: мислення; почуття; інтуїція; відчуття. Протилежні прояви кожної із зазначених функцій та їх комбінації створюють шістнадцять типів особистості.

Грамотність майбутнього (Future literacy). Також вважаємо за необхідне згадати про актуальний зараз напрямок проектування майбутнього освіти та суспільства взагалі з використанням ф'ючерс-компетентності. Ініціатива дослідників майбутнього з Фінляндії знаходить все більше послідовників в різних країнах Європи, й в Україні в зокрема. FutureDAY - День майбутнього – традиційно проходить в перших числах березня. Та за потреби його можна провести в будь-який період навчального року. Основна ідея проведення Дня Майбутнього полягає в тому, що прийдешнє існує в наших думках, ідеях, наративах вже сьогодні, і головне – знайти можливість вербалізувати наше «внутрішнє відчуття майбутнього» та створити його спільні образи. Методичні матеріали з проведення Дня Майбутнього в школі англійською мовою можна переглянути на сайті фінського товариства дослідників майбутнього (Finnish Society for Futures Studies, FSFS).

В Україні такі дні проводились в різних містах – Києві, Харкові, Дніпрі, Кривому Розі. Пропонуємо напрацьовані матеріали однієї з таких сесій, що проводилась для освітян Києва в лютому 2020 року, перед початком пандемії. Прогнозування стосувалась можливого розвитку системи освіти.

Слабкі сигнали

- Вчитель-коуч.
- Індивідуальна освіта.
- Школа без домашніх завдань.
- Відсутність ЗНО в школах.

Тенденції

- Зміна педагогічних працівників на практиків без педагогічної освіти.
- Індивідуалізація навчання.

- Стрімкий потік інформації.
- СТЕМ-освіта.
- Домашня освіта.
- Мережеве навчання.

Мегатренди

- Професійний розвиток вчителів (Ed-camp).
- Школа без батьківських комітетів.
- Проектні технології.
- Он-лайн навчання.
- Дистанційне навчання.
- Приватні школи.
- НУШ.
- Опанування програмування з початкової школи.

Чорні лебеді (тобто неочікувані фактори впливу)

- Школа без вчителів (віртуальний вчитель).
- Зниження престижу шкільної освіти.
- Військовий стан та пов'язані з тим виклики для освіти.

Наскільки реалістичними виявився колективний прогноз, зроблений три роки тому – це залишаємо на розсуд часу. Хочемо акцентувати увагу, що такий метод може бути також корисним для організації профорієнтаційної діяльності в школі. Матеріали з організації такого заходу можна знайти на згаданому вже на сайті фінського товариства дослідників майбутнього. Адже замало мріяти про майбутнє. Його необхідно створювати своїми осмисленнями, виборами, активними діями. Ми створюємо разом – вчителі та учні, дорослі й діти, люди різного віку, люди різних країн. Ключова ознака майбутнього – вміння розмовляти й домовлятися.

Література:

1. Коропецька О.М. Профорієнтація та профпідбір: Навчальний посібник. - Івано-Франківськ, 2005. - 230с.
2. Тест на тип інтелекту. IDRlabs. URL: <https://www.idrlabs.com/ua/multiple-intelligences/test.php> (дата звернення: 04.09.2023).
3. Юрченко О. 9 типів інтелекту за Говардом Гарднером: який у ваших учнів?. Освіторія. URL: <https://osvitoria.media/experience/9-typiv-intelektu-za-govardom-gardnerom-yakuj-u-vashyh-uchniv/> (дата звернення: 04.09.2023).
4. Безкоштовний тест на визначення особистості, характеристики типів, рекомендації щодо стосунків та кар'єри | 16Personalities. 16Personalities. URL: <https://www.16personalities.com/uk> (дата звернення: 04.09.2023).
5. Futures Day 2020 theme and materials, in English. Tulevaisuuspäivä. URL: <https://tulevaisuuspaiva.fi/in-english/> (дата звернення: 04.09.2023).
6. Schools: children and young people. Tulevaisuuspäivä – Tulevaisuuspäivä. URL: https://tulevaisuuspaiva.fi/wp-content/uploads/2019/02/FD-cards-schools.pdf?fbclid=IwAR0RKPW1Y565_ewu9-VPbwuqqv-i96KSMjiokaX3RgwMJBikpmRCDDbyruU (date of access: 04.09.2023).

ПРОБЛЕМА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ЗВО УКРАЇНИ

Ситуація на вітчизняному ринку праці в останні роки є досить напруженою зростають масштаби безробіття, особливо серед молодих фахівців. Відомо, що наявність безробіття, породжує цілий комплекс проблем, пов'язаних з посиленням соціальної напруженості, падінням рівня життя населення, а також додатковими витратами держави на підтримку безробітних. Слід також зауважити, що військова агресія кардинально змінила формат функціонування вищої освіти в Україні, насамперед страждає якість навчання переважної більшості студентів, а окремі з них не можуть навчатися навіть у дистанційному форматі. Отже, політичні та економічні проблеми безпосередньо стикаються з проблемами соціальними, однією з актуальних є загроза безробіття для молоді.

Молоді фахівці виявляються однією з найбільш слабозахищених у соціальному відношенні верств населення. Аналіз вікової структури безробіття в Україні свідчить, що серед осіб, які шукають роботу, переважає саме молодь. За даними Державної служби статистики України рівень безробіття у 2020 році в молодіжних вікових підгрупах був найвищим за середній рівень серед інших вікових груп населення: показник безробіття серед молоді у віці 25-29 років склав 8,7 %, а у віковій групі 15-24 років був на рівні – 18,3 %. Турбує той факт, що дані показники маю тенденцію до збільшення: станом на грудень 2021 року показник безробіття молоді у віці 25- 29 років складав вже 9,4 %, а у віковій групі 15-24 років – 19,1 %. За даними Державної служби зайнятості станом на 1 березня 2023 року статус безробітного мали 150 тис. осіб, 11% серед них віком від 20-24 роки (16278 осіб), при цьому 16% зареєстрованих даної вікової групи є випускниками ЗВО та мають вищу освіту [1].

Відповідно до статистичних даних коефіцієнт працевлаштування випускників українських ЗВО знаходиться на рівні 59%, що вказує на розбалансованість системи освіти і ринку праці. Зокрема у європейських країнах показник працевлаштування випускників з 2014 по 2021 рік зріс з 79,5% до 84,9%. Під час пандемії цей показник дещо знизився, проте вже у 2022 році вирівнявся до рівня 85% [2].

Слід зауважити, що офіційна статистика не дає повного уявлення про відсоток українських випускників ЗВО, які не можуть працевлаштуватися. За неофіційними даними значна кількість випускників працює не за фахом. Ця проблема обумовлена низькою взаємопов'язаних як об'єктивних так і суб'єктивних причин. Перш за все, проблема безробіття молоді за сучасних умов зростає у зв'язку з негативною демографічною структурою зайнятості, яка характеризується зростанням частки працівників старшого віку.

Також слід звернути увагу на те, що за останні роки вища освіта зіткнулася з серйозними викликами, спочатку пандемія COVID-19, а починаючи з 2022 року війна, внаслідок чого суттєво змінилася форма навчання, освітні заклади України змушені були перейти на дистанційну форми навчання, що в цілому негативно позначається на фахової підготовки студентів і ускладнює їх працевлаштування. Стеценко Б. С. звертає увагу на наявність значного дисбалансу між ринком праці та ринком освітніх послуг, що ускладнюють працевлаштування випускників. Протягом останніх десятиліть однією з ознак трансформації системи вищої освіти став її перехід від елітарності до масовості.

За статистичними даними у нашій державі понад 80 % населення мають вищу освіту, що істотно перевищує середнє значення в багатьох розвинутих країнах (50–60 %). Проте масова вища освіта асоціюється з погіршенням її якості: знижується середній рівень знань абітурієнтів та обсяги бюджетного фінансування в перерахунку на одного студента, що призводить до послаблення науково-дослідної й інноваційної діяльності. Як відзначає дослідниця негативним наслідком високої масовості вищої освіти також стає знецінення отримуваних кваліфікацій. Все більше людей мають дипломи про вищу освіту, але кількість робочих місць для них не зростає – в наслідок чого гострішою стає конкуренція, шириться безробіття серед випускників ЗВО [6, с.45].

Крім об'єктивних існують і суб'єктивні причини, які ускладнюють процес працевлаштування молоді. Як зазначає Клименюк Н. В., під час влаштування на роботу випускники закладів вищої освіти зіштовхуються з рядом проблем, а саме: несформованість навиків пошуку роботи, відсутність вміння аналізувати і відбирати потрібну інформацію на стадії пошуку роботи, проходити співбесіди з потенційними роботодавцями та брати участь у конкурсах на заміщення вакантних посад, відсутність досвіду роботи, а також невідповідність запитів молоді та пропозиції роботодавців [3, с.73].

Результати дослідження Високос А. І. свідчать, що головними перешкодами для працевлаштування сучасної молоді є низька заробітна плата та відсутність досвіду роботи, а також невідповідність рівня підготовки випускників ЗВО вимогам роботодавців.

Серед інших причин, що заважають працевлаштуванню молоді визначаються також відсутність системи розподілу випускників за робочими місцями після закінчення навчання або ж під час навчання (стажування, практики) та невідповідність здобутої спеціальності потребам регіонального ринку праці.

Також, слід зазначити, що на ринки праці простежується тенденція до нівелювання різниці в рівні заробітної плати фахівців із вищою освітою та інших працівників, тому значна кількість випускників змушена працювати не за фахом [3, с.77].

Розглядаючи проблему працевлаштування випускників ЗВО науковці зауважують на

існування ще одного дисбалансу – між очікуваннями роботодавців від фахівця та компетентностями, які він набув під час навчання, тобто так званий «кваліфікаційний розрив», або skills gap. Саме тому, як зазначає О. Костюк, в Україні 34,3 % власників дипломів про вищу освіту зайняти тими видами діяльності, які не потребують вищої освіти [4].

Роботодавці вважають, що основною проблемою абсолютно для всіх випускників незалежно від рівня їхньої теоретичної підготовки є відірваність знань від практики, невідповідність рівня та якості отриманої освіти професійним обов'язкам, завищені запити молоді та неготовність роботи за фахом. Дійсно застарілі підходи до організації професійної підготовки майбутніх фахівців, які в основному фокусуються на набуття теоретичних знань, а не на формування фахових компетентностей, не відповідають потребам сучасного роботодавця, що ускладнює можливість працевлаштування випускників. Вважаємо, що для вирішення цієї проблеми, необхідно використання інноваційних методів навчання, акцентуючи увагу на формування практичних навичок при активному залученні роботодавців до навчального процесу. При цьому, працевлаштування випускників повинне бути не лише їхньою проблемою, а й ЗВО. Очевидно, що підвищення гарантії працевлаштування після здобуття освіти є важливою конкурентною перевагою ЗВО, яка приваблює абітурієнтів. Також, заклади вищої освіти мають змінити підходи до аналізу попиту на певні спеціальності та його прогнозування, що дасть їм можливість реагувати у вигляді відповідних освітніх програм [6, с.45].

Слозанська Г.І. пропонує певні шляхи вирішення проблеми працевлаштування, зокрема випускників спеціальності «Соціальна робота»: укладення договорів між ЗВО та закладами і установами соціальної сфери щодо організації стажувань та практик для студентів; посилення інформаційного блоку; розширення і відпрацювання схеми взаємодії служб зайнятості, соціальних центрів з навчальними закладами щодо здійснення конкретних заходів, спрямованих на підвищення якості освіти, посилення мотивації студентів до роботи за фахом; розроблення спільних проектів [5, с.242].

В сучасних умовах основними критеріями конкурентоспроможності випускника ЗВО є: якісна підготовки відповідно спеціальності; опанування необхідними професійними знаннями і вміння; відповідність очікуванню і запиту роботодавців щодо професійної діяльності. Тому вважаємо, що вирішення питання якісного навчання та швидкого працевлаштування випускників за спеціальністю можливе шляхом впровадження дуальної форми навчання, що передбачає поєднання навчання студентів у закладах освіти з навчанням і відпрацюванням практичних навичок безпосередньо за містом майбутньої роботи. Для цього необхідна тісна взаємодія навчальних закладів з роботодавцями на основі соціального партнерства. При цьому, роботодавці також повинні бути зацікавлені у

підготовці висококваліфікованих працівників, тому актуальним є активне залучення їх до навчального процесу.

Отже, складності працевлаштуванні випускників ЗВО обумовлені існуванням цілої низки проблем, насамперед: наявністю дисбалансу між ринком праці та ринком освітніх послуг; невідповідністю рівня підготовки в багатьох ЗВО вимогам часу, «кваліфікаційний розрив».

Розв'язання цієї проблеми залежить перш за все від ефективної державної політики в освітній сфері, необхідно орієнтувати освітній процес у ЗВО на те, щоб протягом навчання студент не тільки набував загальні та фахові компетентності, а також мав можливість їх відпрацювати на практиці відповідно до вимог роботодавця. Це можливо при активній співпраці ЗВО з роботодавцями та провадження в освітній процес елементів дуальної форми навчання.

Література:

1. Демографічна та соціальна статистика. Ринок праці. Зайнятість та безробіття. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu_u/rp.htm.
2. Звіт з моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/02/03/01/Zvit.z.monitorynhu.pratsevlashtuvannya-2022-02-03.pdf>
3. Клименюк Н. В., Високос А. І., Проблема працевлаштування випускників вищих навчальних закладів. *Наукові праці. Педагогіка*. 2016. Випуск 258. Том 270. С.73-77.
4. Костюк О. Розрив між мріями дипломованих «спеціалістів» і реальністю. 2022. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/education/chomu-vipuskniki-universitetiv-ne-zadovolnjajut-robotodavtsiv.html>.
5. Слезанська Г. І. Взаємозв'язок професійної підготовки студентів спеціальності «Соціальна робота» у ВНЗ з можливістю їхнього працевлаштування. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Випуск 2 (39). С.240-243.
6. Стеценко Б. С., Буряченко А. Є., Гапонюк М. А. Проблеми працевлаштування випускників економічних закладів вищої освіти. *Освітня аналітика України*. 2022. № 5 (21). С.38-50.

Остракова Олена

АКТУАЛІЗАЦІЯ НАВИЧОК ПСИХОСТАБІЛІЗАЦІЇ У ПІДГОТОВЦІ ПСИХОЛОГІВ-КОНСУЛЬТАНТІВ ДЛЯ РОБОТИ З ПСИХОТРАВМОВАНИМИ ОСОБАМИ

Під час війни і терапевт, і клієнт занурюються в більш глибоку кризу, що посилює складний характер терапевтичних відносин. Подібний сценарій може посилити вразливість терапевта до вікарної травми, ускладнити внутрішньо- особистісні виклики.

Сприяння формуванню повноцінного та всеохоплюючого способу життя є ключовим елементом у руслі підтримки безпеки травмотерапевтів, які працюють з деструктивними психічними станами індивіда. Інтеграція аспектів способу життєдіяльності у контексті

формування безпеки, спеціально розроблено для терапевтів, які працюють у кризових умовах, стає незамінною навичкою для тих, хто добре обізнаний з травмо-орієнтованими підходами [1].

Особливої уваги потребує ситуація перебування клієнта і терапевта в умовах тотальної небезпеки, такої як військові дії на території проживання обох учасників терапевтичного процесу. Терапевт і клієнт знаходяться під впливом ряду факторів, які можуть спричинити травмівний вплив. Різниця у сприйнятті може спричинити конфлікт непорозуміння, а схожість травми може посилювати травмівний ефект.

Окреслимо загальні стресогенні чинники, які виникають у житті кожного, хто перебуває в Україні в умовах воєнного стану: загроза життю і здоров'ю, невизначеність майбутнього, переживання втрати чи її ймовірності, довготривалість навантаження на психіку тощо.

Консультанти і терапевти стикаються з подвійним навантаженням на психіку, як з боку складних умов власної життєдіяльності, так і під впливом стресових чинників у процесі опрацювання травматичного досвіду клієнтів.

Не можливо відмінити зовнішні чинники стресу, ми можемо їх врахувати та навчатися взаємодіяти з собою у складних умовах, щоб творити простір особистої безпеки та комфорту[3].

В умовах загальної кризової ситуації людина може стикатися з неочікуваними особистими реакціями, це важко, але нормально. Психіка вперше стикається з великим навантаженням та рівнем загрози в нових умовах, тому варто досліджувати реакцію та експериментувати з методами самопомочі та стабілізації себе [2].

Відмітимо два аспекти, яким варто приділяти увагу:

а) відстеження своїх почуттів, відчуттів та симптомів під час роботи, до початку сесії та після її завершення.

б) повернення себе у фізичний комфорт до, після та під час сесії.

Зазначимо симптоми небезпеки, з якими консультант може зіткнутися у процесі сесії: зникає голос, тремор кінцівок, внутрішній тремор, позіхання, важкість рук / ніг, відчуття холоду / жару, незвичні рухи, фізичний біль тощо.

Кожному консультанту важливо мати власний арсенал прийомів і вправ, який надійного стабілізують, а також інструменти, які можна запропонувати клієнту. Універсальні стабілізуючі дії, які психолог може зробити разом з клієнтом: дихальні вправи, тілесні вправи, вживання їжі чи напоїв, музика, зміна світла, предметна гра, ароматерапія тощо. Також доцільно застосовувати стабілізуючі елементи та дії, які можуть допомогти в процесі роботи, але не явно для клієнта, такі як: речі для споглядання чи тримання в руках;

речі з ароматом чи світловим ефектом; непомітні рухи тілом; ментальні якоря та ін.

Особливої уваги заслуговують симптоми та маркери у повсякденному житті поза межами сесії, які дозволяють запідозрити наявність ознак вікарної травми, що потребує психологічної інтервенції. Так, надмірна «зануреність» психолога у ситуацію клієнта, може спровокувати:

- хворобливий інтерес до теми клієнта, який стає нав'язливою думкою протягом сесії та за її межами;
- активне бажання допомогти чи навпаки – розгубленість і відчуття безпорадності;
- особисті панічні чи шоківі реакції, як ознака емпатійного включення у кризовий стан клієнта;
- нав'язливі візуалізації травматичної події з деталями, яку описував клієнт. З часом можуть проявлятися ознаки професійної нестабільності:
- консультант не знаходить у своєму житті позитивних та цінних аспектів, ресурсів, окрім роботи;
- спеціаліст порушує особисті межі роботи: затягування сесії, прийоми в неробочий час / день;
- пропуск та уникання особистих супервізій та зустрічей у групах підтримки;
- втрата віри у метод, спільноту, відсутність інтервізійних зустрічей. Також ознаки особистої нестабільності:
- відсутність особистого і соціального життя, яке приносить задоволення;
- ігнорування базової безпеки: відсутність повноцінного сну, здорового харчування, медичного обслуговування, якісного відпочинку, духовного зростання;
- нав'язливі сумніви у своїх ідентичностях;
- втому, вигорання, хронічні психосоматичні недуги.

Формування підтримки терапевта, який працює з травмою повинно мати системний характер і мати місце у житті: під час роботи, регулярно, завжди. Робота з травмою потребує всіх видів ресурсів від спеціаліста, тому підтримка стану та відновлення ресурсів є професійною компетенцією травмо-інформованого консультанта.

Фактори стресу впливають на стан і якість професійного та особистого життя терапевта. Умовно можна сформулювати 4 сфери життя консультанта: базові потреби, соціальне життя, особисте життя, професійна реалізація, кожна з яких потребує свідомої уваги [6].

Базові потреби, такі як, медичне обслуговування, фінанси, житло, їжа, сон, фізична активність тощо. Соціальне життя – як залученість до соціуму, навчання, культури, безпека в юридичних та соціальних процесах спільноти; особисте життя – система близьких стосунків, взаємин, дії та комунікація, власні захоплення, задоволення та хобі.

Для спеціалістів допомагаючих професій, які працюють з травмою професійна реалізація складається з двох складових: професійна діяльність та навчання, з одного боку; професійна підтримка, з іншого – це супервізії, особиста терапія, інтервізії.

Благодатні умови, місця сили, рекреаційний простір, родинне коло, все те, де ми

відновлюємо ресурс, відчуття безпеки та причетності, взаєморозуміння та підтримки у професійному середовищі. Загалом, це стосується будь-яких професій, але робота з травмою – це зона підвищених ризиків, тому потребує особливої уваги.

Отже, супротив, порушення, припинення, ігнорування особистих потреб консультанта у кожній сфері його життєдіяльності можуть спричинити симптоми вікарної травми, потребуватиме допомоги зовні. Варто бути уважними до себе і до своїх колег, щоб своєчасно помітити тривожні ознаки психоемоційного стану консультанта і вчасно звернутися за професійною допомогою.

Література:

1. Michael Guilding What is Complex Trauma? Perspectives on Trauma, VOL. 1, Issue 1 (December 2020) pp/3-7 <http://surl.li/gsklq>
2. Michael Guilding What is complex trauma? Part 3: *Reflections on complexity Perspectives on Trauma*, VOL. 2, Issue 3 (July 2022) pp.9-11
3. Porges, S.W. (2017). *The Pocket Guide to the Polyvagal Theory; The Transformative Power of Feeling Safe*. New York: Norton.
4. Robert A. Davies, Tom Stoneham & Dzmitry Karpuk Nightmares, trauma, and the orthodoxy of narrative Perspectives on Trauma, *The Journal of the Complex Trauma Institute* VOL. 1, Issue 2 (September 2021) <http://surl.li/lhxzr>
5. Джудіт Герман Психологічна травма та шлях до видужання / Львів: «Видавництво Старого Лева», 2019. 417с.
6. Климчук В.О. Психологія посттравматичного зростання: монографія / В.О. Климчук; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2-ге вид., переробл. і допов. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 158 с.

Павлик Наталія

ПСИХОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІВ ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ СВІТОВИХ ЗМІН

Сьогодні світ вступив у період глобальних трансформацій. Розвиток цивілізації супроводжується зростанням впливу глобальних процесів які ще не мали місця 30 років тому. Глобальними називають зміни, які стосуються всього світу. Нові світові тенденції й надалі впливатимуть на наше звичне життя. Вони руйнують старі підвалини функціонування суспільств й трансформують образ життя людства.

Як зазначає С. Корсунський, через кілька років світ зовсім втратить звичні нам риси, адже темп трансформацій зростає у геометричній прогресії а минулі правила гри вже не працюють [3]. Нові тенденції розвитку, які трансформують образ життя людства, технологізація усіх сфер суспільства вже поставлені як курс на майбутнє. Треба зрозуміти, як наш багаж досвіду вкласти у майбутній прогрес [2].

Розвиток цивілізації на сучасному етапі супроводжується зростанням впливу глобальних процесів які ще не мали місця 30-40 років тому. Зокрема, це стосується

процесів, які визначають характер і спрямованість розвитку світового господарства [4].

Нова картина світу є неминучою, адже держави схожі на живі організми, тож постійно розвиваються і змінюються. Нові тенденції, технологізація усіх сфер вже поставлені як курс на майбутнє. Тому неминучою реальністю є створення нової картини світу. Тож будемо йти вперед, пам'ятаючи, що «для того, щоб досягти результату, потрібні мрія, мета й концентрація ресурсів» [5].

Глобальні проблеми призводять до значних, нерідко незворотних соціально-економічних і біологічних втрат на планеті, створюють загрозу існуванню людства і потребують для свого розв'язання координованої співпраці всіх країн [1].

Рисами глобальних змін є криза лідерства; популізм (риторика, яка апелює до простих народних мас, їхніх страхів, надій, незадоволення життям, і ґрунтується на протиставленні інтересів населення інтересам еліти); націоналізм; недовіра; нерівність у розподілі суспільних благ; примат сили над правом. Глобальні зміни стосуються всього світу, мають негативні наслідки, й призводять до значних соціально-економічних та біологічних втрат на планеті, створюють загрозу існуванню людства. Відкриваючи можливості економічного зростання, глобалізація водночас породжує загрози, які потребують об'єднання людства на основі усвідомлення спільної відповідальності перед майбутніми поколіннями.

Україна стала ареною зіткнень інтересів глобальних світових гравців. Проте, відкриваючи небачені раніше можливості економічного зростання та підвищення якості життя, глобалізація водночас породжує загрози та ризики регіональному та глобальному рівнях, які потребують об'єднання зусиль та ресурсів людства на основі усвідомлення спільної відповідальності перед майбутніми поколіннями [6].

Проблемними факторами щодо подолання ризиків глобалізації в Україні виступають корупція, злочинність, погана інфраструктура, низький рівень етики, економіки, охорони здоров'я. Тож, перед нашою країною постає проблема збереження цілісності й стабільності нашого суспільства.

Нами було визначено **класифікацію** глобальних світових змін та їх наслідків (див. Табл. 1).

Перед кожною людиною, зокрема перед педагогами, постає нагальна проблема адаптації до глобальних світових змін й пошуку власного місця у новій світовій системі. Початковий етап адаптації не завжди проходить гладко. Нерідко він супроводжується бурхливими негативними емоціями (гнівом, дратуванням, протистоянням, або навпаки – сумом, розгубленістю, депресією).

Класифікація глобальних світових змін та їх наслідків

Глобальні світові зміни	Наслідки світових змін
Екологічні зміни – кліматичні аномалії, урагани, посухи, танення льодовиків, повені.	забруднення водойм, ґрунтів, повітря.
Біологічні зміни – нові хвороби, епідемії, пандемії	обмежувальні заходи
Демографічні і міграційні зміни – зниження народжуваності, міграція населення.	старіння населення, неконтрольована міграція.
Соціальні зміни – зростання соціальної нерівності, недовіра людей до влади.	загострення проблем між владою і суспільством, громадянські конфлікти.
Технічні зміни – технічна революція, впровадження штучного інтелекту, роботизація та діджиталізація у різні сфери праці.	техногенні катастрофи у центрах світового впливу та на їх периферії.
Геополітичні зміни – криза міжнародних відносин, конфлікт між основними геополітичними гравцями за зони впливу, глобалізація та перерозподіл світової економіки, фрагментація торгово-економічних просторів, міжнародна система як багатополосний світ з декількома центрами сили.	поглиблення кризи міжнародних відносин, розростання меж та кількості транскордонних конфліктів, створення нових зон напруги, війни, загрози глобального тероризму.
Економічні зміни – зростання економічної нерівності, криза середнього класу, гуманітарні кризи.	зростання зовнішніх боргів, підвищення податків, зменшення соціальних виплат.
Культуральні зміни	інтеграція з традиціями й цінностями американо-європейської культури.

Специфіка педагогічної діяльності у період світових змін полягає у вихованні удітей правильного ставлення до всього того, що відбувається у світі. Що ми можемо зробити у складній ситуації (війни, невизначеності)?

Ще давні греки говорили: «Якщо хочеш змінити світ, зміни себе».

Тож, педагог має навчитися перентрансформувати свій внутрішній і зовнішній негатив у позитив, починаючи з себе. Як цього досягнути?

1. Треба жити *усвідомлено* (рефлексувати моральний зміст наших думок, ставлень; зупиняти свої негативні думки, почуття).

2. Дотримуватися принципу *позитивності*, який означає позитивне прийняття себе, інших людей, проблемних життєвих ситуацій і життя в цілому. Важливо завжди прагнути наповнювати духовним змістом, позитивною енергією наш психологічний простір. Цьому сприяє набуття досвіду позитивних емоційних станів (доброзичливості, емпатії, любові, прощення), вміння нейтралізувати психогенні почуття (гнів, осуд, образи) за допомогою доброго жарту або визнанням своєї неправоти. У відповідь на похмуре дратування можна протиставити доброзичливу посмішку, гнів співрозмовника перевести в добрий гумор,

розпач погасити своїм спокоєм й оптимізмом. Ознаками позитивного психологічного стану є психічна врівноваженість, доброта, узгодженість між словом і діями.

3. За словами М. Бердяєва, треба навчитись бути для кожної людини *духовним адвокатом* (розуміти будь-яку людину, не засуджувати її). Позитивність зумовлює почуття безумовної цінності особистості, яке визначає орієнтацію на кращі якості будь-якої людини, уміння інтерпретувати ситуації оптимістично. Позитивне мислення визначає уміння сприймати кожну особистість з позиції її безумовної цінності й водночас враховуючи моральну оцінку її вчинків.

Досягти такого рівня духовної адаптації до умов глобальних світових змін, звичайно важко й потребує регулярної роботи педагога над собою.

Але все це стає можливим завдяки моральному самовдосконаленню, зміцненню й гармонізації свого психологічного здоров'я.

Література

1. Глобальні проблеми людства / Вікіпедія https://uk.wikipedia.org/wiki/Глобальні_проблеми_людства#:~:text=Стабільну%20версію%20було%20перевірено%2010,язання%20координованої%20співпраці%20всіх%20кр
2. Глобальні тренди-2040: як Україні не запізнитися? / LB.ua: Дорослий погляд на світ https://lb.ua/blog/anna_purtova/505992_globalni_trendi2040_yak_ukraini.html
3. Корсунський С. Зовнішня політика в епоху трансформації. – 2020, К. : Vivat. – 256 с. <https://nashformat.ua/products/zovnishnya-polityka-v-epohu-transformatsij.-yak-ne-zalyshytys-na-uzbichchi-istorii-920805>
4. Кравченко В. І. Глобальні процеси і тенденції розвитку економіки та фінансів України <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1850>
5. Орлова Ю. Як глобальні світові зміни можуть допомогти Україні повірити в себе / блог Юлії Орлової https://lb.ua/blog/yulia_olrova/480176_yak_globalni_svitovi_zmini_mozhut.html
6. Як глобальні світові зміни можуть допомогти Україні повірити в себе / LB.ua : Дорослий погляд на світ https://lb.ua/blog/yulia_olrova/480176_yak_globalni_svitovi_zmini_mozhut.html

Палій Алла, Броваренко Світлана

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК СПОСІБ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУВ УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Військовий конфлікт в країні та соціально-політична криза негативно позначаються на всіх сторонах життя населення. Ця кризова ситуація постійно впливає на людину, особливо слід відзначити особливості цього впливу на дітей, підлітків, студентську молодь, які вже переживають кризовий етап становлення особистості.

Теоретичною основою вивчення проблеми стресу та його проявів стали дослідження Г. Сельє, Н. Повякель, О. Куліш та інших. Формування стресостійкості присвячені дослідження Г. Лазоса, Ф. Лозеля, О. Хомініч, К. Балтона та інших.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, ми розглядаємо стрес як

реакцію організму на шкідливі подразники, яка проявляється в стані нервово- психічної напруги, негативних емоційних переживаннях, захисних реакціях, патологічному стані.

Ступінь вираженості, прояву та перебігу стресу у конкретної людини залежить від особливостей емоційно-особистісної сфери, індивідуального досвіду, контексту групової та організаційної взаємодії, в рамках якого здійснюється діяльність.

Основними стресогенними факторами в умовах збройного конфлікту є: ризик для життя та здоров'я; брак часу для аналізу ситуації та прийняття рішення; висока ціна можливих помилок; усвідомлення відповідальності за рідних і близьких; важкі фізичні навантаження; конфліктні ситуації при евакуації; інтенсивний вплив несприятливих факторів зовнішнього середовища (холод, нестача води, їжі, ліків) тощо [3].

Для подолання стресу або його запобігання можна виділити три основних групи методів: фізіологічні (сон, здорове харчування, фізична активність), фармакоцептичні (прийом медичних препаратів) та психологічні.

Рівень стресу можна знизити з допомогою внутрішніх механізмів, що створюють і утримують в нашій свідомості відчуття стресу. Потрапляючи в кризову ситуацію або сприймаючи її як таку, людина починає взаємодіяти з нею. У зарубіжній психології для позначення зусиль, які докладає особистість у ситуації психологічної загрози, використовують термін «copingbehaviour», що в перекладі означає «впорання з труднощами, психологічне подолання або «адаптивна поведінка».

Поняття копінг (coping) або «долаюча поведінка» включає всі види взаємодії суб'єкта із завданнями зовнішнього або внутрішнього характеру. Це поняття використовується для позначення поведінки людини не тільки у скрутних життєвих ситуаціях або в умовах дії хронічних стресорів, а й у повсякденній діяльності. Отже, копінг (coping) поняття тобто долаючої поведінки, розуміється як стратегія виходу зі складних ситуацій (Б. Фолкман, Р. Лазарус) [4].

Копінг-стратегії – це способи психологічної діяльності та поведінки, що виробляються свідомо, і спрямовані на подолання стресових та важких побутових ситуацій. Головне завдання копіngu – забезпечення та підтримання фізичного та психологічного здоров'я людини, а також її задоволеності соціальними відносинами.

Бувають різні стратегії.

Стратегія вирішення проблем – це активна поведінкова стратегія, при якій людина намагається зрозуміти складну ситуацію, проаналізувати її, потім шукає оптимальне рішення та планує поетапне долавання існуючих перешкод.

Стратегія пошуку соціальної підтримки – це також активна стратегія, за допомогою якої людина шукає підтримки друзів, родичів та рідних у складних життєвих обставинах без зміни себе та ситуації, що склалася. Людина в такому випадку може шукати емоційну і інформаційну підтримку від інших людей.

Стратегія уникнення – це поведінкова стратегія, за допомогою якої є прагнення уникнути будь-якої взаємодії з існуючою проблемою. В такому випадку людина намагається не думати про проблему, не звертати на неї уваги або фантазувати про благополучні часи. Іноді, при такому типі копінг-стратегії, може бути зловживання алкоголю чи інших хімічних речовин, занурення у хворобу. Іншим варіантом цієї ж стратегії може бути прийняття ситуації та нових обставин, які зараз немає можливості вирішити. Людина приймає їх як частину свого життя та змінює ставлення до ситуації.

Призначення копінг-стратегії полягає в тому, щоб якомога краще адаптувати людину до вимог ситуації, надати змогу опанувати ситуацію, послабити або пом'якшити її вимоги, спробувати уникнути або звикнути до них та у такий спосіб згасити стресовий вплив ситуації [5].

Що стосується вибору копінг-стратегій, то стало загальновизнаним стверджувати, що людина обирає саме той спосіб подолання, який, з одного боку, більше відповідає вимогам ситуації, а з іншого – її власним індивідуальним особливостям, досвіду, емоційному стану.

Таким чином, аналізуючи різні підходи до визначення поняття, можна констатувати, що копінг стратегії – це адаптивна форма поведінки, яка підтримує психологічну рівновагу в проблемній ситуації; це способи психологічної діяльності та поведінки, що виробляються свідомо і спрямовані на подолання стресової ситуації.

Одна й та ж людина в залежності від ситуації, свого емоційного стану, актуальних можливостей й численних зовнішніх чинників може використовувати для свого захисту різні варіанти копінгу. Чим ширше набір копінг-стратегій, тим ефективніше буде опанування стресом й вище адаптаційні можливості особистості.

Література:

1. Берзін В.І. Основи психогієни / В. І. Берзін. – К. : Переяслав-Хмельницький, 1997. – 85 с.
2. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості : монографія / В.М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2007. – 432 с.
3. Корольчук В. М. Психологія стресостійкості особистості [текст]: дис. д-ра психологічних наук 19.00.01 / Корольчук В. М.; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН Укр. – К. 2009. – 511 арк.: рис., табл. – Бібліографія: арк. 389 – 434.
4. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень / Г. П. Лазос // Актуальні проблеми психології. Том 3.: Консультативна психологія і психотерапія. – Вип. 14. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України; – Вінниця, ФОП Рогальська І. О., 2018. – Вип. 14. – С. 26 – 64.
5. Стресостійкість у сучасному світі // режим доступу: <https://www.wunu.edu.ua/student-life/laboratory-psychological-services/recommendations-and-tips/9681-stresostiikist-u-suchasnomu-sviti.html>

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ФОРМУВАННІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ЯК ПРОБЛЕМА ПРОФОРІЄНТАЦІЇ

Від професійної підготовки здобувача вищої освіти буде залежати успішність формування якостей особистості, що зумовлює необхідність підвищення якості фахової підготовки. Сучасні фахівці повинні бути не просто компетентними і висококваліфікованими, але здатними до ефективної роботи в умовах швидкозмінних і постійно зростаючих вимог сучасної дійсності, готовими до постійного професійного розвитку та соціальної мобільності. Увага до проблеми розвитку компетентностей визначається соціально-економічними перетвореннями у країні, що істотно вплинули на українську освіту й створили реальні передумови для її оновлення. Сучасна модель підготовки фахівця ґрунтується, насамперед, на компетентнісному підході, який передбачає пізнавально-діяльнісну організацію освітнього процесу, при якій здобувачі вищої освіти здобувають не лише міцні знання, але і сталі практичні навички. Важливим стає використання не лише актуальних ресурсів особистості, а й розвиток та реалізація її потенційних ресурсів, що в кінцевому випадку забезпечить успішне набуття професійних компетентностей майбутніх фахівців.

Професіоналізація розглядається як процес професійної соціалізації та професійного становлення людини (Н. Волянюк, В. Казміренко тощо). Психологію формування готовності до професійної діяльності, оволодіння здобувачами вищої освіти професійними знаннями, вміннями та навичками вивчали українські дослідники: Г. Балл, В. Бочелюк, Л. Долинська, Г. Костюк, М. Левченко, С. Максименко, В. Моляко, О. Мороз, М. Савчин, тощо.

Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки, з одного боку, стосується особистості студента, а з іншого, може бути реалізований і перевірений тільки у процесі виконання конкретним студентом певного комплексу дій [4, с. 149]. Компетентність – це знання, досвід у певній галузі. Рівень компетентності – характеристика результатів професійної практики для окремої особистості.

Компетентність розглядається як сукупність компетенцій, наявність знань і досвіду, необхідного для ефективної професійної діяльності [2, с. 85]. Компетентність розуміють як суму здібностей, знань і вмінь, достатніх для виконання певних виробничих функцій та сукупність певних психічних якостей, що дають можливість діяти самостійно і відповідально у будь-яких життєвих ситуаціях. Науковці виділяють професійну компетентність, соціальну та особистісну. Особистісну компетентність психолога можна

розглядати як систему його цінностей, здібностей, інтересів, здатності до саморегуляції та самоконтролю тощо. Компетентність частіше за все розуміють як інтегральну якість особистості, що виявляється в загальній здатності та готовності її до діяльності, заснованої на знаннях, цінностях і досвіді, набутих у процесі навчання і соціалізації та орієнтованих на самостійну та успішну участь у діяльності. Формування компетентності в освітньому процесі висуває на перше місце не інформованість студента, а його вміння вирішувати проблеми в різних галузях [4, с. 150].

«Освітній рівень і моральне виховання майбутніх кадрів відіграє визначальну роль у їхній підготовці, адже вони пов'язані з формуванням системи цінностей і розвитком особистісних якостей людини, які, зокрема, виявляються у її ставленні до інших людей, передусім до своїх потенційних колег і підлеглих» [3, с.35]. Суспільні цінності повинні бути переведені в особистісні, в цінності певної конкретної людини, оскільки цінність, неусвідомлена й неперероблена свідомістю, ніколи не стане ядром активної діяльної позиції людини. Без цього неможливе засвоєння моральних норм, притаманних тому або іншому суспільству [4, с. 152].

Цінності є важливими чинником соціальної регуляції та взаємин людей. Вони визначають спрямованість особистості, мотивацію її поведінки, цілі діяльності, ідеали, інтереси тощо. Система цінностей кожної людини формується в процесі її соціалізації (тобто набуття соціального досвіду). Цінності виражають соціальну значущість предметів, явищ дійсності та їх особистісний сенс для людини. Незалежно від інших кожна людина здійснює самостійний вибір і визначає для себе цінність речей, що її оточують. Причому цінності окремої особистості є значущими саме для неї і можуть не відповідати суспільній значущості соціальних ідеалів, інтересів, об'єктивному змісту моральних норм, принципів. Оскільки ознакою цінностей є те, що вони визначають переконання, вірування, установки людини, то змінити їх нелегко. Людина у нових ситуаціях може поступитися ними, але вони є стійкими структурними утвореннями, що скеровують її поведінку, судження, думки. Саме тому в оцінках інших людей, реальних умов, ситуацій особистість керується власною системою цінностей, вірить у їхню вагомість і справедливість. Якщо судження та дії людини суперечать її ціннісним уявленням, вона починає їх відстоювати, доказувати їхню правоту [1, с. 19].

Оскільки вплив цінностей добра, морального обов'язку, відповідальності, справедливості, честі, гідності людини на поведінку людей та їхні взаємини є значущим, то вони становлять гуманістичну основу спілкування [3, с. 90].

Гуманітарно-ціннісний вимір спрямовує зміст навчальних дисциплін у русло гуманістичних пріоритетів, адже майбутні робітники уже в стінах навчального закладу

мають готуватися до того, щоб самостійно себе ініціювати та здійснювати практичну діяльність шляхом пошуків кращого місця роботи, способів професійного зростання, вдосконалення міжособистісних контактів, активної взаємодії на ринку праці з іншими його суб'єктами [3, с. 94]. Ціннісна сутність професійних знань стає зрозумілою при активному ставленні особистості до навчання [3, с. 96].

Основними чинниками педагогічної взаємодії є забезпечення гуманітарно-ціннісного змісту професійної підготовки, формування системи цінностей і ціннісної орієнтації педагогів професійної школи. Професійну компетентність краще формувати з використанням активних методів навчання [2].

Таким чином, поняття «ціннісні компетентності» і «ціннісні орієнтації» близькі, але, без сумніву, «компетентності» ширше за значенням, ніж «орієнтації». Останні тільки орієнтують на поведінку особистості бачити і розуміти навколишній світ та надто налаштовані на економічне спрямування. Виходячи з ключової ознаки компетентностей як реалізаційної здатності, спроможності людини, цінності слід розглядати як людські компетентності. Адже вони виражають певний аспект здатності, спроможності, а саме: кількісну величину та якісну характеристику реалізаційного прагнення, без наявності якого реалізація у принципі не може відбутися. Інакше кажучи, людина, насамперед, робить не те, що знає чи вміє, а що хоче, до чого прагне, навіть якщо і не обізнана з об'єктом діяльності та не має знань для досягнення бажаних цілей. Звідси випливає, що цінності є мотивувальними компетентностями, певними спрямовувальними і прискорювальними мотивами людської поведінки, діяльності, зокрема професійної. Педагогічна наука, базуючись на даних психології, зміст ціннісних орієнтацій особистості пов'язує з мотиваційно-потребовою сферою, оскільки цінності є тим феноменом, котрий безпосередньо стосується мотивів самоактивності індивіда, адже джерелом активності особистості виступають потреби, завдяки яким виникають ті чи інші цінності. До змісту ціннісних компетентностей, окрім мотиваційно-емоційного компонента входять ще когнітивний і творчо діяльнісний, тобто поняття «ціннісні компетентності» ширше.

Сучасні тенденції гуманізації вищої освіти свідчать про посилення уваги до компетентісного підходу у становлення майбутніх фахівців щодо набуття професіоналізму. Оволодіння цінностями майбутньої професії у навчально-виховному процесі є можливим за виявлення і створення таких психолого-педагогічних умов, за яких фахові цінності набувають значущого системного характеру і справляють регуляційний вплив на самостійність особистості. Усвідомлення особистістю свого місця у майбутньому, сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти свідомої потреби в отриманні знань, власних поглядів, переконань; появі професійних інтересів; визначенні життєвих

перспектив; усвідомленні особистістю своїх можливостей при досягненні певної мети.

Література:

1. Грабовська С.Л., Равчина Т.В. Конфлікти без насильства: посібник: за ред. Ю. Р. Шведи. Львів: Фонд «Україна Європа», 2001. 276 с.
2. Кайріс О.Д. Студентська група як чинник набуття професійної компетентності. *Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів* : моногр. / авт. кол.; під наук. ред. Лозової О.М. Вінниця: Віндрук, 2014. С. 85-96.
3. Психологічні аспекти професійної підготовки конкурентоздатних фахівців: монографія / Дегтярьова Г. С., Козяр М. М., Матійків І. М., Руденко Л.А., Шиделко А.В. / за ред. Руденко Л.А. Київ:, 2012. 170 с.
4. Потапчук Т., Лякішева А. Формування ціннісних компетентностей майбутнього соціального педагога як науково-педагогічна проблема. *Педагогічний часопис Волині*. №2(13). 2019.С.149-154.

Пахомов Ілля

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ ВІДПОВІДНО ДО ПОТРЕБ РИНКУ ПРАЦІ

Профорієнтація є пріоритетним напрямком роботи закладів професійної (професійно-технічної) освіти, адже сучасна соціально-економічна ситуація відзначається невідповідністю ринку освітніх послуг потребам ринку праці, вимог роботодавців рівню професійної підготовки фахівців. У цих умовах комплексна систематична робота закладу, спрямована на професійне самовизначення учнівської молоді, різних категорій дорослого населення, стає дедалі актуальнішою. Підвищення якості профорієнтаційної роботи є сьогодні актуальним завданням для всієї системи професійно-технічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячений вивченню проблеми організації профорієнтаційної роботи з молоддю, свідчить про зростання інтересу до проблеми професійної орієнтації особистості, обґрунтування педагогічних засобів її реалізації (І. Баклицький, І. Бех, З. Єрмакова, Л. Коваль, Н. Верченко, А. Лукіяничук, Б. Федоришин та інші).

Розвиток сучасної економіки потребує оперативної й адекватної адаптації випускників професійних навчальних закладів до ринку праці. Протиріччя між потребами ринку праці і фактичним рівнем професійної підготовки фахівців, їх недостатня кваліфікація та непристосованість до вимог професійної діяльності у ринкових умовах зумовлюють збільшення рівня безробіття серед випускників професійної школи.

Причиною цього явища насамперед є відсутність належної професійної орієнтації. Тому в умовах безробіття і конкуренції своєчасний та обґрунтований вибір молоддю професії та навчального закладу набуває все більшого економічного і соціального значення, бо суттєво впливає на зайнятість населення, на результати праці, становище й

авторитет особистості в суспільстві, колективі, на рівень добробуту, сприяє найбільш ефективній реалізації особистісного потенціалу, а держава отримує максимальну віддачу.

У зв'язку з цим виникає необхідність осмислення теоретичних і методологічних засад розвитку системи професійної орієнтації в Україні та визначення ролі в цьому процесі педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Основними цілями програми професійної орієнтації за цих умов мають бути: надання здобувачам середньої освіти основи для вибору виду освіти з урахуванням їх схильностей, здібностей та інтересів, а також можливостей зайнятості; сприяння особам, охопленим програмами професійної підготовки, в отриманні від них максимальної користі; сприяння особам, які прагнуть змінити свою трудову діяльність або є безробітними, у виборі професії та здобутті відповідної професійної освіти і проходженні підготовки; інформування працівників про можливості розширення меж їх професійного розвитку, підвищення рівня компетенції, заробітної плати і становища, вимоги у галузі навчання та професійної підготовки та наявні практичні засоби для досягнення цієї мети; розвиток суспільного розуміння внеску різних секторів економіки і галузей економічної діяльності, який вони роблять і можуть зробити у справу загального розвитку та розширення можливостей зайнятості; а також сприяння установам, що беруть участь у проведенні цієї діяльності, у наданні інформації про ефективність окремих програм підготовки як складової частини професійної орієнтації.

З огляду на розширення сфер професійної орієнтації, особлива увага має приділятися наданню допомоги здобувачам середньої освіти в досягненні правильного розуміння цінності та значення праці, ознайомленні з умовами праці у якомога широкому колі професій з урахуванням можливостей зайнятості та кар'єри, що можуть відкриватися перед ними, а також із вимогами, що висуваються до тих, хто бажає скористатися цими можливостями.

Повинні бути доступними програми професійної орієнтації, а саме: розповсюдження фактичного матеріалу та надання консультацій групам людей, що мають аналогічні професійні потреби, й індивідуальні консультації. Останні повинні надаватися здобувачам середньої освіти, які потребують особливої допомоги у визначенні їхніх професійних схильностей, здібностей та інтересів, в оцінюванні можливостей освіти, професійної підготовки і зайнятості та у виборі певного виду освіти, професійної підготовки або зайнятості.

Індивідуальні консультації та діяльність у галузі професійної орієнтації мають враховувати специфічні потреби окремих осіб в інформації і підтримці, особливо осіб із фізичними та розумовими вадами, а також осіб, які перебувають у не вигідному становищі з погляду соціального та освітнього погляду. Сюди можуть входити навчальні заняття з пошуку й оцінювання інформації, прийняття рішень, а також вправи для розвитку здатності

зробити вибір, який ґрунтується на інформації, зширокої гами професій і завдань. Важливо завжди враховувати право кожної особи на власний вибір, що ґрунтується на всебічній інформації, яка цього стосується. Індивідуальні консультації у разі потреби повинні доповнюватися наданням порад про способи виправлення становища та іншу подібну допомогу, яка може бути корисною для професійного використання.

Метою профорієнтаційної роботи в закладах професійної (професійно-технічної) освіти є підготовка до свідомого професійного самовизначення та становлення особистості, узгодження інтересів особи та суспільства у виборі сфери професійної діяльності, фаховий відбір майбутніх кадрів.

Основними завданнями професійної орієнтації в закладах професійної (професійно-технічної) освіти є: сформулювати мотивацію молоді до здобуття професійної (професійно-технічної освіти); забезпечити її професійною консультацією, ознайомленням з правилами вибору професії; розробляти та реалізовувати систему інформації про напрями та спеціальності підготовки в закладі; ознайомлювати з правилами прийому до закладу; залучати обдаровану молодь до навчання та підвищувати інтерес до навчання.

Функції професійної орієнтації в закладах професійної (професійно-технічної) освіти різноманітні: психолого-педагогічна, соціально-економічна, медико-фізіологічна. Психолого-педагогічна функція полягає у виявленні і формуванні інтересів, нахилів, здібностей особистості, допомозі в пошуку свого покликання, засвоєнні системи знань, що дозволяють вибрати і здійснити професійну діяльність, визначенні шляхів і способів ефективного управління професійним самовизначенням.

Соціально-економічна функція полягає у підготовці конкурентоспроможного працівника, здатного професійно самовдосконалюватися та вести активний пошук виду трудової діяльності або змінювати професію, місце роботи. Медико-фізіологічна функція забезпечує реалізацію вимог до здоров'я і окремих фізіологічних якостей, необхідних для виконання професійної діяльності, визначення відхилень у стані здоров'я, корекцію професійних планів з урахуванням стану здоров'я, фізичних можливостей особистості.

Враховуючи особливості сучасних економічних процесів, які вимагають від закладів професійної (професійно-технічної) освіти бути рівноправним гравцем на ринках праці та освітніх послуг, необхідно збалансувати професійно-кваліфікаційний попит на освітні послуги відповідно до вимог регіонального ринку праці. Для досягнення цієї мети визначено основні принципи профорієнтаційної роботи, а саме: забезпечення системності роботи, оперативне реагування на нові виклики, гнучкість та адаптивність, зміщення акцентів від інформування до мотивування, пріоритетність подальшого розвитку соціального партнерства та підвищення рівня сприяння формуванню професійного вибору відповідно

до потреб ринку праці.

Враховуючи соціально-економічні та державницькі функції профорієнтації в системі маркетингового управління закладами професійної (професійно-технічної) освіти, у його структурі доцільно створити групу з питань формування попиту на освітні послуги.

Для реалізації мети профорієнтаційної роботи в умовах ринкової економіки необхідно: збалансувати професійно-кваліфікаційний попит на освітні послуги відповідно до потреб ринку праці, здійснити розробку та впровадження оновлених форм роботи щодо профорієнтації молоді, різних категорій дорослого населення; вдосконалювати методи профорієнтаційної роботи; популяризувати робітничі професії; розвивати їх престижність, роз'яснювати зміст і умови навчання; показувати можливості самореалізації після закінчення навчання в закладах професійної(професійно-технічної) освіти.

Проведення профорієнтаційної роботи в закладах професійної (професійно-технічної) освіти забезпечується наступним інструментарієм: створення банку даних учнівської молоді, який постійно щорічно оновлюється; співпраця з місцевими органами влади, закладами середньої освіти, підприємствами району, області; популяризація робітничих професій; оформлення профорієнтаційних куточків; проведення Днів відкритих дверей, ярмарків, тижнів професій, олімпіад, конкурсів, вікторин, конференцій, круглих столів тощо; моніторингові дослідження потреб молоді, громадян в освітніх послугах, що надає заклад; залучення ЗМІ, впровадження інформаційно-комунікативних технологій; організація зустрічей із випускниками шкіл, їх батьками з метою презентації навчального закладу, майстер-класів; проведення спільних спортивно-культурних заходів, змагань, концертів, екскурсій тощо; залучення фахівців підприємств до участі у вечорах профорієнтації, диспутах, профорієнтаційних ділових іграх, вправах; демонстрація тематичних книжкових виставок; проведення для батьків спеціалізованих лекторіїв; святкування (відзначення) знаменних дат, професійних свят; зустрічі учнівської молоді з представниками професій – випускниками, які досягли високих успіхів у професійній діяльності; створення інформаційного центру профорієнтаційної роботи.

Піддячий Микола

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ГІМНАЗІЇ ДО ВИРОБЛЕННЯ ПРОДУКТУ ПРАЦІ В УМОВАХ STEM-ОСВІТИ

Праця розглядається нами як свідома, цілеспрямована діяльність особистості, спрямована на вироблення соціально значущих цінностей (духовних і матеріальних), необхідних для задоволення індивідуальних і суспільних потреб. Будучи основною

формою життєдіяльності людини та суспільства, вона виступає провідним фактором соціогенезу (процес історичного та еволюційного виникнення і формування людського суспільства). Разом з тим вона є засобом самоствердження і самовираження особистості, реалізації її творчого й інтелектуального потенціалу, почуття моральної гідності та засобом накопичення психологічно досвіду. Разом з тим вона є засобом самовираження та самоствердження особистості, реалізації її інтелектуального та творчого потенціалу, почуття моральної гідності, психологічно досвіду тощо.

Результатом людської діяльності є створені за допомогою знарядь праці різноманітні матеріальні або нематеріальні продукти праці: матеріальні об'єкти; промислові вироби (одяг, меблі, будівельні матеріали, автомобілі, електроніка тощо); послуги (медичні, освітні, фінансові, транспортні, ремонт і обслуговування тощо); програмне забезпечення та технології (мобільних додатків, веб-сайтів, інформаційних систем та технологічних розроблень); твори мистецтва і культури (літературні, музичні, кіновиробництва, театральні постановки, танці, творчі витвори, живопису, скульптури, архітектурних споруд), що засобом індивідуальної і колективної творчості викликають естетичні задоволення; ідеї та інновації (авторські винаходи, нові технології, методи виробництва, наукові дослідження тощо).

Стратегія формування особистості до вироблення продукту праці розробляється в освітніх і наукових середовищах за певним алгоритмом в залежності від вікових особливостей особистості [2, 3, 4]. За віковими характеристиками формування готовності особистості до вироблення продуктів праці можна структурувати так: 1) 14-17 років; 2) 17-22 років; 3) більше 23 років.

Перший рівень формування забезпечується взаємодією родини та системи загальної середньої освіти із урахуванням провідних тенденцій соціально- економічного розвитку регіону та можливостей навчально-виховного закладу. Алгоритм застосування системи формування готовності учнів гімназії до вироблення продукту праці в умовах STEM-освіти наступний: профорієнтаційні заходи [14]; висвітлення психолого-педагогічних аспектів підготовки до професійної діяльності; застосування розробленої моделі системи підготовки до майбутньої професійної діяльності; доведення до учасників взаємодії завдань, змісту і структури профінформаційного і профконсультаційного комплексу; формування цінностей, якостей та компетентностей особистості відповідно до кваліфікаційних вимог [7]; зміст, структура, методика професіографічної діяльності, вибір та використання психолого-педагогічних засобів у процесі її організації; застосування політехнічного підходу у формуванні професійної спрямованості; взаємодія системи загальної середньої освіти із соціально-економічними об'єктами (прогнозування розвитку і зникнення професій та

розроблення професійної траєкторії із урахуванням стану ринку праці); коригування завдань загальноосвітньої ланки; розвиток творчості, самосвідомості особистості, її професійно важливих якостей; уточнення, коригування та супровід соціально-професійного статусу [8, 9, 12, 13].

Зазначимо, що рівень готовності учнів гімназії до вироблення продукту праці STEM-освіти може варіюватися в залежності від рівня знань, навичок, психологічного досвіду і стійкості, мотивації, соціалізації тощо. У нашому дослідженні запропоновано три рівні готовності особистості до вироблення продукту праці у різних сферах діяльності:

1. Низький рівень: обмежені знання і навички, які потрібні для вироблення продукту праці; неуважність, недисциплінованість і низька мотивація; потреба у додатковому навчанні і підтримці.

2. Середній рівень: наявні базові знання і навички, але потребує підтримки і нагляду, щоб ефективно виробляти продукт праці; спостерігається випадки недосконалості і помилок, але із наявним потенціалом для зростання.

3. Високий рівень: має широкий спектр знань, сформовані стійкі навички і достатній психологічний досвід, необхідні для виробництва продукту праці; самостійно і ефективно працює без значної підтримки та нагляду; виявляє високий рівень мотивації, самодисципліни та відповідальності.

Доведено, що формування рівня готовності учнів гімназії до вироблення продукту праці STEM-освіти має здійснюватися системно за наявності концепції соціально професійного розвитку (С.-п.р.о.). С.-п.р.о. – неперервний процес спрямований на духовне, інтелектуальне, фізичне, соціальне і професійне формування особистості через поетапний індивідуальний вияв у системі її мотивів фундаментальної потреби пізнання в обраній для діяльності виробничій чи невиробничій сфері на ринку праці та застосуванні отриманих знань для становлення діяльнісної (операційно-технологічної) складової психологічної сфери з метою професійної взаємодії у процесі вироблення суспільно значущого продукту праці [10].

С.-п.р.о. – система форм, методів, засобів і технологій залучення до реалізації особистісних та суспільних цілей, формування цінностей та розбудови відносин, яка цілеспрямовано використовується для досягнення мети: вироблення в свідомості людини потреби самовираження та самоствердження шляхом створення соціально значущих матеріальних і духовних цінностей; засвоєння визначеного змісту освіти й застосування певної системи знань та норм, які дають змогу функціонувати у життєвому просторі; реалізації творчого потенціалу, здібностей, задатків; формування компетентностей; здобування психологічного досвіду; гармонізованого розвитку; капіталізації людських

ресурсів в сучасних умовах трудової діяльності і взаємодії. Механізми формування та функціонування С.-п.р.о. зумовлюються системою координат життєвого простору особистості та суспільства.

Особливості проектування С.-п.р.о. пов'язані з: вибором напряму професійної діяльності; системним підходом до організації психологічної діяльності; об'єктивністю оцінки за працю; заниженням рівня очікуваної винагороди за виконану роботу; дефіцитом проектів і ресурсів для розвитку протягом життя та ін.

У процесі формування готовності до вироблення продукту праці увага зосереджується на таких складниках змісту освіти й вимогам до особистості:

1. Закони управління трудовою діяльністю; мета, завдання, види, класифікація й об'єкти, на які спрямована діяльність; регіональні та державні об'єкти докладання трудової діяльності; шляхи й форми забезпечення трудовими ресурсами (продуктивними силами); соціальна значущість та економічні результати трудової діяльності; природозбереження.

2. Предмети та знаряддя праці; професії та трудовий процес у найпоширеніших сферах діяльності; вплив наявних умов на результати праці; морально-етичні норми поведінки у процесі праці.

3. Організація трудового процесу; розвиток професійної творчості; дотримання трудової етики; здоров'язбереження [1, 11].

4. Оптимізація процесу свідомого професійного самовизначення з урахуванням індивідуально-психологічних властивостей, характеристик і показників професійної придатності на основі структури ринку праці; формування компетентностей для визначення, реалізації та коригування професійної траєкторії, зважаючи на показники і критерії професійної придатності та відповідності потребам ринку праці.

5. Використання наявних засобів у процесі ведення домашнього господарства; аналіз стану сімейної економіки та методи і технології її зростання.

6. Організація праці; структура; умови реалізації; критерії оцінювання.

7. Планування процесу з визначенням кінцевої мети та методів і технології його протікання; організація процесу; зворотній зв'язок і проміжний контроль у протіканні процесу; оперативне регулювання і коригування; особистісне саморегулювання та суспільний вплив; аналіз отриманих результатів.

Для виконання поставлених завдань потрібен вчитель, який зrealізує стратегію формування готовності до вироблення продукту праці, а отже потрібна концепція його саморозвитку і професіоналізації [5, 6]. Структура, зміст і обсяг соціально- професійної взаємодії з особистістю для вікових рівнів 17-22 років та більше 23 років розробляються відповідно до цілей освіти, мети навчання, засобів навчально-виховної діяльності згідно з

усвідомленими потребами людини, її світоглядних і громадянських якостей, а також перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури, мистецтва. Відповідно до проміжних результатів дослідження подальшого розроблення потребують зміст навчально-виховних заходів у галузях системи загальної середньої освіти й вимоги з підготовки особистості до вироблення продукту праці, де відображаються зв'язки між метою, засобами та результатами сформованих якостей, цінностей і компетентностей, а також умовами їх продуктивного застосування на об'єктах праці.

Література:

1. Arefiev, V., Mikhailova, N., Lyakhova, N., Riabchenko, V., Pidliachyi, M., Pidliachyi, V., Kraskovskyi, Ye. Somatometric method to assess the level of high schoolers physical development / Arefiev, V., Mikhailova, N., Lyakhova, N., Riabchenko, V., Pidliachyi, M., Pidliachyi, V., Kraskovskyi, Ye // Acta Balneologica, 3(164), 2021. С. 203-209. doi: 10.36740/ABAL202103114. – URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727997>
2. Бех І.Д. Сучасна освіта на шляху досконалості / І. Бех // Рідна шк. – 2021. – № 1/2. – С. 32–37.
3. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення / Семен Устимович Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2012. – 192 с.
4. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія / Іван Андрійович Зязюн. – К.; Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
5. Піддячий В.М. Обґрунтування моделі професійного саморозвитку майбутнього вчителя / В.М. Піддячий // Педагогічний і процес: теорія і практика [збірник наукових праць] / Київський ун-т імені Б. Грінченка; гол. ред. С. Сисоєва. – К.: ЕДЕЛЬВЕЙС, 2014. – Випуск 1. – С. 108–114.
6. Піддячий В. М. Сутність і зміст професіоналізації педагогів у контексті освіти впродовж життя / В. М. Піддячий // Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки». – 2020. – № 13 (42). – С. 185–199.
7. Піддячий М. І. Сутність формування компетентностей старшокласників // Реалізація компетентнісно орієнтованого навчання в освіті: теоретичний і практичний аспекти: зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 листоп. 2019 р.), / Ін-т педагогіки НАПН України; ред. кол.: Топузов О. М., Горошкіна О. М. (голов. ред.), Доротюк В. І., Чудакова В. П. – Київ : Пед. думка, 2019. – С. 269–272. – URL: <http://undip.org.ua/upload/iblock/1b2/zbirnyk.pdf>
8. Піддячий М. І. Навчально-виховний комплект старшокласників: соціально-професійна орієнтація // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / голов. ред. О. М. Топузов. – Київ : Пед. думка, 2015. – Вип. 15 (2). – С. 141–149.
9. Піддячий М. І. Соціально-професійна орієнтація учнів як напрям у підручникотворенні // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / Інститут педагогіки НАПН України. – Київ : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – С. 80–89. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/5143/>
10. Піддячий М. І. Соціально-професійний розвиток: компетентнісно орієнтоване навчання старшокласників // Компетентнісно-орієнтоване навчання: виклики та перспективи: зб. тез I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції «Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи», Київ, 30 верес. 2019 р. – Київ : Пед. думка, 2019. – С. 104–107. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717295/>
11. Піддячий М. І. Ключові компетентності старшокласників: організація здорового способу життя // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія № 15, Науково- педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). – Київ, 2020. – Вип. 3. – С. 315–319. – URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719944>
12. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: дис... доктора психол. наук: 19.00.07 / Рибалка Валентин Васильович. – К., 1998. – 464 с.
13. Самодрин А. П. Профільне навчання у середній школі: [монографія] / А. П. Самодрин. – Кременчук: РВЦ ПНТУ, 2004. – 384 с.
14. Федоришин Б. О. Психологічні аспекти профорієнтації учнів. Київ : Знання, 1976. 48 с.

ФІНАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ТА ІДЕАЛЬНА МОДЕЛЬ СТАРОСТІ В УКРАЇНІ І ПОЛЬЩІ

Професійний розвиток є важливою складовою життєвого шляху особистості. Вагомий внесок у дослідження цієї проблематики здійснили Г.О. Балл, І.В. Заєць, І.А. Зязюн, О.В. Іванова, О.М. Ігнатович, М.С. Корольчук, Г.С. Костюк, В.М. Крайнюк, Г.В. Ложкін, Л.Б. Лук'янова, М.В. Макаренко, С.Д. Максименко, Є.А. Мілерян, Т.В. Новацький, В.І. Осьодло, Н.В. Павлик, О.В. Радзімовська, В.В. Рибалка, Г.П. Татаурова-Осика, Ю.Л. Трофімов, Б.О. Федоришин, А.М. Шевенко та ін.

У процесі професійного розвитку особистості вчені виділяють певні етапи: оптація (формування професійних намірів), професійна підготовка, професійна адаптація, первинна і вторинна професіоналізація та професійна майстерність. Однак у науковій літературі недостатньо уваги приділено завершенню професійного розвитку, його фіналізації.

Фіналізація кардинально відрізняється від усіх попередніх етапів тим, що вимагає активізації свідомості, спрямованої як у минуле, так і в майбутнє. Завершуючи професійний шлях, людина здійснює рефлексію власного досвіду, передає секрети майстерності молоді, нерідко готує собі заміну. Але фіналізація професіогенезу не означає завершення життя. Саме тому відбувається спрямування свідомості на майбутнє: моделювання загального плану життя без звичної професійної діяльності, пошук нових смислів і цінностей, опанування бажаного способу самореалізації.

Важливо розуміти, що відсутність професійної діяльності не означає відсутності праці. Маючи високу працездатність, особистість знаходить інші напрями докладання трудових зусиль, працюючи на присадибних ділянках, займаючись наставництвом, громадською діяльністю тощо.

Процес професійного розвитку, як і будь-який інший, є нерівномірним, оскільки має початок, активні та пасивні фази, завершення. Під завершенням у загальному розумінні мають на увазі вихід на пенсію, однак на сьогодні в усьому світі відбуваються значимі соціальні зміни, які роблять усталені погляди на часові орієнтири життя та професіогенезу застарілими.

Передусім, це збільшення тривалості життя сучасної людини у порівнянні з попередніми поколіннями. Оскільки людина живе довше, постає цілий ряд важливих запитань щодо розподілу життєвого часу: «З якого віку маємо залучати дітей до праці, пізнання професій? Коли доцільно фіналізувати професійну діяльність? Яка модель

старості є оптимальною і коли до неї треба готуватися?»).

Відповіді на ці питання є не тільки об'єктивно визначеними, але й суб'єктивними, які залежать від наших «ідеальних» уявлень про життя, про його періодизацію. Достатньо зазначити, що навіть уявлення про початок професіогенезу не є однозначними. Чимало представників суспільної думки вважають, що раннє залучення до праці і професійне самовизначення є безумовним благом для дитини. Серед аргументів наводиться те, що розвиток інтересів допомагає формуванню відповідальності, а праця перешкоджає девіантній поведінці тощо. Однак існують і такі погляди, згідно з якими дорослі не мають «красти» у дітей дитинство, позбавляти їх радості гри, спілкування та пізнання світу. Звичайно, кращою є «золота середина», яка може полягати в тому, що процес залучення до праці, знайомства з професією, має бути цікавим, орієнтованим на самопізнання дитини, її природні нахили та інтереси.

Завершення професійного шляху, фіналізація професійної діяльності є не менш важливими для особистості, ніж старт. З виходом на пенсію життя наших громадян значно змінюється, оскільки більшість виявляються не готові миттєво покинути основний вид діяльності, професійні зв'язки та звичний спосіб життя. Це підтвердили наші дослідження, що здійснювалися в Польщі та Україні в межах реалізації проекту «Психологічна підтримка літніх осіб у період карантину» (реєстраційний номер 2020.01/0221), і фінансувався за підтримки Національного фонду досліджень України. Метою проекту було визначено сприяння розвитку особистості літнього віку, яка перебуває у складних життєвих обставинах, пов'язаних з обмеженнями, зумовленими карантинном (<https://www.facebook.com/project.ipood/>).

Під час реалізації проекту проводилися діагностичні зрізи, а також семінари-практикуми та консультації з лікарями, соціальними працівниками, педагогами та психологами Польщі та України. У цілому в дослідженні брали участь 312 осіб віком від 48 до 94 років. Використовувалися методи спостереження, опитування, біографічний метод, групова дискусія, спрямована на активізацію самопізнання та усвідомлення життєвої місії особистості. Опитування мало на меті визначити, якою для респондентів є «ідеальна модель старості» та яким чином до неї підготуватися?

Результатом дискусії про «ідеальну моделі старості» стало виокремлення 4 найбільш поширених уявлень, які охоплювали всі інші варіанти:

1. Жити з дітьми, які мають доглядати батьків, оскільки батьки доглядали їх у дитинстві.
2. Жити у спеціалізованих закладах для літніх людей, де є гідні умови та відповідні фахівці.
3. Якщо дозволить фізичний стан – жити самостійно окремо від дітей.
4. Комбінована модель.

Встановлено, що для більшості респондентів «ідеальна модель старості» асоціюється з самостійним проживанням та можливістю епізодично відвідувати дітей, працювати за бажанням, здобувати нові знання та навички. Отримані дані вказують на необхідність створення у перспективі системи підготовки особистості до життєпроекування, моделювання «ідеальної моделі старості».

Пузирьов Євген

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ МАБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У ВНЗ

Сучасні характеристики суспільного життя висувають жорсткі умови до особистісних та професійних якостей соціального працівника. Ефективна робота установ соціального захисту неможлива без висококваліфікованих працівників, які мають досконало володіти усіма необхідними професійними навичками та вміннями. Модернізація системи вищої освіти України в умовах євроінтеграційних процесів є надзвичайно актуальним питанням сучасності, пов'язаним з пошуком кращих національних та закордонних технологій навчання у вищій школі, а також з їх упровадженням в навчальний процес вишу, враховуючи принципи Болонської конвенції. «Приєднуючись до Болонського процесу, модернізуючи національні освітянські стандарти з урахуванням його вимог, Україна зберігає і розвиває тим самим усе позитивне, що дає підстави ідентифікувати нашу систему освіти як національну, що виокремлює її як оригінальну систему і робить привабливою для європейської спільноти» [1].

Система підготовки соціального працівника, яка виникла протягом останніх років і постійно розробляється науковцями, головним чином зорієнтована на оволодіння ним певною системою теоретичних знань, де важливе місце посідають філософія, соціологія, психологія, педагогіка тощо; спеціальних умінь, методик і технологій. Однак успіх професійної діяльності соціального працівника залежить у великій мірі від його особистісних характеристик: системи цінностей, психолого- педагогічної культури, самосвідомості тощо, про що неодноразово наголошували такі авторитетні українські та зарубіжні дослідники, як В.Андрущенко, В.Васильєв, Є.Климов, А.Капська, Л.Коваль, І.Мигович, А.Мудрик, В.Полтавець, К.Шендеровський та ін. [2, с.74].

З огляду на ці фактори разом зі світоглядною та професійною підготовкою майбутніх соціологів особливого значення набуває особистісна підготовка, метою якої є формування професійно значущих якостей, її творчої спрямованості.

Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються

для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів, що надає можливість моделювати майбутню діяльність спеціалістів.

Розробка моделі фахівця здійснювалася авторами по-різному: шляхом формування вимог до знань, навичок, вмінь і особових якостей фахівця; за допомогою перерахованих різновидів діяльності або функцій з вказівкою необхідних якостей особи фахівця. Деякі дослідники, користуючись терміном “професіограма”, підкреслюють, що з метою реалізації професійної підготовки необхідно робити акцент на посадових обов'язках, знаннях, навичках і вміннях.

Деякі автори обґрунтовують виділення основних видів діяльності в якості змісту моделі фахівця, що орієнтує управління учбовим процесом на кінцевий результат, так чи інакше, фіксуючи мету і зміст навчання [4].

Через дані обставини необхідно уточнити базову модель випускника університету і на її основі визначити можливості моделювання його майбутньої діяльності в учбовому процесі вищого навчального закладу. Результати такого аналізу дозволять описати мету навчання студентів. А в світлі подібного підходу базова модель випускника інженерного університету за своєю суттю є або системою типових задач, вирішувати які буде випускник вузу, або системою співпадаючих з цими задачами умінь (різновидів діяльності).

З цих позицій може бути проведений аналіз професійної діяльності соціального робітника. При цьому враховується як макрорівень, тобто вимоги соціального замовлення, що пред'являються до фахівця, так і мікрорівень – конкретні види діяльності даної категорії фахівців.

У технології контекстного навчання система професійних завдань і функцій має бути відображена в освітньо-кваліфікаційній характеристиці фахівця і, певним чином, орієнтувати зміст всіх навчальних дисциплін на майбутню діяльність. У цьому плані вже в циклах гуманітарних та природничо-наукових дисциплін мають використовуватися типові професійні завдання, що відображають специфіку праці майбутнього фахівця.

Майбутня діяльність, яка може відтворюватися в учбовому процесі, складається із соціального аспекту, якій відображає норми відносин і соціальних дій, а також їх ціннісну орієнтацію; і посадового, що відображає особливості діяльності соціального працівника.

Соціальний аспект має, на наш погляд, дві основні компоненти: ціннісно-орієнтаційну та особову. Ціннісно-орієнтаційна компонента визначається пануючими в нашому суспільстві відносинами, ідеологією, його соціально-політичною спрямованістю.

Особова компонента пов'язана з морально-етичними нормами і правилами поведінки фахівця як представника даної суспільної системи, з його соціально-психологічними якостями і характеристиками.

Виходячи з власної діяльності соціального робітника, посадовий контекст може диференціюватись на організаційно-управлінський, спеціальний, учбово-виховний і адміністративний.

Відповідно до учбово-виховного контексту пропонуються структура і формулювання мети навчальної дисципліни “Педагогіка вищої школи” для магістрів різних спеціальностей [3, с.79]. Основною метою навчальної дисципліни “Педагогіка вищої школи” є підготовка студентів магістратури до: виконання обов’язків викладача; проведення науково-пошукової роботи; керівництва дослідницькою роботою; організації педагогічного процесу в вищому навчальному закладі.

Це передбачає формування у студентів наступних компетентностей: Інтегральної компетентності – здатності виконувати посадові обов’язки викладача університету.

- Педагогічної компетентності.

Здатність:

- Створити добре робоче й навчальне середовище;
- Бачити у студенті партнера, складати відношення на взаємоповазі;
- Використовувати знання студентів, поглиблювати їх та розвивати критичне мислення;
 - стимулювати у студентів інтерес та творчість, підтримувати студентів у розвитку;
 - стимулювати у студентів можливості до навчання;
 - рефлексувати їх особисті знання;
 - самостійно відповідати за своє навчання.

- Професійно-дидактичної компетентності.

Здатність:

- забезпечувати якість освіти відповідно до вимог Національної рамки кваліфікацій і стандартів вищої освіти;
- формулювати навчальні цілі та обирати відповідний навчальний матеріал і його структуру;
- розробляти та проводити всі види занять та виховних заходів у вищому навчальному закладі;
- обирати оптимальні методи навчання та виховання, аналізувати результати їх використання;
- забезпечувати умови ефективного навчального процесу при проведенні занять;
- критично оцінювати свої навчальні заняття та виховні заходи;
- самостійно засвоювати педагогічну літературу.

- Компетентності контролю.

Здатність:

-
- розробляти засоби діагностики результатів навчання та виховання;
 - оцінювати навчальні досягнення студентів та використовувати результати для управління навчально-виховним процесом.

Таким чином, національна рамка кваліфікацій України спрямована на введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості вищої освіти із урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців. Визначено, що компетентності є основою розробки навчальних програм вищих навчальних закладів, що сприятиме реалізації системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

Література:

1. Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 48 с.
2. Григоренко В. Соціальна робота: теорія і практика. *Творчість як основної ресурс відродження України. Матеріали 11 Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, 12-13 травня 2011 р. Київ: НТУУ«КПІ», 2011.с.74-75.
3. Пузирьов Є.В. Моделювання інженерного контексту в системі Національної рамки кваліфікації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія«Педагогіка»*.2017. Вип. 1(5). С.76-79.
4. Цимбалюк І.М. Підвищення професійної кваліфікації: Психологія педагогічної праці/ І.М. Цимбалюк К.: Професіонал, 2004.150с.

Радзімовська Оксана

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА УМОВИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Професійне вигорання як синдром вивчається з середини 20 століття. Даний термін використовують як загальну назву наслідків тривалого некерованого робочого стресу і певних видів професійної кризи. В цілому, варто зазначити, що відповідно до оновленої міжнародної класифікації хвороб, синдром професійного та емоційного вигорання не є хворобою, але входить до факторів, що впливають на стан здоров'я [7]. Він виникає поступово та часто непомітно. Таким чином, переважно його розглядають як психофізіологічний феноменом, що визначається як емоційне, розумове та фізичне виснаження через тривале емоційне навантаження або як вироблений особистістю, психологічний захисний механізм, що проявляється у формі часткового або повного виключення емоцій у відповідь на психотравмуючий вплив [1].

Професійне вигорання більше притаманне для людей, що працюють з людьми, або мають одноманітну роботу, або знаходяться в умовах, у яких відсутня можливість розвитку. За результатами досліджень в професіях типу «людина-людина» ознаки синдрому вигорання мають 85% соціальних працівників; 80% лікарів; 65 % педагогів;60% працівників

органів внутрішніх справ [2].

Професійна педагогічна діяльність має свою специфіку, що може викликати виникнення професійного вигорання, а саме:

- висока емоційна навантаженість і наявність великої кількості емоціогенних факторів, які можуть викликати сильну напругу і стрес;
- відповідальність за життя і здоров'я дітей;
- необхідність співпереживання, співчуття;
- постійний контроль (за учнями, але в той же час і з боку адміністрації та батьків);
- постійне спілкування, взаємодія з людьми;
- невизначеність.

Виникнення синдрому вигорання має зв'язок з віковими, гендерними, національно-культурними особливостями особистості, а також властивостями нервової системи, рівнем стійкості до стресу, фрустрації тощо. Хто вигорає швидше? Розглянемо декілька прикладів.

За наявними у відкритих джерелах даними, цей феномен більше притаманний **жінкам** (більш емоційні). Під впливом стресу та емоційного напруження, жінки мають здатність швидше виснажуватися емоційно, ніж чоловіки. Жінка більше страждає від соціальної напруги та часто звинувачує сама себе. Додатковою проблемою для жінок є те, що вони несуть на своїх плечах тягар домогосподарства та виховання дітей. Це у поєднанні з роботою, створює додаткове навантаження та стрес. Як наслідок, жінки мають більше шансів *вигоріти емоційно*.

Чоловіки намагаються вирішити всі проблеми логікою, вони більш схильні звинуватити оточення, керівника у своїх проблемах. На первинних етапах відкидають наявні проблеми, бо вважають їх несерйозними, однак таким чином «надають можливість» емоційному вигоранню набути значного розвитку. Саме тому, чоловіки більше страждають від проявів панічних атак, загострення психосоматичних та хронічних недуг.

Молодь може відчути симптоми вигорання також, оскільки перші кроки у професійній кар'єрі більш важкі, а професійні вимоги часто не збігаються із наявними особистими побажаннями та очікуваннями. Розчарування або тиск можуть зумовити розвиток симптомів емоційного вигорання. Крім цього, молоді працівники налаштовані продемонструвати в організації свої вміння та значущість, довести свою придатність у професійній сфері, що є додатковим джерелом стресу. Часто молоді працівники не мають постійного робочого контракту, що, у деяких з них може викликати емоційне виснаження від цієї ситуації невизначеності. Можна зазначити, що багато тих, хто вигорів у молодості, випадає з професійного життя надовго або шукає нову роботу, яка відповідає його потребам та можливостям [2].

Підходи дослідників до виділення стадій професійного вигорання мають деякі відмінності. Наведемо деякі класифікації:

1. «Медовий місяць» (вияв ентузіазму до всіх робочих завдань, задоволення від їх виконання) – «Нестача палива» (виникає при надлишковій кількості завдань, відсутності відпочинку, зниженні привабливості роботи; апатія, порушення сну, виснаження) – «Синдром менеджера» (загнаність у кут від великої кількості завдань, відчуття нестачі часу, погіршення стану здоров'я) – «Криза/Поява симптомів хронічних захворювань» (розвиток хронічних захворювань, невдоволеність життям) – «Прорив стіни» (фізичні та психологічні проблеми переходять у гостру форму і можуть викликати небезпечні хвороби, руйнуватикар'єру щодо (Р.Л.Венінга та Дж.П.Спредлі, Дж.Грінбергом).

2. *Модель синдрому вигорання (амер.дослідники К.Маслач С.Джексон) включає:*

- *Синдром емоційного виснаження* – втома настільки екстремальна, що відпочинок її вже не компенсує (знижений емоційний фон, байдужість або емоційне перенасичення). Наслідок: педагог легко дратується, скаржиться на погане самопочуття.

- *Деперсоналізації* – негативне, цинічне ставлення до роботи (деформація відносин з іншими людьми. Варіанти: 1) підвищена залежність від оточення, 2) посилення негативізму; 3) цинічне ставлення до людей і до самого себе (саме через негативних почуттів, які виникають до учнів, колег ...).

- *Втрата особистого задоволення /редукції особистих досягнень* (відчуття себе неефективною, малоспроможною та втрачає самооцінку.

Всі ці стадії можна розглядати як стратегію адаптації людини до тиску, який він постійно відчуває ззовні

С. Maslach (1978) наводить систему класифікації симптомів:

- 1 група – *фізичні* (втома, відчуття виснаження, головний біль, розлади шлунку, зайва вага, безсоння тощо);

- 2 група – *поведінкові* (робота стає усе важчою, здатність її виконувати слабшає; працівник рано приходить на роботу і надовго залишається, чи, навпаки, пізно приходить і рано йде, бере роботу додому й ін.);

- 3 група – *психологічні симптоми* (тривожність; нудьга; зниження ентузіазму; образи; розчарування; невпевненість; почуття провини, непотрібності; гнів; дратівливість; підозріливість, відчуття всемогутності, ригідність; нездатність приймати рішення; дистанціювання; загальна негативна установка на життєві перспективи; зловживання алкоголем і/чи наркотиками тощо).

Питанню профілактики та подолання **професійного вигорання** присвячено багато досліджень. Наведемо деякі з найбільш поширених рекомендацій:

-
- Розділити час робочий та домашній та дотримуватися цього поділу.
 - Використовувати «технічні перерви», що необхідно для забезпечення психічного та фізичного благополуччя (доречним, можливо, буде встановлення стола для настільного тенісу в організації, що дозволить працівникам робити невеликі активні перерви).
 - Зробити паузу (іноді досить велику, наприклад, через емоційне вигорання 21.05.21 р. на 3 місяці був змушений піти у тривалу відпустку (Саббатікал) міністр економіки Нідерландів Бас ванВаут).
 - Використовувати правило «5 хвилин»: ті справи, що важливі та які можна зробити швидко, варто зробити одразу, не відкладати на потім.
 - Опанувати шляхи управління професійним стресом – змінити, за можливості, соціальне, психологічне оточення, удосконалити організацію робочого місця, а також оволодіти прийомами релаксації, візуалізації, ауто-регуляції, самопрограмування.
 - Прагнути до професійного розвитку та самовдосконалення. Корисним може бути зібрання банку ідей та «анімацій» щодо вирішення різних типів проблем.
 - Змінити ставлення до життя, його сенсу, сприйняти ситуацію вигорання як можливість переглянути і переоцінити своє існування, можливо кардинально змінити, реалізувати давніші мрії та зробити буття більш продуктивним, відрадним для вас.
 - Дотримуватися гарної фізичної форми (збалансоване харчування, обмеження вживання алкоголю, відмова від тютюну тощо).
 - Дослухатися до своїх емоцій та почуттів, щоб краще їх зрозуміти, обговорювати їх з друзями.
 - Допомогати іншим – це зробить щасливим і вас, і інших та тренуйте вміння знаходити позитив (хоча б маленький), але кожного дня.

Важливо також подумати, про мотиви, пріоритети і можливість їх реалізації в організації, де працюєте (можна скласти список). Якщо бажання не реалізуються, а ви відчуваєте дискомфорт від змісту роботи, від спілкування з колегами, можливо потрібно змінити наявну ситуацію. Відповідно до досліджень, 40% з тих чи інших причин змінюють фах. За кордоном, люди до 35 років тричі змінюють місце роботи.

На жаль, ситуація трьох останніх років впливає на самопочуття майже кожного українця. COVID, війна принесли багато бід та випробувань, внесли зміни і в систему роботи освітніх закладів, що також призвело до зростання рівня вигорання у педагогів. У наступних публікаціях, плануємо зупинитися на них більш детально.

Література:

1. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. М.: Информационно-издательский дом «Филинь», 1996. 472 с.

2. Всеосвіта. Бібліотека методичних матеріалів. Психологія. Литвиновська В.В. Профілактика синдрому «емоційного вигорання» педагогів. Онлайн семінар з елементами тренінгу: веб-сайт. URL: <https://vseosvita.ua/library/profilaktika-sindromu-emocijnogo-vigoranna-pedagogiv-onlajn-seminar-z-elementami-treningu-384662.html> (дата звернення: 17.09.2023).
3. Емоційне вигорання. Час обирати здоров'я: веб-сайт одеського обласного центру громадського здоров'я. URL: <https://healthcenter.od.ua/psychichne-zdorovya/emoczijne-vygorannya/> (дата звернення: 13.09.2023)
4. Емоційне вигорання педагогічних працівників. URL: https://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/8_konferezii/emocijne_vigorannya.pdf (дата звернення: 06.09.2023)
5. Калашник П. ВООЗ: «Емоційне вигорання» не хвороба, а професійне явище: веб-сайт. hro. URL: <https://hromadske.ua/posts/vooz-emocijne-vigorannya-ne-hvoroba-a-profesijne-yavishe>.
6. Кокс Д. Чому жінки вмирають частіше за чоловіків. Сайт BBC NEWS Україна: веб-сайт. URL: [https://www.bbc.com/ukrainian/vert-cap-58848089#:~:text=\(дата звернення: 05.09.2023\)](https://www.bbc.com/ukrainian/vert-cap-58848089#:~:text=(дата звернення: 05.09.2023))
7. Міжнародна статистична класифікація хвороб та проблем, пов'язаних із здоров'ям (МКБ- 11) Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я від 25.05.2019 р. Оновлення. Веб-сайт. World Health Organization. URL: <https://www.who.int/news/item/25-05-2019-world-health-assembly-update>. (дата звернення: 25.08.23).

Ренетій Світлана

РОЗВИТОК ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сьогодні Україна переживає надзвичайно нелегкі часи. Війна, що відбувається на теренах нашої країни завдала великого горя людям. Загибель, втрата рідних, близьких, скалічені долі, зруйновані, знищені міста та селища надовго залишаться в пам'яті нинішнього покоління.

Історія людської цивілізації свідчить, що подібні ситуації мали місце в її розвитку. Так, Н. Хамітов зазначає, що наше сьогодення схоже на час періоду еллінізму. Вивчення особливостей даної епохи свідчить, що у період війни, соціальної катастрофи людство шукало спасіння, заспокоєння, душевну рівновагу, духовні ціннісні орієнтації у своїх внутрішніх структурах шляхом відсторонення від зовнішнього світу і зануренням у себе.

І. Бех зазначає: «Значна частина людей живе, не замислюючись над своїм духовним призначенням. Так виникає оманлива задоволеність життям. Людина у щоденному бутті може не усвідомлювати цього неприродного для неї стану, однак у кризові періоди іноді настає момент істини» [1, с.15]. Саме в такі періоди більшість людей починає шукати відповідь на одвічне питання: у чому полягає сенс буття.

Якщо людина не намагається знайти сенс свого буття, вона, на думку В. Франкла, ухиляється від відповідальності за своє життя, самовизначення в цінностях перед своєю совістю і Богом. Таке явище В. Франкл вважає виявленням бездуховності.

І. Бех вважає, що почуття відповідальності виступає, з одного боку, дієвим підґрунтям формування і розвитку свободи волі, як духовного стрижня людини, а з іншого

– заслоном для перетворення її в свавілля. Вчений взагалі розглядає життя людини як відповідально-діяльнісне ставлення особистості до буття як живого та неживого світу. Автор зазначає: «Відповідально-діяльнісне ставлення як сутнісна основа життя особистості реалізується за допомогою механізму емоційного переживання. Переживання є невід’ємним атрибутом відображення людиною світу. Все пізнане нею емоційно маркується, тобто оцінюється. Ця емоційна дія за певних умов стає внутрішнім підґрунтям для ціннісного ставлення (бажаності чи небажаності предмета чи явища)» [1, с.126].

Отже емоційне сприйняття, переживання дійсності впливає не тільки на духовний розвиток особистості, але і на оточуючих людей: «Лише переживання єднає особистість і навколишнє соціальне й природне довкілля як реальне буття, перетворює його на життєву соціокультурну ситуацію, у якій відбувається її розвиток» [1, с.127]. Деякі люди губляться, інших переслідує почуття страху, агресії, хтось шукає винних. Реакція на життєві ситуації, що відбуваються, залежить від рівня розвитку духовності людини. Особистість, яка живе усвідомлено, має досвід з духовного зростання, шукає причинно-наслідкові зв'язки ситуацій, що трапляються в її житті у духовних планах і трансформує їх.

Почуттю відповідальності, як показнику рівня розвиненості духовності приділяють увагу у своїх працях багато вчених. Так, Н. Хамітов, С. Крилова розглядають відповідальність як категорію, що характеризує виконання особистістю свого морального і правового обов'язку, здатність визнавати авторство своїх учинків і прийняти їх наслідки [2]. Людство в процесі розвитку цивілізації набуло достатній досвід у збереженні внутрішнього спокою, психічного здоров'я, щоб гідно вийти із загрозової ситуації, гармонізувати власне життя і довкілля. Одним із них є сприйняття мистецтва, яке відображує дійсність у художніх образах, розширює, поглиблює духовний досвід людини, сприяє її вдосконаленню.

Мистецтво реалізується у різних видах: музиці, літературі, живописі, театрі, кіно, архітектурі, різних стилях та напрямленнях.

Музичне мистецтво – це особлива форма відтворення життя в усій його цілісності, в якій важливу роль відіграють почуттєва та емоційна сфери і в цьому його перевага перед іншими видами мистецтва.

Відомо, що на розвиток пізнавальних процесів вагомий вплив має почуттєва та емоційна сфери. Музика торкається інтелектуальних та емоційних аспектів мисленнєвої діяльності, які живлять дух людський. Не можна не погодитись з індійським філософом початку ХХ століття Хазрат Іннайят Ханом, який стверджував, що музика торкається нашого найглибшого, внутрішнього буття, і, таким чином, продукує нове життя, – життя, яке надає захоплення всій сутності, підносячи його до тієї досконалості, у якій

лежить запровадження і реалізація людського життя.

Духовність як антропологічний феномен, вимагає постійного самопізнання, самоусвідомлення, самовдосконалення тобто самотворення. Проблема духовності є актуальною у дослідженнях сучасних зарубіжних та вітчизняних дослідників, оскільки сьогодні це одна з головних умов виживання людства.

Філософському обґрунтуванню духовності, поглядів на її виховання та розвиток присвятили свої праці учені-філософи, педагоги, психологи як зарубіжні так і вітчизняні: А. Алексеєнко, В. Андрущенко, Р. Асаджолі, Г. Балл, І. Бех, І. Булах, Г. Васянович, Л. Вербицька, Л. Губерський, С. Гроф, К. Журба, І. Зязюн, Н. Іордакі, А. Комарова, Н. Караульна, С. Кримський, В. Мурашов, О. Олексюк, О. Отич, Н. Павлик, Е. Помиткін, І. Степаненко, Ж. Юзвак та інші. Учені з різних ракурсів розглядають феномен духовності, та всі одностайно вважають духовність суто людською характеристикою, критерієм людини, яка є її репрезентацією.

Духовний розвиток сприяє самотворенню людини, вдосконаленню суспільства і зв'язку з Абсолютом. Усвідомивши взаємозв'язок власного буття із природою, соціумом, Сущим, людина з відповідальністю ставиться до власних думок, почуттів, особистого і суспільного життя, що сприяє укріпленню її духовного стрижня. Така людина достойно переживає будь-які негаразди, трагедії у житті і надасть допомогу та підтримку іншим.

Література:

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. К.: Академвидав, 2012. 256с.
2. Хамітов Н.В., Крилова С.А. Людина і культура: словник. К.: КНТ, 2023. 295с.

Рибалка Валентин

РЕФЛЕКСИВНИЙ ТРЕНІНГ І РЕФЛЕКСІОТЕРАПІЯ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ СУПРОВІДІ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ ТА ОЗДОРОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах гібридної, екзистенційної війни Росії з Україною, під час якої особистість піддається руйнівному впливу з боку психотравмуючих військових подій, психологи шукають дієві заходи з надання допомоги постраждалим. До засобів спеціального психологічного супроводу процесу оздоровлення таких людей можна віднести рефлексію, спеціальний рефлексивний тренінг і рефлексивну психотерапію, тобто рефлексіотерапію.

Проблема рефлексії здавна цікавила філософів і психологів. Так, ще мислитель стародавньої Греції Сократ вважав, що головною метою людини є «пізнання самого себе», а Арістотель розумів рефлексію як «мислення мислення». Вже у стародавньому тлумаченні рефлексії на перший план виступали такі важливі її ознаки, як спрямованість на внутрішній

світ людини і, так би мовити, підсилене «подвійне мислення». Пізніше спеціалісти відзначали й інші її ознаки, зокрема екзистенційні. Приміром, Декарт вказував на те, що мислення, в тому числі і рефлексивне, є атрибутом, умовою існування людини («Я мислю і тому я існую!») [8].

У ХХ столітті найближче до розуміння рефлексії, як це не парадоксально, наблизився великий фізіолог І. П. Павлов, який вивчав безумовні, природжені, та набуті на їх основі умовні рефлекси – як реакцію живих організмів переважно на зовнішні подразники. Різниця між рефлексом і рефлексією полягала, відповідно до його рефлекторного учення, полягає саме в буквальному тлумаченні цих понять, зокрема в акценті на кінцівку поняття рефлексія, тобто в розгляді цього поняття як «рефлекс-і-я». При цьому на перший план виступає спрямованість реакції живого організму, виключно людини, на Я – власне чи іншої людини.

Вкажемо також на імпліцитні рефлексивні погляди всесвітньо відомого психолога Л.С. Виготського, який визначав ключовою ознакою особистості її самосвідомість, а розвиток вищих психологічних функцій, до яких безумовно відноситься рефлексія, вивчав на основі сформульованих ним законів – соціогенезу, опосередкування, ідентифікації, інтеріоризації та зони найближчого розвитку дитини під проводом дорослої людини. Хоча вчений і не використовував спеціально поняття рефлексії, але у його поглядах вона виступає саме як провідна вища психологічна функція особистості, а сформульовані ним закони фактично розкривають психологічні механізми становлення і функціонування самосвідомості і рефлексії [7].

У роботі видатного французького філософа, палеоантрополога П'єра Тер'яра де Шардена «Феномен людини» рефлексії надається атрибутивного значення як головного, родового феномену людини і людства. У Шардена немає сумніву в тому, що «велика машина людства створена», щоб діяти рефлексивно, і «вона *повинна* так діяти, виробляючи понад багатство духу» [9, с. 203]. В основі рефлексії як прояву «понадперсоналізації» людини лежить, на його переконання» триєдина здатність, якою володіє кожна свідомість:

- 1) *все* частково зосереджувати навколо себе;
- 2) *все більше* зосереджуватися в собі;
- 3) шляхом цього самого понадзосередження *приєднуватися до усіх інших центрів*, що оточують людину [9, с. 203].

Отже, поняття рефлексії означає, у широкому філософському плані, самосвідомість і самопізнання людини як суб'єкта діяльності, співвідносність елементів мислення й дійсності [8]. Більш детально сутність рефлексії висвітлено у поглядах Локка, Гегеля [8, с. 547], В. А. Лефевра, Г. П. Щедровицького, а в сучасній українській психології і педагогіці – у роботах І. Д. Беха [1], І. А. Зязюна [4], Н. І. Пов'якель [5], М. І. Найдьонова [2], Л. А.

Найдьонові [3] та ін. Вказані дослідження свідчать про те, що рефлексія неодмінно входить (що не завжди усвідомлюється належним чином) у різні види діяльності, наприклад, комунікаційну (монолог, діалог, скажімо, здійснюваний у формі дебатів або технічними засобами – телефоном, інтернетом тощо), літературну, театральну, кінематографічну, соціальну (рольову), управлінську, історичну, педагогічну тощо.

Так, у роботах академіка І. А. Зязюна стверджується думка про необхідність формувати педагогічну майстерність вчителя на базі структурного, функціонального та рефлексивного підходів. У працях же Н. І. Пов'якель, М. І. Найдьонова, Л. А. Найдьонові та ін. запропоновані конкретні рефлексивні тренінгові програми з інтенсивного професійного розвитку особистості психолога, підприємця, а також – розвитку територіальних громад і цивілізації в цілому, у ноосферному масштабі.

Виведенню рефлексії на авансцену психологічних досліджень сприяло становленню особистісного підходу у працях таких українських психологів, як О. Ф. Лазурський, Г. С. Костюк, В. В. Зенківський, О. Ш. Кульчицький, К. К. Платонов, В. А. Роменець, О. М. Ткаченко, М. М. Амосов, О. К. Дусавицький, Б. О. Федоришин, В. О. Моляко, В. Ф. Моргун, С. Д. Максименко, Г. О. Балл та ін. В їх працях визначені як теоретичні, так і прикладні передумови вирішення проблеми рефлексивної організації і самоорганізації складних видів діяльності, зокрема психологічної і педагогічної, в яких на перше місце виступає саме синергетичний вплив рефлексії, що робить її ефективним засобом психолого-педагогічного супроводу діяльності особистості, яка в умовах війни піддається хаотичному руйнівному впливові і має бути по-новому упорядкована. Адже в умовах дегуманізації, знеособлення людини, внаслідок дії воєнного дистресу, мішенню такого впливу стає передусім рефлексія, що потребує пошуку засобів її зміцнення.

З розробленого нами рефлексивного інструментарію для цих цілей підходять запропонований ще на початку 2000-х років рефлексивно-історико-рольовий тренінг (РІРТ) [7] і створювана на його основі технологія рефлексіотерапії. Наведемо спочатку характеристику РІРТ. Відмітимо одразу, що неодноразове проведення цього тренінгу зі студентами-психологами в процесі професійної підготовки у вишах зісвідчило його неабиякий синергетичний вплив на самоорганізацію професіогенезу та оздоровлення їх особистості.

Згідно положень синергетичної теорії Пригожина і Хакена, у процесах самоорганізації при становленні нових упорядкованих структур у різноманітних складних відкритих системах, відбувається перехід «від хаосу до дедалі більшої впорядкованості на основі певних параметрів порядку узагальненої синергетичної інформації, відповідно до певних **патернів (моделей)** [8]». Така самоорганізація здійснюється на основі виникнення і самопородження в системі смислу, прагнення її до впорядкованості в розвитку за допомогою так званого **атрактора**, тобто певного інформаційного поля, що керує речовинно-енергетичними процесами так, начебто кожний елемент системи несе в собі

інформацію про результат майбутньої взаємодії з іншими елементами й обирає у критичних **точках біфуркації** шлях розвитку тощо. Відповідно до цих поглядів, авторами учення про синергетику був сформульований так званий всезагальний **антропний принцип**, з якого випливає висновок, що «виникнення людини і високоорганізованого суспільства закладено в найфундаментальніших константах природи і розвиток Всесвіту має такий характер, що спрямовується світовим розумом». Існують й інші різнобічні та різномасштабні прояви синергетичної взаємодії, такі як встановлення **«екологічної рівноваги між соціоантросферою та біосферою планети»**, досягнення у «малих спеціалізованих соціальних групах ефекту **синергетичного резонансу»**, **вивільнення** надзвичайно великої кількості **творчої енергії** з впливом певних ідеальних патернів взаємодії на так звані **«акупунктурні» зони соціальних систем** тощо [8].

Підкреслимо, що вказані та інші елементи синергетичної дії рефлексії ми підсвідомо зреалізовували і наочно спостерігали у поведінці студентів, які брали участь у зазначеному рефлексивно-історико-рольовому тренінгу, але тільки значно пізніше почали глибше розуміти їх як саме синергетично-рефлексивні за своєю сутністю. Тому охарактеризуємо побудову, процедуру і процес проведення цього тренінгу, зіставляючи його з розглянутими вище синергетичними чинниками[7].

Тренінг проводився у два етапи – підготовчий та основний.

Підготовчий етап (на якому формувалася і діяв **патерн поведінки** – у вигляді засвоєння студентами початкової частини інструкції) був включений у лекційні заняття по історичним розділам психології, коли студенти заохочувалися до пошуку в навчальному матеріалі найбільш цікавих, улюблених і цінних для них персоналій філософів, психологів, педагогів, медиків, представників світової та вітчизняної науки, до вивчення в процесі підготовки до семінарів їх біографій, творчих здобутків, до аналізу їх під час написання наукових робіт. Підготовчий лекційний етап тривав максимум увесь семестр, а мінімум – один-два тижні до проведення основного семінарського етапу, коли студентам повідомлялося, що на наступному семінарському занятті відбудеться спеціальний тренінг, на якому бажаючі можуть і мають перевтілитися в образ своїх улюблених діячів і вступити у діалог з іншими «студентами-діячами» за спеціальними правилами (друга проміжна частина **інструкції з розвитку особистісного патерну поведінки та атрактора**). Отже, вже на лекціях починає формуватися мотиваційний патерновий зразок-стимул і атракторна інформація, необхідні для проведення спільної діяльності студентів. Остання зовні нагадувала особливу театральну дію з вибором і опануванням студентами ролей, джерелом яких виступали видатні діячі філософії, психології, педагогіки. Тобто, сформований таким чином **мотивуючий патерн і атрактор**

самоорганізуючої поведінки стимулював студентів до глибинного рефлексивного оволодіння певними властивостями та досягненнями обраних ними видатних особистостей.

Основний етап групового рефлексивного тренінгу проводився упродовж одного семінарського заняття у вигляді співбесіди, запитань, інтерв'ю і відповідей студентів-«діячів», які рефлексивно діяли в образі «свого» улюбленого творчого діяча і спілкувалися від його імені з іншими учасниками-«діячами». На цьому етапі тренінг здійснювався у 5 кроків:

1. Повторюється інструкція, формується активне коло (ядро) безпосередніх учасників рольової гри, а із залишку студентської групи створюється менш активне коло (периферія) спостерігачів, які, однак, потенційно можуть, за згодою перших, брати участь у тренінгу, задаючи запитання; встановлюються правила їх взаємодії і можливого переходу, у міру готовності і бажання, з пасивного до активного кола учасників тренінгу.

2. Здійснюється входження представників активного кола у роль обраних творчих особистостей, що супроводжується проголошенням обов'язкової фрази: «Я, студент (П.І.Б.), як учасник тренінгу, беру на себе роль мого улюбленого діяча (П.І.Б.) на одне заняття і обіцяю співпрацювати з іншими партнерами по спілкуванню». Так говорить кожний представник активного кола, кожний учасник-«діяч». Якщо ж, разом з тим, у процесі тренінгу хтось із представників периферійного кола, спостерігачів, виявляв бажання і готовність включитись у співбесіду, то він мав обов'язково проголосити зазначену вище фразу.

3. Кожний з учасників-«діячів» по черзі називає себе ім'ям обраного діяча і коротко, упродовж 3–4 хвилин, розповідає про «свою» біографію, ключові події в житті та творчості, розкриває «свої» основні творчі здобутки. Після цього інші учасники-

«діячі» задають свої запитання даному «діячу» і вислуховують його відповіді. Через деякий час черга виступати і відповідати на запитання переходить до наступного учасника-«діяча» і т.д.

4. Послідовно в ролі виступаючого та інтерв'ююваного перебувають по черзі всі учасники активного кола і, якщо є час і згода цього активного кола, то і деякі члени периферійного кола, спостерігачі. Бажано записувати запитання і відповіді на магнітофон і вести протокол семінару.

5. За 5–7 хвилин до закінчення заняття, кожний учасник-«діяч» виходить зі своєї ролі з обов'язковим проголошенням фрази: «Я, учасник тренінгу (П.І.Б.) виходжу із ролі обраного діяча (П.І.Б.). Мої враження про участь у тренінгу:...»

На наступному семінарському занятті найбільш активні учасники-«діячі» можуть виступати в якості тренера-ведучого і самостійно проводити спілкування в групі за

означеними правилами, тобто реалізувати отриманий на проведеному тренінгу самоорганізаційний потенціал.

Студенти обирали для семінару-тренінгу таких зарубіжних діячів, як З. Фрейд, М. Фестінгер, А. Міль, К. Хорні, В. Шелдон, Е. Берн, О. Ю. Артемьєва, А. Адлер, М. Люшер, С. Гроф, О. Ранк, М. Мейсон, Д. Д'юї, а також вітчизняних вчених, психологів і педагогів, таких як І. П. Павлов, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, І. А. Зязюн, С. Д. Максименко, І. Д. Бех та ін.

Серед запитань, що студенти-«діячі» задавали один одному, були такі: «Е. Берн» – «А. Адлеру»: «Чому ви так різко розірвали стосунки із З. Фрейдом?», «К. Роджерс» — «М. Люшеру»: «Ви сказали, що не створили нічого нового, так що, ви вкрали цю теорію? А ви на собі випробували свій кольоровий тест? Чи впливає колір шпалер у спальні на особистість дитини?», «В. Шелдон» – «А. Маслоу»: «Чи залежить ієрархія потреб особистості від типу темпераменту?», «К. Хорні» – «А. Маслоу»: «Чи може хронічне незадоволення потреб викликати невроз?», «М. Фестінгер» – «В. Шелдону»: «Як співпрацюють між собою представники різних типів темпераменту?», «А. Адлер» – «І. П. Павлову»: «Чи впливає формування нових умовних рефлексів на психічне здоров'я тварини і людини?», «З. Фрейд» – «І. П. Павлову»: «Що буде з рефлексом при його затримці?».

Запитання, як правило, були творчими, вони спричиняли обговорення, дебати між учасниками – тоді вирували пристрасті, котрих зазвичай не буває на традиційному семінарі (до речі **запитання виступали своєрідними точками біфуркації** – за термінологією синергетичного підходу). Хоча робота у процесі тренінгу проходила інтенсивніше і напруженіше, ніж на звичайних семінарах (одних запитань задавалося на порядок більше), однак ніхто не втомлювався, навпаки, лунали прохання провести такий же тренінг наступного разу та багато інших пропозицій.

З наведених питань і відповідей видно, що під час тренінгової роботи студентів як «видатних психологів» кожний з учасників знаходив для себе або дарував іншому оригінальні ідеї, теми – і не тільки для творчої студентської наукової роботи, на що часто звертав увагу ведучий, а й до серйозних наукових досліджень у перспективі (що свідчило про **справжній синергетичний сплеск творчої активності студентів**). Як правило, творчий процес проходив безперервно і невинно, студенти не помічали час, більше того – дискусії іноді доводилося примусово припинити вже наприкінці перерви між парами лекцій. Обов'язковим, на закінчення тренінгу, був «вихід з ролі» та самозвіт кожного учасника (відмітимо, що перехід з однієї, ядерної, підгрупи до іншої, периферійної, та від реального статусу до рольового і навпаки, є свідченням встановлення **синергетичної**

соціальної екологічної рівноваги).

Підкреслимо, що кожний учасник-«діяч» мав обов'язково називати своє справжнє прізвище та ім'я (щоб надійно самоідентифікуватись) і висловлювати свої враження від тренінгу. Як правило, це були позитивні відгуки: «Роль розвиває студента!», «Це дуже корисно!», «Не просто ідеал, а подвоєння власної особистості», «Дуже цікаво!».

«Враження дуже позитивні, оскільки ідеї мого улюбленця мені дуже близькі, вони як мої власні!», «Тренінг дозволяє глибше, пристрасніше засвоїти матеріал!» тощо. Негативні почуття стосувалися нестачі часу, через що іноді не всі учасники навіть активної підгрупи мали можливість побувати в центрі гри.

Естетичне піднесення та емоційно-почуттєве, тобто ціннісне утвердження культурно-психологічних процесів і результатів тренінгу виявилися в тому задоволенні, яке відчували студенти від своєї рольової гри, взагалі від участі у науково-історичній виставі, від активного доторкання (можливо, вперше в житті) до театрального, акторського мистецтва. Про високі емоції та почуття свідчать наступні оціночні відзиви студентів наприкінці рефлексивно-історико-рольового тренінгу:

- «Мені сподобалася ця форма інноваційної роботи!»;
- «Я готувалася до сухої доповіді, а брала участь у натхненній імпровізації!»;
- «Мені дуже приємно, що всі зацікавились обговорюваними проблемами!»;
- «Приємно, що запитання були такими цікавими!»;
- «Як майбутній психолог я відчуваю спорідненість з К. Юнгом!»;
- «Дуже цікаво! По-іншому починаєш розуміти психологію!» тощо.

Отже, в ході проведення рефлексивно-історико-рольового тренінгу було продемонстровано синергетичні навчально-виховні впливи на професіогенез, що в термінах синергетичного підходу пов'язані з такими чинниками синергетики, як патерн самоорганізаційної поведінки (інструкція), атрактор (біографічна, персонологічна і наукова інформація), біфуркаційні точки розвитку ситуації самоорганізації (запитання і відповіді), інформаційно-пізнавальний резонанс (що особливо стосується взаємозв'язку між членами ядра і периферії навчальної групи), взаємно ініційована, самостійна й самоорганізована творчість студентів, соціальний екологічний баланс між учасниками тренінгу (перехід з однієї, більш рефлексованої, частини навчальної групи до другої, менш рефлексованої частини, зміни рольового статусу на дійсний і навпаки), творчий емоційно-почуттєвий підйом в ході розвитку та самоактуалізації нових для студентів властивостей особистості.

Вже з цього випливає положення про те, що рефлексія є не просто «мисленням мисленням», а складним особистісним процесом, в якому системно інтегрується, концентрується навколо Я та самоактуалізується особистісна енергія, точніше – синергія,

що міститься у духовній, психосоціальной, комунікаційній, мотиваційно-смісловій, характернісній, самосвідомісній, компетентнісній, інтелектуальній (потребнісно-інтелектуальній, атенційній, перцептивній, мислительній, імажинативній, перцетивній, емоційно-інтелектуальній тощо), психофізіологічній, психосоматичній, психогенетичній підструктурах особистості. В цих підструктурах і через них ця особистісна синергія диференціюється, інтегрується, концентрується та самоактуалізується в процесі розвитку та діяльності особистості.

Отриманий в ході проведення даного тренінгу досвід використовується нами при розробці нових видів рефлексивної діяльності, зокрема за так званою структурно-функціонально-рефлексивною моделлю професійної психологічної та педагогічної діяльності, базованої на структурному, функціональному і рефлексивному підходах академіка І. А. Зязюна до вивчення і розвитку педагогічної майстерності [4; 6].

Разом з тим, значення розробленого нами рефлексивно-історико-рольового тренінгу значно ширше, оскільки він може використовуватися в сучасних умовах воєнного стану, зокрема для професійної підготовки командного складу армії та військовослужбовців різних спеціальностей.

Розвивальна та оздоровча, психотерапевтична роль рефлексії чітко виступає вже у поглядах З. Фрейда на Я-структуру особистості (Понад-Я – Я – Лібідо або Суб-Я) та психологічні захисти Я від психотравмуючих впливів. Так, рефлексивний захист від пошкоджень постраждалої особистості у психоаналізі притаманний таким його видам, як [10]:

- регресія, тобто повернення особистості у важкій ситуації до наявних поведінкових шаблонів, які у минулому були ефективними для подолання труднощів, але в даний момент вже не є адекватними по відношенню до небезпечної ситуації, віку, рівню її розвитку; повернення особистості до більш раннього етапу її розвитку, коли вона була більш спроможною та здоровою;

- ідентифікація як наслідування, копіювання, ототожнення особистістю себе з авторитетними для неї реальними або уявними людьми, їх манерами поведінки, поглядами, судженнями, настановами, з їх «гідною справою», соціальною мікрогрупою тощо, тобто з тими, хто має якості, котрими вона не наділена, але які бажає мати; ідентифікація сприяє підвищенню почуття впевненості, безпеки й надійності у складних для особистості ситуаціях;

- інтродекція (асимиляція, інкорпорація) як схвалення особистістю поглядів, ідей, мотивів, установок оточуючих людей, що сприяє узгодженості у взаємодії з ними, підвищує почуття «власної сили», внутрішньої стійкості та самоповаги;

- ідеалізація, тобто переоцінка людиною своїх або чужих особистісних якостей,

котрі явно такій оцінці не відповідають; ідеалізація сприяє підвищенню почуття самоповаги, почуття міжособистісної надійності при загрозі їх порушення;

- захисні маски – це присутність своєрідних шаблонів поведінки, певних «ролей», манер заіскування, бравади, манерності позицій, спрямованих на прикриття від оточуючих своїх дійсних намірів, властивостей, своєї «справжньої сутності»; це охороняє особистість від несприятливих зовнішніх факторів та полегшує їй процес міжособистісного спілкування;

- відігрівання ролей, коли маска ролі начебто приносить безпеку, оскільки необхідність у безпеці сильніше, ніж заблокована свобода самовираження індивідуальності; насправді за одягнутою, запрограмованою роллю стоїть нездатність знайти себе у складній ситуації.

Рефлексія забезпечує підсилення та оздоровлення особистості, що спостерігається вже в ході рефлексивно-історико-рольового тренінгу, психотерапевтичні елементи якого можуть бути виділені в окремі психотерапевтичні процедури. Вказані елементи визивають підсилення і оздоровлення функціональних, процесуальних, рольових, цілісного особистісного, міжособистісного, суспільного аспектів розвитку постраждалої особи. Тобто психологічні захисти виконують важливу місію охорони здоров'я особистості.

Рефлексивне оздоровлення постраждалої особистості може здійснюватись внаслідок втілення у роль здорової особистості, сильної за характером, вільної, компетентної, видатної людини, або навіть лікаря чи психотерапевта, що підсилює її власні діяльнісні – мотиваційні, смислові, інформаційно-пізнавальні, цільові, операційно-результативні та емоційно-почуттєві – властивості, знесилені, послаблені або пошкоджені внаслідок психотравмуючої дії війни як потужного дистресора. Таке зміцнення, підсилення особистісних ресурсів відбувається також тоді, коли потерпіла людина рефлексивно звертається в екстремальній ситуації за захистом і охороною свого життя до образу матері (Мама!), батька, друга, улюбленого літературного персонажу або героя, врешті решт – до Бога як верховного Спасителя.

Цей синергетичний ефект захисту, охорони, оздоровлення особистості відбувався і спостерігався в нашому рефлексивно-історико-рольовому тренінгу, коли його учасники рефлексивно втілювались у роль психотерапевтів і лікарів, приміром З. Фрейда, доктора Пирогова, навіть Айболіта тощо. В цьому плані слід переглянути випадки втілення психічно хворих людей, приміром, в образи Наполеона, Ісуса Христа і сприймати їх не як курйозні прояви, а як відчайдушні спроби самих постраждалих зберегти і зміцнити залишки своєї пошкодженої особистості за допомогою своєрідних психологічних персоналогічних заміників – як засобів внутрішнього психологічного протезування

особистості. При цьому відбувається не стільки роздвоєння і послаблення особистості, скільки її підсилення, подвоєння, примноження і як наслідок – певне оздоровлення.

Рефлексивна психотерапія може відбуватися у двох форматах – груповому та індивідуально-партнерському. Перший співпадає зі схемою рефлексивно-історико-рольового тренінгу, який має бути саногенно модифікований – коли кожний учасник почергово втілюється в роль або ідеально здорової особистості, або найбільш корисного для нього лікаря чи психотерапевта. Партнерський же формат передбачає саногенний діалог між клієнтом та психотерапевтом, які набувають почергово ролі бажаної ідеально здорової особистості та відповідного ефективного кваліфікованого лікаря чи психотерапевта. Ці ролі мають конструюватися в ході саногенного діалогу між психотерапевтом і клієнтом, прийнятною моделлю якого може виступати раціогуманістичний діалог Г. О. Балла.

При цьому психотерапевт поступово вводить у процес взаємної рефлексії і використовує такі процедури, як саногенний раппорт, спільний пошук та асиміляція корисної і доступної медико-психологічної, психотерапевтичної, деонтологічної інформації, цільове взаєморозуміння на ґрунті орієнтації на взаємне здоров'я, коактивна взаємодія зі зміною рольових позицій та досягненням бажаного валсологічного результату, саногенний «якор» для підйому з глибин підсвідомості рефлексивної синергії та емоційно-інтелектуальна емпатія. Звичайно, що така синергетична рефлексивна взаємодія визиває певне напруження, тому доцільно застосовувати відповідні засоби розслаблення, релаксації, приміром, певні дихальні, заземлюючі, фізичні вправи тощо.

Подібними до вказаних саногенних рефлексивних процедур є спроби оздоровчо орієнтованого самовиховання клієнтами своєї особистості на базі прийнятних патернів – свідомо обраних ідеалів, персонажів, героїв?

В умовах війни рефлексіотерапія може бути корисною для військовослужбовців в ході патріотичного виховання та військової підготовки, наприклад, при використанні прийомів ідентифікації курсантів з героями боротьби з ворогом, процедур захисту і охорони власного життя в ситуації бою тощо. Ці та інші прийоми є ефективними у військових навчальних закладах і в самостійній роботі над собою засобами виховання і самовиховання молодих воїнів! У професійній підготовці вони лежать в основі наставництва («Роби як я»), коучінгу та фасилітації.

Отже, наведені у статті дані свідчать про можливість використання рефлексивних засобів, зокрема рефлексивного тренінгу та рефлексіотерапії в якості важливих для здійснення психологічного супроводу процесу професіогенезу та оздоровлення особистості, постраждалої під час війни.

Повторимо, що даний цикл досліджень продовжуватиметься у ході розробки так

званого структурно-функціонально-рефлексивного тренінгу здатності особистості до педагогічної діяльності, яка базується на структурному, функціональному і рефлексивному підходах академіка І. А. Зязюна до педагогічної майстерності та побудованій на цій основі методологічній структурно-функціонально-рефлексивній моделі педагогічної діяльності [6]. В цих дослідженнях втілюватимуться ідеї, розроблені попередні десятиліття фундаторами української психології праці і профорієнтації, такими як Г. С. Костюк, Є. О. Мілерян, П. С. Перепелиця, Б. О. Федоришин, Г. О. Балл, В. О. Моляко, Н. А. Побірченко та ін.

Література:

1. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. У 2-х томах. Том 2. Виховання особистості. Чернівці: Букрек, 2015. 640 с. (Розділ 3. Рефлексія і духовність особистості. С. 286–310).
2. Найдюнов М. І. Формування системи рефлексивного управління в організаціях. Київ: Міленіум, 2008. 484 с.
3. Найдюнова Л. А. Рефлексивна психологія територіальних спільнот. Київ: Міленіум, 2012. 280 с.
4. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ: Вища школа, 2004. 422 с.
5. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога: Монографія. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 295 с.
6. Рибалка В. В. Психологія розвитку особистісної готовності педагогів до професійної діяльності: методичні рекомендації. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2023. 160 с.
7. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології: Навчальний посібник. Київ: ІПППО АПН України, 2006. 530 с.
8. Філософський енциклопедичний словник. За ред. В. І. Шинкарука (голова редколегії). Київ: Абрис, 2002. 744 с.
9. Шарден П'єр Тер'яр де. Феномен людини. Москва: Наука, 1987. 240 с.
10. Philosophy, psychology and pedagogics against COVID-19: Manual (2020) / Ed. : V. V. Rybalka, A. P. Samodryn, O. V. Voznyuk and others; a team of authors. Zhytomyr: Private enterprise Euro-Volyn. 392 p.

Савицька Ольга

КАР'ЄРНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ

Психологічний супровід професійної діяльності особистості як особлива психологічна технологія та цілісний процес формування, розвитку та корекції особистості фахівця переслідує мету створення соціально-психологічних умов для реалізації професійно-психологічного потенціалу особистості і задоволення потреб суб'єкта навчально-професійної та професійної діяльності, що стимулює особистість до самотворення [2].

Таке розуміння психологічного супроводу дозволяє виділити такі його ознаки: по-перше, при психологічному супроводі об'єкт психологічних впливів виявляє активність; по-друге, його результатом визнається активізація особистісного потенціалу, саморозвитку

особистості.

Задля розв'язання основної задачі психологічного супроводу професійної діяльності педагога, що полягає у особистісно-професійному розвитку фахівця, реалізації його професійно-психологічного потенціалу, підвищення ефективності професійної діяльності та підготовці особистості до самостійного подолання труднощів на різних етапах професійного становлення, повинні комплексно здійснюватися психологічна діагностика на різних етапах професіоналізації, забезпечуватися інформаційно-аналітичний та проєктувальний супровід професійного становлення особистості педагога, а на їх основі проводитися корекція соціально-професійного та психологічного профілю особистості та профілактика деформацій.

Реалізація психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку та професійної діяльності педагога здійснюється психологічними службами та практичними психологами закладів освіти на різних стадіях професіоналізації вчителя. Впродовж усього періоду професійного навчання у закладі вищої освіти забезпечується цілеспрямоване формування образу професійного життя та діяльності майбутнього педагога як в процесі теоретичного навчання, так і в ході практичної підготовки на робочому місці. На останніх етапах професійного навчання у вищій освіті образ майбутнього професійного життя набуває більшої чіткості та визначеності і може слугувати критерієм результативності професійно-особистісного розвитку, визначення перспектив професійного зростання, планування й розгортання кар'єри педагога.

На наступних стадіях професіогенезу образ педагогічної діяльності, уявлення про кар'єру педагога уточнюються та набувають реалістичності, що позначатиметься на зміні кар'єрних очікувань, а отже, суттєво впливатиме на специфіку здійснення професійної діяльності. Потреби й особистісні запити, прагнення особистості віддзеркалюватимуться у життєвих проєктах, перспективах свого подальшого професійного просування, уявленнях про можливе кар'єрне зростання, рівень заробітної платні, соціальний статус, гарантований професією, тощо. Все це стає предметом кар'єрного консультування як різновиду психологічної допомоги педагогу.

Варто зазначити, що психологічна допомога педагогу, як напрямок діяльності практичного психолога, сьогодні не обмежується вирішенням таких проблем як міжособистісні стосунки в системах «педагог-адміністрація», «педагог-учні», «педагог-батьки»; ефективний психологічний або навчальний вплив; психоемоційний стан педагога та його регулювання. Оскільки в останні десятиріччя спостерігається зміна ставлення як в суспільстві, так і у психологічній науці до проблем кар'єри, наголошується на необхідності її проєктування та усвідомленій реалізації, то планування професійного шляху педагога,

побудова його кар'єри в освіті, формування професійного іміджу тощо стають проблемами, які практичний психолог розв'язує при роботі з педагогами, зокрема, під час кар'єрного консультування. Саме кар'єрне консультування є тим видом консультування, яке дозволяє створити модель кар'єри (кар'єрограму), що містить опис маршруту професійно-посадових переміщень педагогічного працівника, напрямок й етапи його професійної кар'єри, орієнтовні строки переходу на відповідні щаблі, а також конкретні кваліфікаційні вимоги, необхідні для роботи на тій або іншій посаді і відповідають формалізованим уявленням про те, як отримати необхідні знання і оволодіти потрібними навичками для ефективної роботи на конкретному робочому місці [1].

Саме технологія кар'єрного консультування, як зазначає О.М. Ігнатович, дозволяє виявити і оцінити кар'єрні компетентності, професійно важливі особистісні, емоційно-вольові та пізнавальні властивості фахівця, виявити та скорегувати не лише професійний та кар'єрний план, але й моделі професійного спілкування та міжособистісної взаємодії [1].

Побудова кар'єрограми під час кар'єрного консультування та її подальший аналіз дозволяють виявити уявлення педагога про особливості професійної діяльності та спілкування, типологію очікуваної кар'єри, її межі та темпи, розуміння взаємозв'язків у системі «професія-людина», вимог професії, які вона висуває до особистісних, професійних, індивідуально-психологічних властивостей та якостей працівника, а отже, визначити напрямки та шляхи для саморозвитку та самовдосконалення педагога.

Отже, як бачимо, кар'єрне консультування як складова психологічного супроводу професійної діяльності педагога дозволяє здійснювати керування та корегування особистісно-професійного розвитку педагога та, водночас, вирішувати низку професійних та особистісних його проблем.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на розробку програми кар'єрного консультування педагога та їх апробацію.

Література:

1. Ігнатович О.М. Технології кар'єрного консультування викладачів та студентів професійно-педагогічного коледжу. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712760/1/%D0%86%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%9E.%D0%9C.%D0%A2%D0%9A%D0%9A.pdf> (дата звернення: 30.08.2023)
2. Щербак О.О. Психологічний супровід розвитку особистості академічно здібних учнів основної школи. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019 р. № 4. Т. 2. С.105-110.

ОСУЧАСНЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ВИХОВАННЯ ТА ВИКЛАДАННЯ: ІНТЕГРОВАНІ ТА МОТИВАЦІЙНІ ЕКОЛОГО-ІСТОРИЧНІ НАРАЦІЇ ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ І СТАРШОКЛАСНИЦЬ ОСВІТЯНСЬКОЇ КОГОРТИ

(із авторського досвіду Салагуб Л. І., апробованого на всеукраїнському рівні)

Акумуляція екологічного та історичного аспектів у формуванні цілісного світоглядного сприйняття загальної «картини» екологічних проблем в Україні – у фокусі уваги. Осучаснення методів, прийомів і технологій навчання та виховання старшокласників і старшокласниць (реалізація освітнього процесу) через призму висвітлення екологічної тематики з історичною інтеграцією – певний елемент нової виховної наративістики. Окрім зазіхань агресора на наші морально-етичні концепти, він завдає значної шкоди екології України. Сучасне зростаюче покоління має усвідомлювати рівень екологічних проблем.

До вивчення окремих аспектів екологічного виховання долучилося багато науковців. Серед них: С. Грінь, Н. Довбишова, В. Мананкова [1], О. Карпаш, В. Блощинська, М. Карпаш [2] та ін. Методологічні погляди висвітлено через призму авторських підходів Л. Салагуб [3]. Історичний фокус – у дослідженні В. Січинського [4].

Метою розвідки є продукування авторських ідей щодо осучаснення підходів до виховання та викладання (завдяки інтегрованим і мотиваційним еколого-історичним нараціям, на яких має акцентувати увагу сучасна когорта освітян / освітянок.

Варто не забувати про проведення змістових «ліній» між історичною пам'яттю та екологічними аспектами, адже інтегровані принципи виховання та навчання (освітній процес) – на часі! Необхідно висвітлювати «екологічну історію» українців у контексті історичної ретроспективи! Спогади іноземних мандрівників, дипломатів та інших особистостей про наші селища, села та містечка – «яскравий» приклад! Дослідження В. Січинського «Чужинці про Україну...» є непересічним і цікавим [4]. Зокрема, один із данських державних діячів так описав мешканців Чернігівщини:

«...як взагалі усе населення Козацької України, відзначаються великою ввічливістю і охайністю, вдягаються чисто і чисто утримують дома... українські козаки “у всіх відношеннях чистіші й чепурніші від росіян”» [4, с. 45].

Аналіз тематичних (екологічних) мотиваторів і демотиваторів – у фокусі. Він – актуалізує критичні парадигми на шляху до творчого / дослідницького поступу кожної особистості. Використання презентаційних матеріалів у форматі віртуальних тек (кейси, вебконтенти) – цікаве заняття для сучасного зростаючого покоління. Хлопці та дівчата можуть самостійно дібрати незвичайні тематичні факти (фото, відео, текстові джерела

тощо) та репрезентувати їх на віртуальних дошках. Але, на мій погляд, є певна вимога (пересторога) – надати посилання (доступ) усім іншим особистостям, які також виконуватимуть аналогічні завдання.

Ми переконані в тому, що вагоме значення має поєднання традиційних та сучасних елементів у контексті проведення занять / заходів із освітньої тематики загалом та з екологічних питань зокрема. Акцент – на візуалізації, використанні віртуальних сервісів / застосунків (для створення ефективних фідбеків, формування візуальних асоціацій, конвертування «матеріалів» у різні формати тощо) [3, с. 341]. Наші вихованці мають бути активними! Доцільно репрезентувати широкий спектр цікавих фактів із екологічної тематики. Саме такий підхід сприятиме розумінню учнями / ученицями серйозних проблем екологічного напрямку. Однак найголовнішою є синергія між учителями / учительками (викладачами / викладачками) та їхніми учнями / ученицями. Її реалізація є можливою завдяки активній взаємодії та підтримці між ними (має реалізуватися на принципах «паритету», вітчизняних і міжнародних практиках тощо).

Отже, доцільно акцентувати увагу на виховних вимірах! Ми маємо орієнтуватися на міжпредметну (міждисциплінарну) інтеграцію та індивідуальний підхід до кожного учня / учениці. В інформаційному «вирі», пов'язаному з диджиталізованими процесами, варто не забувати про змістове наповнення та загальнолюдські цінності кожної особистості. Адже саме вони є каталізаторами на шляху до всебічного розвитку індивідуума. Сміливо можемо зазначити: «Не забуваймо про споконвічний досвід наших пращурів!»:

«Давайте крокувати сміливо: усім на користь і на диво!

Не забуваймо про свій досвід, адже йдемо ми не наосліп!»

(авторство Людмили Салагуб)

Орієнтовні поради щодо подальших «кроків»:

- формування авторських методів, прийомів і технологій (саме вони сприятимуть гармонійному розвитку особистості);
- актуалізація проблематики щодо розвитку критичного мислення у здобувачів і здобувачок освіти;
- використання сучасних онлайн-сервісів / застосунків;
- зосередження уваги на прикладах із життя (як дітей / підлітків, так і дорослих);
- використання аудіовізуальних кейсів для учнів / учениць;
- реалізація фасилітаційних практик (технік) на шляху до продукування дослідницької майстерності («популяризація» авторських ідей щодо самоосвітніх активностей).

Література:

1. Грінь С. О., Довбишова Н. О., Мананкова В. Л. Екологічне виховання дітей як внесок у майбутнє планети. *Молодий вчений*. 2016. Груд. (№ 12 (39)). С. 412–416.
2. Карпаш О. М., Блощинська В. А., Карпаш М. О. Екологічна освіта та екологічне виховання. *Науково-технічний журнал*. 2022. № 1 (25). С. 90–99.
3. Салагуб Л. Трансформація практик у навчанні та вихованні старшокласників: екологічна проблематика (постать гетьмана П. Полуботка, спогади іноземців та екологічні реалії сьогодення). *Травневі студії: історія, міжнародні відносини: Збірка матеріалів V Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2023 : історія та міжнародні відносини в інформаційному протистоянні»*. Вип. 8 / за ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 340–342.
4. Січинський В. Чужинці про Україну : Вибір з описів подорожів по Україні та ін. писань чужинців про Україну за десять ст. 5-е вид. Авґсбург : Павлович, 1946. 118 с. / Перевидання : Львів : Слово, 1991.

Спряжка Валентина

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МІЖСОБИСТІСНОЇ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГА З УЧНЕМ

З вихованням, педагогікою пов'язана ціла низка психологічних наук. Головна методологічна єдність їх підкреслюється в педагогічній, віковій, загальній психології. Розуміючи психологічне підґрунтя поведінки конкретної дитини, її однолітків вчитель-вихователь може обирати ту педагогічну технологію, яка напевно забезпечить необхідний результат її впливу.

Вироблення педагогічної майстерності – певного інструментарію, що забезпечує втілення теоретичних напрацювань у повсякденну практику життя колективу чи конкретної людини [3] – цю задачу ставить перед собою вчитель, викладач, вихователь як стратегічну для досягнення мети у навчанні та вихованні учнів. Тут мається на увазі, що вчитель – це «спеціаліст, який проводить навчальну і виховну роботу в загальноосвітніх школах». Більш широким щодо поняття «вчитель» є «педагог» – фахівець, який здійснює педагогічну роботу в різних педагогічних закладах (дитячому садку, позашкільних установах, управлінських органах системи народної освіти, вищих закладах освіти або досліджує проблеми педагогіки). Поняття «педагог» включає в себе і поняття «вихователь» [3]. Чому нас цікавить і поняття «вихователь»? Тому що людина, яка зайшла до кабінету, розгорнула свою доповідь, прочитала її і вийшла з кабінету – це будь-який доповідач, але не вчитель, не викладач.

Доповідач ознайомив слухачів з результатом своєї праці з приводу певного питання. Слухачі можуть приймати (чи не приймати) цю інформацію на свій розсуд. А вчитель стратегічною метою має бачити дітей вже випускниками, за яких не соромно. Не соромно тому, що вони, слухаючи в майбутньому таку доповідь з будь-якого питання змогли б

грамотно і водночас достойно, культурно дискутувати.

Отже ввічлива, толерантна дискусія. В майбутньому. А зараз – перед нами школяр, підліток, дитина. Його ще треба навчити, дати знання про предмет обговорення, викликати інтерес не тільки до теми, а й до самого процесу обговорення.

Його ще треба навчити говорити, обговорювати, відстоювати свою позицію, використовуючи логіку, риторичку, мовлення.

Як передати свої міркування, як оформити висловлювання. Потенційно мовлення – активний засіб міжособистісного впливу. Проте з метою реалізації цього впливу воно має визначатися певними властивостями. Найбільш важливими якісними характеристиками мовлення є такі:

1. Доступність – точний відбір засобів мовлення для адекватного виразу думок з урахуванням можливостей сприймання слухачами. Зайва складність і наукоподібність мовлення можуть викликати повагу тільки у слухача, який не прагне зрозуміти висловлене, який оцінює мовця за зовнішніми ознаками. Максимальним виявом майстерності мовленнєвої взаємодії є уміння про складні речі говорити просто й зрозуміло, ясно, доступно. Тільки поглиблене знання предмета дає можливість викласти інформацію загальнодоступними мовленнєвими засобами.

2. Довільність – високий рівень мовленнєвої активності та здатності до самокерування, відсутність мовленнєвих штампів, готовність підтримати або організувати розмову на певну тему.

Лектор з високим рівнем довільності мовленнєвої діяльності відчуває себе впевнено й без попередніх заготовок може організувати свій виступ як бесіду із слухачами. Педагог, який володіє відповідною якістю, дозволяє собі будь-які відступи від запланованого ходу занять, будучи переконаним в тому, що завжди зможе своєчасно відновити початкову логіку, повернути слухачів у напрямку базового положення.

3. Варіативність – спроможність про те саме говорити по-різному, використовуючи різні вербальні засоби, прийоми композиції словесного матеріалу, стильові особливості.

4. Виразність – уміння викликати у свідомості слухачів адекватні наочні образи з допомогою прикладів, метафор, алегорій, порівнянь.

5. Емоційність – здібність впливати на емоції та почуття слухачів.

Так, в науково-популярному фільмі «Повітря і вода бути чистими» дикторський текст починався словами: «Вчені формулюють цю проблему просто: чи люди зроблять так, аби в повітрі стало менше бруду, чи бруд зробить так, що на Землі стане менше людей». Замовникам це не сподобалось, вони виправили текст. Тепер він звучить так: «Вчені

формулюють цю проблему однозначно: або люди зменшать кількість шкідливих викидів у водойми й атмосферу, або фауна і флора будуть знешкоджені». Від такого виправлення глядачу одразу стає нудно.

6. Логічність – послідовність розгортання аргументації, дотримання основної ідеї. Протилежна характеристика мовленнєвої діяльності доречно визначена у приказці «На городі бузина, а в Києві дядько».

7. Літературність – точність використання слів, правильність наголосів, граматичних категорій.

Необхідно також пам'ятати, що деякі порушення літературних норм іноді сприяють підвищенню мовленнєвої виразності.

8. Доречність – відповідність змістових і стилістичних особливостей мовленнєвого висловлювання ситуації взаємодії.

Зайво піднесені вирази в розмові з близькими знайомими можуть тільки насмішити. Вирази, які належать до студентського сленгу («шпора», «читалка»), дивно звучать у вустах викладачів. В той же час, якщо молода людина використовує слова, типові для представників старшого покоління, це також викликає відчуття деякої незручності».

Вчені-психологи доводить, що мовлення виконує своєрідні функції залежно від виду діяльності. Для педагога це наступні додаткові функції: емоційна, інформаційна, регулятивна, розвивальна.

Важливо врахувати також, що виявленість відповідних функцій в реальній діяльності або міжособистісному спілкуванні може бути різною. Наприклад, проведений психологами аналіз комунікативної діяльності учителя доводить, що 2/3 її присвячені розмовам, а в 2/3 розмови з дітьми вчитель виявляє домінуючу активність [2].

Мовленнєва діяльність вихованців у функціональному плані зазвичай занадто обмежена і зводиться до репродуктивного відтворення дидактичного матеріалу. Дослідниками підраховано, що «середньостатистичний» учень у школі говорить на уроках не більше 2 хвилин за день» [1].

Як психічний процес мовлення пов'язане з пізнавальними (когнітивними) процесами, разом з якими воно розвивається й бере участь у пізнанні людиною світу. Одночасно ці процеси впливають на формування мовлення та його розвиток, сприяють становленню мовлення – є його органічними мовленнєвими складовими.

Література:

1. Психологія мовлення і психолінгвістика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Калмикова Л.О., Калмиков Г.В., Лапшина І.М., Харченко Н.В.; За заг. ред.

-
- Л.О.Калмикової. Київ: ПереяславХмельницький педагогічний інститут, в-во «Фенікс», 2008. 245 с.
 2. Семиченко В.А. Психологія речі: учебное пособие. Київ: Магістр-S, 1998. 112с.
 3. Синьов В. М., Пометун О. І., Кривуша В. І., Супрун М. О. Основи теорії виховання: навч. посібн. / За ред. В.М. Синьова. Київ: РВВ КІВС, 2000.

Струневич Олена

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ ЖІНКОЮ В ЛІТНЬОМУ ВІЦІ

Самотність жінки визначається завдяки переживанню різних емоцій, поведінковим проявам і когнітивним підтвердженням. Відбувається зниження соціальних контактів та переривання сталих відносин, виникає брак соціальної взаємодії, втрачається відчуття щастя. Потреба у тісній взаємодії людини і суспільства відображена в суспільній свідомості. Відновлення та збагачення соціальних контактів здатне полегшити страждання людини. Отже, стан самотності визначається на основі цілого спектру почуттів, вчинків і думок.

Міра включеності та залученості у життєвий світ, прояв власної активності визначається персональною зрілістю жінки літнього віку. Також деяка її відстороненість від світу може спостерігатись як відповідність компетенціям та силам на сьогодні – це активне відпускання, яке базується на прийнятті рішення і відповідно добровільному прощанні. Знижується рівень потреб, виникає здатність обходитись меншим і при цьому бути щасливою, з'являється більший спокій, дистанційованість, досвід. Для можливості прийняття рішення завжди потрібні вагомі підстави, розуміння того, чи буде набуте більше того, що втрачається.

Цінність глибини, цінність внутрішнього світу може втрачатись, коли жінка в літньому віці живе на поверховому рівні та орієнтується лише на зовнішні досягнення. Найбільш глибока, персональна цінність відпускання і відмова від зовнішнього світу полягає в тому, щоб в більшій мірі відкритись назустріч внутрішньому світу: бути людині влаштованою в собі самій (Ленгле, 2016).

Особливості переживання самотності жінкою в літньому віці пов'язані з рівнем довіри до себе та розумінням себе; з здатністю висловлювати власні почуття, вдячність та схвалення; з вмінням висловлювати, приймати критику, відмовляти, проявляти терпимість, йти на компроміс; з здатністю віднаходити нові ресурси та відновлювати сили для того, щоб справлятися з викликами життя; з вмінням приділяти увагу важливим життєвим ритуалам, радіти повсякденним досягненням, орієнтуватись на майбутнє; з здатністю встановлювати близькі стосунки (Кольбе, 2016).

Розвинений духовний потенціал жінки, яка переживає самотність в літньому віці, проявляється через здатність дружньо ставитись до щасливих, співчувати нещасним, радіти

доброчинності та виявляти байдужість до нечестивості (Помиткін, 2013).

Отже, розвиток мудрості та духовна самореалізація є життєвими викликами для жінки літнього віку в переживанні самотності.

Також з екзистенційної точки зору важливим є правдивий, щирий, відкритий дозвіл доторкнутись-до-себе-в-своєму житті. У відчуженні життя відбувається мобілізація вітальності, пробудження життєвої сили. Цілісність екзистенції порушується, якщо чуттєві процеси не доповнені сприйманням, розпізнаванням та узгодженістю з зовнішніми умовами. Покращення екзистенційності може сприяти зниженню психічного навантаження при переживанні самотності (Ленгле, 2019).

Переживання самотності може бути тим «живленням», яке є необхідним для розвитку людини. Воно відображається як на психічному рівні, так і на духовному. Людина інтуїтивно задається питанням, як набуте та інтерналізоване можна інтегрувати у свій життєвий проект, що вона може «з цього зробити». Переживання самотності у літньому віці може стимулювати жінку до дій. Ця внутрішня сила виникає в результаті інтеграції вражень. Людина вступає в діалогічний взаємовплив зі світом і проявляє себе. Цей внутрішній рух виникає на основі переживань і з'являються сили для творчих перетворень.

Жінка в переживанні самотності здатна вийти за межі своєї внутрішньої сутності та залишити простір переживань, виявити готовність піти на зустріч світу (Ленгле, 2011). Франкл В. вважав: “ І те, що може протистояти всьому соціальному, тілесному і навіть психічному в людині ми і називаємо духовним в ній. Духовне, за визначенням, і є вільне в людині. Духовна особистість – це те в людині, що завжди може заперечити!».

При переживанні самотності в літньому віці жінка знаходиться перед змінами свого буття, які реально відбулись. Можуть мати місце сумніви щодо життєвих виборів, завжди були певні ризики з передбаченням майбутнього. Неможливо врахувати всі зв'язки та закономірності зовнішньої реальності. Зовнішні фактори детермінації життєдіяльності людини можуть змінюватись продовж всього життя, тому неможливо внутрішньо відчувати своє справжнє призначення у житті до того моменту, поки події не ввійдуть у наше буття. З особистістю можуть відбутися різні зміни. Особистість як цілісність, в своїй своєрідності, прагне до свідомого самовизначення, створюючи світ власного буття.

В літньому віці при переживанні самотності жінка може відчувати жаль щодо втрачених можливостей: проживання жалю в часі допомагає внутрішньо звільнитися від стосунків з цінністю, на яку очікувала, але ще не досягнуто. Також може виникнути розчарування щодо очікувань, нереалізований мрій, фантазій.

Фізичне перебування на самоті не обов'язково перетворюється на переживання самотності. Самотність визначається внутрішнім рівнем комфорту людини (Мурті, 2021).

Література:

1. Лэнгле А. (2011). Эмоции и экзистенция. – Харьков: Гуманитарный центр. – С. 58-59.
2. Лэнгле А. (2019). Воплощенная экзистенция. – Харьков: Гуманитарный центр. – С. 309-313.
3. Лэнгле А. (2020). Экзистенциальный анализ. Экзистенциальные подходы в психотерапии. –М.: Когито-Центр. – 326 с.
4. Мурті В. (2021). Самотність. Сила людських стосунків. – К.: Лабораторія. – С. 26.
5. Помиткін Е.О. (2013). Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості : посібник / Е.О. Помиткін. — Кіровоград : Імекс-ЛТД. С. 7.
6. Помиткін Е.О., Рибалка В.В. (2020). Геронтопсихологія навчання особистості похилого віку: посіб. / Помиткін Е.О., Рибалка В.В.; за ред. Рибалки В.В. – К.: Талком. – 184 с.
7. Экзистенциальный анализ. № 8. Бюллетень, 2016. Зрелый возраст с позиции экзистенциального анализа. С. 31-56.
8. Франкл В. (1990). Человек в поисках смысла. – М.: “Прогресс”. – С. 111-112

Тарасенко Ольга

НАВИЧКИ ОСОБИСТОСТІ, ВАЖЛИВІ ДЛЯ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

В умовах тривалого стресу, спричиненого війною в країні, діти підліткового віку потребують комплексної психологічної підтримки перш за все від дорослих, від найближчого оточення. Разом з тим, продуктивною вважаємо опору на власні ресурси підлітків, формуванню у них психологічної стійкості. До таких внутрішніх можливостей можна віднести розвиток гнучких навичок (soft skills), що позитивно впливатиме на особистісний розвиток підлітка, допомагатиме будувати здорові взаємовідносини в групі та, в подальшому, у суспільстві, закладатиме фундамент для подальшого кар'єрного розвитку. Саме в підлітковому віці для дитини стають найбільш важливими соціальна взаємодія та міжособистісна комунікація. В цьому віці пробуджується природний інтерес до самопізнання та готовність вивчати та засвоювати нові знання та навички, які формують психологічно зрілу особистість та відкривають можливості для подальшої ефективної професійної самореалізації.

Сучасний світ стрімко змінюється, чим створює нові виклики для кожної людини та для суспільства в цілому. Ринок праці значно трансформується через впровадження нових технологій. Пандемія COVID-19 та економічні процеси, пов'язані з війною, демографічні та екологічні зміни вносять свої корективи та створюють відкриті можливості для новацій.

Британський Національний фонд досліджень в освіті (NFER) [1] для ретельного аналізу процесів змін започаткував п'ятирічну дослідницьку програму під назвою The Skills Imperative 2035: «Основні навички робочої сили завтрашнього дня». Головна мета – визначення основних навичок, які знадобляться людям для досягнення успіху на ринку праці з 2035 року.

Існують різні дослідження, які допомагають краще зрозуміти важливість професійних і особистісних компетенцій людини та як це впливає на побудову її ефективної кар'єри. За дослідженнями Forbes, проведеними у вересні 2022 року [2], виділили найбільш затребувані уміння та навички серед роботодавців нанайближчі десять років.

1. Цифрова грамотність.

Цифрова грамотність охоплює вміння та навички для навчання, роботи та орієнтуванні в повсякденному житті в цифровому світі. Ці вміння та навички передбачають здатність безпечно та впевнено використовувати програмне забезпечення та додатки. Людина, яка володіє навичками цифрової грамотності може легко спілкуватися та взаємодіяти за допомогою цифрових інструментів і тримати руку на пульсі нових технологій.

2. Грамотність даних.

Дані для більшості компаній зараз вважаються одним з найважливіших і найцінніших бізнес-активів. Це означає, що організації заохочують працевлаштувати людей, здатних отримувати дані та ефективно їх використовувати.

3. Критичне мислення.

Критично мислити означає аналізувати проблеми та ситуації на основі доказів, а не чуток, особистих думок чи упереджень. Людина, здатна критично мислити, може поставити під сумнів достовірність доказів і з'ясувати, що є правдою, а що ні в різних ситуаціях.

4. Емоційний інтелект.

Емоційно розумна людина усвідомлює, як її емоції впливають на власну поведінку та на оточення, і може керувати цими емоціями відповідним чином.

5. Креативність.

Креативність буде однією з найбільш затребуваних навичок майбутнього на робочому місці, особливо коли необхідно передати все більше і більше рутинних завдань машинам. Творче мислення, як, наприклад виникнення нових ідей, реалізація ідей для вирішення проблем та покращення ситуації, матиме вирішальне значення на робочому місці майбутнього.

6. Співпраця.

Характер співпраці та командної роботи змінюється в міру розвитку команд, включаючи гібридних працівників, працівників, які працюють віддалено, підрядників та інших співробітників, які переміщуються між проектами та командами. У сьогоденному мінливому світі праці, на робочому місці потрібно буде вміти ефективно співпрацювати та спілкуватися з колегами.

7. Гнучкість.

Зміни відбуваються постійно, саме тому необхідно розвивати психічну стійкість задля процвітання в часи постійних змін. Адаптивність є ключем до розвитку гнучкості,

оскільки передбачає здатність пристосовуватися до нових умов. Адаптовані працівники володіють такими якостями як відкритість та допитливість, а також готовністю дізнаватися нове, оскільки вони зосереджуються на можливостях, а не на перешкодах.

8. Лідерські навички.

Лідерські навички будуть важливими для кожного працівника, незалежно від його посади. Впливають на це такі фактори, як розподілені команди, збільшення різноманітності, економіка вільного заробітку та більш гнучкі організаційні структури.

9. Тайм-менеджмент.

Незалежно від того, чи працює людина дистанційно, чи повний робочий день у офісі, веде власний бізнес або працює в організації, здатність ефективно керувати своїм часом має важливе значення для ефективності в роботі. Працівникам, які розумно розподілили свій робочий час, не потрібно працювати позанормово. Вони знають, коли вони найбільш продуктивні й розумно використовують цей час, залишаючи менш продуктивні години для інших завдань.

10. Цікавість та безперервне навчання.

Для сталого професійного розвитку кожен працівник має замислитися про безперервне навчання, яке має вирішальне значення для процвітання на робочому місці в майбутньому. Цікавість та безперервне навчання допоможуть залишатися гнучкими та прийняти зміни, а також підтримувати свої навички на високому рівні, щоб не відставати від основних сьогоденних змін.

В даному переліку можна побачити, що вісім з десяти компетенцій відносяться до категорії гнучких навичок (soft skills).

Результати дослідження, проведеного в Гарвардському університеті і Стенфордському дослідницькому інституті свідчать про те, що вклад «hard skills» (твердих навичок) в професійну успішність співробітника складає 15%, тоді як

«soft skills» (гнучкі навички) 85%.

Інше дослідження, проведене Стенфордським дослідницьким інститутом спільно з фондом Карнегі Мелон серед генеральних директорів компаній зі списку

«Fortune 500», показало, що довготривалий і стабільний успіх керівників компаній в роботі на 75% визначається гнучкими навичками (soft skills) і тільки на 25% – твердими навичками (hard skills) [3].

Звичайно для досягнення високого рівня професійності людини та успішної самореалізації в обраній сфері діяльності важливе гармонійне поєднання як «hard skills» так і «soft skills». Чим вище рівень розвитку цих навичок, тим продуктивніше людина використовує свої вміння, таким чином вносить свій вклад в розвиток спільноти.

Підсумуємо. Гнучкі навички «soft skills», значимість яких доведена в різних дослідженнях, допоможуть підлітку опанувати власний світ емоцій, розвинути здатність до емпатії, навчать знаходити спільну мову з оточенням. Розвиток лідерських якостей відкриє спроможність вірити у власні сили, цінувати себе як особистість, відкривати свої сильні сторони іншим та ефективно працювати в команді. Креативність та гнучкість розвине вміння знаходити рішення в будь-якій ситуації та підсилить психологічну стійкість підлітка. Опанування дитиною цього віку «мови гнучких навичок», відкриє їй світ нових можливостей, сприятиме інтересу до процесу навчання, який так потрібен для побудови ефективної кар'єри. Зацікавленість в навчанні та прагнення розвитку, допоможуть підлітку якісно засвоїти знання з обраної професії та своєчасно підсилювати їх.

Література:

1. The Skills Imperative 2035: Occupational Outlook – Longrun employment prospects for the UK. Headline Report. Slough: NFER. / Wilson R., Hillary J., Bosworth D., Bosworth L., Cardenas-Rubio J., Day R., Patel S., Bui H., Lin X., Seymour D. and Thoung C. 2022. URL: <https://www.nfer.ac.uk/news-events/nfer-blogs/jobs-lost-to-technology-set-to-be-replaced-by-higher-skilled-and-healthcare-roles-by-2035> (Last accessed: 12.05.2023)
2. Bernard Marr. The Top 10 Most In-Demand Skills For The Next 10 Years. 2022. URL: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2022/08/22/the-top-10-most-in-demand-skills-for-the-next-10-years> (Last accessed: 12.05.2023)
3. Klaus Pegg. The hard truth about soft skills: work place lessons smart people wish they'd learned sooner / Peggy Klaus with Jane Rohman and Molly Hamaker». New York, Harper Collins Publishers, 2007. P. 190.

Татаурова-Осика Галина

ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ЗВ'ЯЗКИ НА ЕТАПІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Професійне самовизначення завжди носить змістовно-майбутній характер, прямоку визначається розвиток професійної спрямованості особистості та часово-майбутній характер, який виконує роль механізмів, що відповідають за конкретний вибір професії. При виборі професії одну із важливих ролей відіграє ідентифікація особистості до професії.

У психологічній науці існує п'ять типів ідентифікації, які взаємопов'язані з мотиваційною основою вибору професії.

До першого типу віднесені ті, хто обирає професію, яка відповідає певним характеристикам особистості і передбачає вирішення та відтворення типових ситуацій, які виникають у процесі діяльності.

До другого типу відносяться особистості, ціллю яких є можливість кар'єрного зростання, досягнення високих результатів у процесі роботи.

До третього типу належать особистості, які прагнуть удосконалити професійну майстерність, розвивати відповідні уміння та навички.

До четвертого типу відносяться особистості, здатні до творчої адаптації у сфері професійної діяльності.

П'ятий тип – це особистості, які орієнтуються на підвищення матеріального добробуту.

Професійне самовизначення пов'язане не стільки з життєвим досвідом, скільки з уявленнями особистості про майбутнє, необхідністю дослідити цілісну картину майбутнього у свідомості молоді, яка знаходиться у ситуації вибору. Ця картина має перспективний характер, що містить у собі життєві цінності, плани, орієнтири, й життєву мету, які й визначають вибір професії. Тому головними критеріями розвитку життєвої перспективи особистості слугуватимуть тривалість, оптимістичність, реалізм та міра узгодженості мети, цінностей і планів щодо свого майбутнього.

Важливе значення в процесі професійного самовизначення мають індивідуальні особливості особистості, інтереси, схильності, здібності та їхня відповідність вимогам вибраної професії. Головне завдання, що постає перед здобувачами загальної середньої освіти при виборі професії – це розв'язання протиріч між «хочу», «можу»,

«треба», тобто те, що й визначатиме програму дій особистості при досягненні кінцевої мети. Внаслідок цих дій відбувається самостворення, самореалізація, моствердження і самовдосконалення особистості впродовж усього життя, а регулятивну функцію при досягненні мети виконують ціннісні орієнтації.

Свідомий вибір професії відбувається на базі сформованих уявлень про себе, при умові формування «Я-образу». Значну роль при цьому відіграють домінуючі мотиви й потреби самої особистості. Змістовний аспект усвідомлюваного вибору професії складає формування цілісної «Я- концепції», яка містить у собі уявлення особистості про індивідуально-психологічні особливості. Процесуальний аспект цього вибору відбувається в реалізації планів з оволодіння сферою діяльності відповідно до інтересів та здібностей.

Для успішного вибору професійної діяльності в умовах ринку праці необхідною є розвиненість профорієнтаційних установок здобувачів освіти. Рівень розвитку профорієнтаційної установки розкривається з усвідомленням та обізнаністю особистості із професійними типами і станами, а також її готовністю до активного вибору діяльності..

Профорієнтаційні установки безпосередньо пов'язані з соціальною установкою, ціннісно-орієнтаційною і установками особистості. Дії профорієнтаційної установки спричиняються внутрішніми можливостями молоді людини, потребами, мотивами, станом емоційно-вольового процесу, ставленням до себе. Необхідними для розгортання дій відповідно до профорієнтаційної установки є зовнішні умови: конкретна ситуаційна дійсність розвитку особистості, динаміка соціально-економічних змін, нормативно-врегульовані вимоги до праці в умовах ринкових відносин. Людина вибирає з навколишнього середовища необхідні умови для успішної діяльності з метою реалізації

запланованих дій і самореалізації потреб та інтересів – матеріальних і духовних.

Психофізіологічними стимульними механізмами профорієнтаційної установки у професійному виборі виступає особистісна готовність до динамічних змін, висока працездатність (нервова стійкість, волева витримка, чутлива сенсомоторика, саморегуляція й самоконтроль на перцептивному рівні тощо).

Профорієнтаційна установка на шляху професійного самовизначення розгортається поступово у три етапи. Перший етап – виявлення компетентності здобувачів освіти у виборі сфери діяльності. Другий етап – робота над формуванням у них здатності до самоаналізу та поглиблення процесу самопізнання. Третій етап – надається допомога у реалізації професійних планів. Сама особистість, є активним суб'єктом самовизначення, тому психологію вибору професії краще розглядати в контексті цілісного розвитку особистості.

Отже, вихідною позицією підготовки здобувачів освіти до професійного самовизначення є бачення кожного з них як суб'єкта саморозвитку. При цьому свідомий вибір професії пов'язується з аналізом об'єктивних (соціально-економічних) та суб'єктивних (особистісних) умов з наступним вільним й самостійним прийняттям рішення про вибір професії або напрямку подальшої освіти. І тому процес саморозвитку повинен бути покладений в основу розвитку особистості, виступати змістом діяльності з підготовки здобувачів освіти до професійного самовизначення.

Зміст засобів, які використовуватимуться при цьому, буде виступати як сприятливі й необхідні умови, які стимулюватимуть особистість до професійної діяльності й через це, до самопізнання, самокорекції, саморозвитку із спрямуванням на оптимальне вирішення своїх власних професійних планів на майбутнє. Існують різноманітні ускладнення, які виникають в процесі професійного самовизначення, усвідомленого вибору професії.

Найпоширенішими помилками, яких припускаються здобувачі загальної середньої освіти на шляху вибору професії є:

- Вибір професії «за компанію». Багато хто обирає навчальний заклад лише тому, що до цього ж закладу вступає товариш чи декілька приятелів, але молода людина не усвідомлює, що такий вибір може бути помилковим. Адже життя доведеться прожити власне, а не чуже.

- Зацікавлення лише зовнішньою стороною професії. Наприклад, зі спеціальністю менеджера в багатьох молодих людей пов'язані образи гарного офісу, меблів та комп'ютера. Але мало хто знає, що це ще й велика напруга, стреси, постійні відрядження, переговори з різними людьми, ненормований робочий день, а як наслідок – депресія.

- Категоричність вибору: «чорно-білий» варіант уявлень про сутність професійної діяльності. Якщо професія подобається, то все в ній здається гарним, і – навпаки. Молода людина не замислюється над тими сторонами, які не можна побачити з першого погляду, але саме вони можуть складати основний зміст праці й не відповідати інтересам або здібностям.

• Тиск батьків або інших дорослих. Безперечно, потрібно враховувати думку більш досвідчених людей, які бажають вам тільки добра. Але все ж це ваше життя й вирішувати вам, тому що працювати доведеться вам.

• Професія задля престижу. (Престижна професія). Засоби масової інформації, розвинута кіноіндустрія, світова інтернет-мережа, піартехнології рекламодавців тощо, а також наявна конкуренція закладів освіти використовують безліч стратегічних методів впливу та заохочення заради збільшення кількості абітурієнтів, які, перебуваючи на етапі звичайного вікового романтизму, з легкістю захоплюються красивими образами професії та майстерністю її представників, не звертаючи уваги на самий зміст професії. Проте, в особистому бажанні молодої людини чи бажанні її батьків отримати престижну, розпіарену (розрекламовану) професію, молода особа ігнорує свою неповторну індивідуальність та особистісні здібності, схильності, інтереси, не усвідомлюючи, що лише завдяки її особистим індивідуальним якостям та характеру, власним здобуткам та досягненням, а також наполегливості – обрана та здобута нею професія стає престижною.

• Ставлення до особи – представника професії та ставлення до самої професії. Дуже часто гарне ставлення до людини викликає бажання оволодіти такою ж професією.

• Думка про те, що професія є продовженням навчального предмету. За кожною навчальною дисципліною стоїть велика кількість конкретних професій. Наприклад, якщо цікавитись літературою, треба ще подумати яку професію обрати. Це може бути вчитель, літературознавець, редактор, журналіст, бібліотекар, перекладач, філолог тощо.

• Недостатність та хибність знань як про саму професію, так і безпосередньо про зміст роботи.

• Незнання або недооцінка власних фізичних протипоказань – існує багато професій, які мають певні вимоги до фізичного стану людини (військовий, спортсмен, рятувальник, пожежник, працівник внутрішніх справ). Така робота може негативно вплинути на стан здоров'я.

• Невміння розібратися у власних здібностях, особливостях характеру, темпераменті.

• Місце близького розташування навчального закладу від місця проживання молодої особи.

Вибір професії – це друге народження людини. Від того, наскільки вірно молода людина вибере свій професійний шлях, залежить, яке місце в суспільстві вона займатиме. Зрозуміло, що універсальних рецептів «як уникнути помилок і розчарувань при виборі професії» немає і дати якусь однозначну пораду неможливо, хоча б тому, що кожна людина – це неповторна індивідуальність.

Під час вибору майбутньої професії важливо:

• визначити актуальність професії на ринку праці, можливість працевлаштування;

- вибрати найбільш привабливу професію й детально її вивчити;
- вивчити свої можливості, індивідуально-психологічні особливості (нормальний розвиток всіх психічних процесів: уваги, пам'яті, уяви, мислення, мовлення, розвиток моторної системи, стійкість, розвиток відчуттів та сприймання, розвиненість емоційно-вольових якостей, інтереси, схильності, здібності, темперамент, характер, рівень прагнень та ін.);
- визначити вимоги якої професії найбільш відповідають рівню розвитку наявних індивідуально-психологічних властивостей;
- з'ясувати, чи відповідає стан здоров'я вимогам обраної професії;
- знайти можливість зустрітися із представниками цієї професії та дізнатися, у якому навчальному закладі можна здобути необхідну кваліфікацію;
- спробувати «працювати» у вибраній професії або у схожій з нею (співставити свої сильні якості та можливості з вимогами професії – якщо вони співпадають, то професія вибрана вірно, а якщо ні, тоді необхідно порадитись з профконсультантом);
- розглянути інші варіанти професії;
- перш ніж зробити остаточний висновок щодо обраної професії, необхідно порадитись з батьками, класним керівником тощо.

Поради важливі, але вирішувати доведеться самостійно, головне використати всі можливі варіанти щодо ознайомлення з майбутньою професією та переконатися у правильності свого вибору. Рішення про вибір професії ще не позбавляє здобувачів освіти від ризику. Зрозуміло, що тут потрібно діяти не стільки наполегливо, скільки розумно, гнучко, враховуючи об'єктивні обставини. Тому правильно веде себе не той, хто не помиляється, а той, хто вчасно враховує помилки свої та інших, своєчасно їх виправляє, не тримаючись за непродуктивне і необґрунтоване рішення. Слід згадати про те, що помилки, допущені при виборі професії, можуть жорстоко «помститись» за себе, якщо не відразу, то в майбутньому.

Література:

1. Психологія професійної діагностики та професійного консультування: практичний посібник / Ігнатів О. М., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М. ; за ред. О. М. Ігнатів. — Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. — 225 с. https://www.researchgate.net/profile/Olena-Ihnatovych/publication/364282597_NACIONALNA_AKADEMIA_PEDAGOGICNIH_NAUK_UKRAINI_INSTITUT_PEDAGOGICNOI_OSVITI_I_OSVITI_DOROSLIH_IMENI_IVANA_ZAZUNA_NAPN_UKRAINI_PSIHOLOGIA_PROFESIJNI_DIAGNOSTIKI_TA_PROFESIJNOGO_KONSULTUVANNA_Prakticnij/links/6342deb1ff870c55ce129f8c/NACIONALNA-AKADEMIA-PEDAGOGICNIH-NAUK-UKRAINI-INSTITUT-PEDAGOGICNOI-OSVITI-I-OSVITI-DOROSLIH-IMENI-IVANA-ZAZUNA-NAPN-UKRAINI-PSIHOLOGIA-PROFESIJNI-DIAGNOSTIKI-TA-PROFESIJNOGO-KONSULTUVANNA-Practicnij.pdf

2. Осика Г. П. Профорієнтаційні установки учнівської молоді на шляху професійного самовизначення. Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць К-ПНУ ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Вип. 14. 2011. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2227->

6246/article/view/160873 .

3. Татаурова-Осика Г. П. Технологія визначення професійної придатності та професійно важливих якостей особистості. Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць К-ПНУ ім. Івана 223 Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 6. Ч. 2. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. С. 274–283. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2227-6246/article/view/164007>.

4. Шевенко А. М. Кар'єрний радник в школі: реалії та перспективи. Профорієнтація: стан і перспективи розвитку : зб. матеріалів Х ювілейних Всеукр. псих.-пед. читань, присв. пам'яті Бориса Олексійовича Федоришина. Київ : Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. Івана Зязюна НАПН України, 2020. С. 127–130.

Форноляк Інна

ВИКОРИСТАННЯ ПРИТЧ У ПРОФОРІЄНТАЦІЙНІЙ РОБОТІ ПСИХОЛОГА

Професійна орієнтація як один з ключових напрямів діяльності практичного психолога закладу загальної середньої освіти повинна бути спрямована на активізацію внутрішніх психологічних ресурсів особистості для того, щоб, включаючись в майбутню професійну діяльність, людина змогла повною мірою реалізувати себе в ній.

У сучасних технологіях профорієнтації стають провідними різні техніки організованого самопізнання і саморозвитку учнівської молоді. Однією з них є використання притчі. На сьогодні притчі широко використовуються в психологічній та педагогічній практиці.

В українській мові є такий вираз – «говорити натяками», тобто висловлюватися в алегоричній формі, говорити не прямо, а в переносному значенні. Притча – це повчальна розповідь з історії чи навколишнього життя, мета якої викласти духовні чи моральні істини.

Сюжет притчі будується в образній формі, на життєвих ситуаціях, на повсякденних спостереженнях суспільного життя. Притчі мають надзвичайно глибокий зміст, колосальний задум, неабиякий замисел. Вони винятково дохідливо сприймаються. Притчі уособлюють в собі й світські ситуації, й приповідки, й народні спостереження, й загалом всю народну мудрість. Дослідниками виділяють окремі функції притч.

Насамперед, це функція відображення. Образний світ історій дозволяє наблизити їх зміст до внутрішнього «Я» людини й полегшує ідентифікацію з нею. Особистість може порівняти свої думки і переживання з тим, про що йдеться у даній історії, і сприйняти те, що в даний час відповідає її психічним структурам.

Функція моделювання ситуації. Притчі за своєю суттю – це моделі ситуації та розуміння. Вони можуть відображати конфліктні ситуації та пропонують можливі способи їх вирішення чи вказують на наслідки окремих спроб розв'язання ситуації. Тобто, вони допомагають вчитися за допомогою моделі.

Функція зберігання досвіду. Завдяки своїй образності притчі легкозапам'ятовуються, і, будучи пов'язані з досвідом, допомагають зберігати його.

Функція трансляції традицій. У притчах відбиті соціальні, культурні і сімейні традиції, а також індивідуальні традиції як наслідок життєвого досвіду. У цьому сенсі притчі спрямовують думки за межі індивідуальної життєвої історії, надаючи таким чином можливість збагатити модель світу, усвідомити власні обмеження [2].

Основними елементами притчі є:

1. Функціональний. Це все те, що лежить на поверхні, і те, що чує людина. Простіше кажучи, це перший етап знайомства з притчею.
2. Фізіологічний. У цей пласт входять жести оповідача. Це і переміщення під час розповіді, і поза, і руху долонь і рук.
3. Психологічний. Даний пласт є цільовою діагностикою. Цей елемент безпосередньо впливає на психіку людини, тобто на розвиток її уяви, мислення, уваги і пам'яті.
4. Особистий. Цей елемент включає кінцевий результат. Він приводить слухача до особистісного розвитку. Однак варто зазначити, що результат від впливу притчі може проявитися не одразу, а значно пізніше після знайомства з нею.

Робота з притчами сприяє вирішенню таких завдань:

- 1) розвиток вміння розуміти себе й інших, вміння бути в злагоді із самим собою;
- 2) підвищення рівня розвитку інтелектуально-творчих здібностей учнів;
- 3) формування навичок ефективного спілкування, взаємодії, товарищескості;
- 4) створення можливостей для самовираження, рефлексії;
- 5) заохочення й підтримка прагнення до самопізнання, самовдосконалення, саморозвитку;
- 6) розвиток позитивного ставлення до самого себе, усвідомлення своєї індивідуальності.

Перед тим, як оволодіти технікою розказування притч, психолог повинен пам'ятати, що для початку треба підготувати учнів/учениць до даного етапу, привернути до себе особливу увагу, створити атмосферу повної уваги і розуміння.

Основні правила вибору притчі:

1. Вибирайте притчі відповідно до загальних уявлень і інтелектуального розвитку дітей.
2. Тривалість розповіді залежить від віку слухача (чим менше вік, тим менше обсяг інформації).
3. Вибирайте притчі, сумісні з сімейними обставинами учнів.
4. Притча повинна ілюструвати і підкреслювати значення цінності, якої в даний момент вчать. Притча повинна служити тій меті, до якої прагне психолог.

Психологи рекомендують підбирати притчі з урахуванням вікових особливостей учнів/учениць:

Від 1 до 10 років. В дітей у цьому віці багата уява. Вони дуже часто живуть у власному вигаданому світі, де часто щасливо уживається і дійсне, і бажане. Їм легко повірити в те, що тварини і дерева можуть говорити, і чарівні істоти для них також звичні і звичайні, як і люди. Притчі, що розповідаються дорослими для цієї вікової групи дітей, казки, повинні стимулювати їх уяву – дорогоцінний дар дитинства. Здорова уява допомагає розвитку творчості, що буде благом для дитини все її життя.

Від 11 до 15 років. У міру того, як учень/учениця зростає, уява грає вже меншу роль, і з'являється бажання дізнатися більше про світ. У цьому віці історичні або життєві притчі більш привабливі і цікаві.

Від 15 років і старше. Підлітків та старшокласників цікавить наука і техніка, вони шукають всьому докази і не задовольняються казками або фантастичними легендами. Відповідними для них є захоплюючі реалістичні, науково-популярні розповіді, біографії великих людей, які оформлені у вигляді притчі.

Необхідно також брати до уваги стать дитини. Так хлопчики найбільше задоволення отримують від захоплюючих пригод, історій і фантастики. Дівчатка ж налаштовані більш романтично і вибирають більш спокійні і добрі притчі, яким притаманні відмінні високі естетичні якості.

Притча, яку психолог вибирає для профорієнтаційного заходу, повинна стосуватися життя учнів/учениць, допомагати розвиватися почуттю єдності в них. Після закінчення розповіді притчі обов'язково обговорити її: спочатку ставляться запитання за змістом тексту для того, щоб з'ясувати, як уважно слухалася притча, а потім дорослий ставить 2-3 запитання, що розкривають ціннісне значення розказаної історії, можна з прикладами з особистого життя дітей і їх власного ставлення до тієї або іншої цінності.

Під час роботи над притчею можна (і бажано) використовувати:

1) метод дискусій – створення доступної для розуміння учнів/учениць проблемної ситуації, що має відношення до реального життя. Метод дає можливість дітям зробити згодом самостійний вибір у реальних життєвих ситуаціях;

2) дослідницький метод – створення ситуації, під час якої учні/учениці перебувають в ролі дослідника, самостійно висувують гіпотезу, підтверджують або спростовують її, виходячи з відомих даних, роблять висновки та узагальнення, досягають та відкривають знання, а не отримують їх у готовому вигляді;

3) метод проєктів – особливий вид діяльності, що поєднує індивідуальну самостійну роботу з груповими профорієнтаційними заняттями, в результаті якого

учні/учениці створюють кінцевий продукт із власної творчості, вчать аналізувати ситуацію, виділяти проблему, формулювати очікувані результати, ставити завдання, знаходити оптимальний спосіб вирішення проблеми, складати план дій, враховувати потенційні ресурси та перетворювати їх на реальні, оцінювати та аналізувати свою роботу, співвідносити отримані результати з очікуваними;

4) твір – письмова творча робота, що дозволяє досить об'єктивно розкрити ступінь розуміння змісту притчі, рівень розвитку когнітивних навичок, а також дає можливість учням/ученицям сформулювати власну позицію щодо проблеми, що вивчається, і висловити точку зору, яку вони, з тих чи інших причин, не наважувалися висловити публічно в рамках групової роботи;

5) драматизація (театралізація) – приваблива для підлітків тим, що за своєю суттю близька до гри, а також надає їм можливості для самопрезентації.

Крім того можна попросити учнів придумати назву притчі, знайти відповідні за змістом прислів'я, приказки чи загадки, відгадати кросворди, продовжити притчу, проілюструвати її, сформулювати до неї запитання, виділити ключові поняття, інсценувати її, вставити пропущені слова, підібрати вірші, приклад вчинків із кінофільмів, художньої літератури, ЗМІ, власного життя тощо.

Література:

1. Кушнір Р. Історії і притчі для особистісного зростання / Роман Кушнір. – Дрогобич : Коло, 2013. – 224 с.
2. Наративні психотехнології / Чепелева Н.В., Смільсон М.Л., Шиловська О.М, Гуцол С.Ю. ; за заг. ред. Н.В. Чепелевої. – К. : Главник, 2007. – 144 с.
3. Шиловська О.М. Притча як метод наративної психології / О.М. Шиловська // Технології розвитку інтелекту, Електр.наук.журн. - Том 1, № 2 (2011). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/1748/1/SHILOVSKA_ELENA_N_prytcha_yak_metod_naratyvnoi_psyhologii.pdf

Шатурко Лариса

ОСВІТНІ МАТЕРІАЛИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВЧИТЕЛІВ НУШ

Вагому роль у підвищенні професійних компетентностей педагогів в умовах реформи НУШ відіграють освітні матеріали, які є важливим інструментом професійного зростання, можуть бути використані як для самостійного навчання, так і для вдосконалення навичок під час участі в професійних розвиткових заходах, слугують цінним засобом допомоги вчителям бути в курсі новітніх педагогічних підходів, знань про зміст та стратегії викладання. Освітні матеріали, призначені насамперед для підтримки навчання учнів, можуть використовуватися педагогами для активізації власного професійного розвитку. Світові тенденції трансформації освітніх матеріалів включають в себе ряд інноваційних

змін, які спрямовані на покращення навчання та підвищення професійних компетенцій педагогів. Вирізняють чимало змістовних контекстів, в межах яких навчальні матеріали розглядаються як ресурс підвищення професійного становлення вчителя.

Освітні матеріали, такі як підручники, методичні розробки, статті та онлайн- курси, надають педагогам доступ до актуальних і всебічних предметних знань, оскільки фективне викладання предмету потребує глибокого розуміння його змісту для ефективного донесення інформації до учнів та надання відповідей на їхні запитання. Педагог може використовувати підручники, наукові статті, книги та онлайн-курси для оновлення власних теоретичних знань у відповідній галузі, користуватися науковими статтями, книгами та іншими джерелами для проведення досліджень, розширювати свої знання та вдосконалювати практичні навички. Освітні матеріали, що включають в себе кейси, сценарії та завдання, відкриті онлайн-курси, можуть допомогти педагогам отримувати нові знання та навички у різних областях, що стосуються освіти.

Самонавчання є важливою складовою професійного зростання педагога. Використання освітніх матеріалів (книги, наукові статті, веб-сайти, інтернет-курси тощо) для самонавчання дозволяє вдосконалювати свої знання та навички у певній галузі або предметі, допомагає розширити знання та розуміння теорії педагогіки. Багато навчальних матеріалів розроблено спеціально для професійного розвитку. Ці ресурси можуть допомогти вчителям набути нових навичок, орієнтуватись в освітніх тенденціях та отримати сертифікати чи наукові ступені, які підвищать кваліфікацію. Оскільки освітні технології знаходяться в постійному розвитку, вчителі можуть використовувати навчальні матеріали, пов'язані з інструментами та ресурсами освітніх технологій, щоб інтегрувати цифрові інструменти у свої курси, роблячи навчання більш цікавим та ефективним. Вчителі можуть використовувати підручники як основу для власних досліджень і пошуків, вивчати відповідну літературу, проводити дослідження в класі та долучатися до розробки ефективних методів викладання. Джерелом опрацювання педагогічних стратегій викладання значною мірою виступають освітні матеріали, що часто включають плани уроків, навчальні посібники та приклади найкращих практик, які допомагають педагогам застосовувати інноваційні та науково обґрунтовані підходи до викладання. Відеуроки, навчальні відеоматеріали та інструкції можуть допомогти педагогам розвивати практичні навички використання сучасних педагогічних технологій, методів викладання, допомогти засвоїти нові методики та вимоги.

В сучасному освітньому просторі навчальні матеріали стають більш інтерактивними та забезпечують можливості для активної участі учнів, що допомагає вчителям залучати їх до навчання та створювати більш цікаві уроки. Ігри, симуляції та онлайн-платформи

допомагають створювати можливості для педагогічного взаємодії та сприяти розвитку комунікативних навичок. Сучасні світні матеріали стають більш індивідуалізованими, дозволяючи учням навчатися власним темпом та за своїми індивідуальними потребами.

Педагоги вчаться використовувати такі матеріали для підтримки учнів із різними рівнями навчання та особливими потребами. Матеріали, які зорієнтовані на врахування різноманітностей, можуть допомогти педагогам у створенні інклюзивного та шанобливого середовища в класі. Використовувати стратегії диференціації педагогічних впливів для врахування різноманітних потреб учнів, адаптації предметного змісту, видів діяльності та оцінювання стилів навчання та здібностей учнів, розширювати навчальну програму, плани уроків і стратегії викладання, щоб створювати цікаві та ефективні уроки.

Освітні матеріали містять інструменти оцінювання, такі як зразки тестів, іспитів та рубрик, що допомагає вчителям приймати рішення на основі даних для вдосконалення методів викладання, розробки ефективного оцінювання, яке більш точно вимірює розуміння та індивідуальний поступ учнів. Використовуючи підручник як основу, вчителі можуть адаптувати, змінювати та доповнювати матеріали для створення інноваційних уроків, які відповідають унікальним потребам та інтересам учнів.

Чимало навчальних матеріалів сприяють співпраці між вчителями, дозволяючи їм обмінюватися досвідом, ідеями та ресурсами на шляху до колективного професійного зростання. Важливою є участь у професійних об'єднаннях та мережевих групах, де вчителі можуть обмінюватися матеріалами, досвідом та ідеями, можуть обговорювати та обмінюватися думками з колегами, які використовують той самий підручник, що сприяє співпраці та професійному зростанню в межах шкільної спільноти, обміну досвідом та навчальними ресурсами з колегами з інших країн та регіонів. Важливим питанням освітніх матеріалів є вказівки щодо юридичних та етичних аспектів освіти, які допомагають вчителям приймати обґрунтовані рішення й уникати потенційних пасток.

Велике значення у забезпеченні професійного зростання педагогів мають педагогічні ресурси. Вчителі можуть скористатися педагогічними ресурсами, які надають зразки уроків, навчальні матеріали, методичні поради та інші інструменти для покращення професійної практики, пропонують спеціалізовані онлайн-курси, які надають можливість вивчати нові методи навчання, педагогічні технології або специфічні предмети. Багато таких курсів доступні безкоштовно або за невелику плату. Участь у вебінарах та професійних семінарах дозволяє вчителям слухати експертів, обмінюватися досвідом і засвоювати нові педагогічні підходи та стратегії, можуть обмінюватися досвідом та знаннями з іншими педагогами.

Цифрова трансформація спонукає до розміщення освітніх матеріалів в електронному форматі. Це включає в себе електронні підручники, веб-сайти, додатки для

мобільних пристроїв та онлайн-курси. Педагоги можуть використовувати ці ресурси для самонавчання та підвищення своїх навичок у використанні технологій в навчанні. Використання електронних підручників та навчальних платформ дозволяє вчителям взаємодіяти з інтерактивними матеріалами та використовувати їх на уроках для залучення учнів. Варто підкреслити важливість розвитку навичок критичного мислення та медіаграмотності, розвитку навичок критичного мислення для ефективної роботи з інформацією з різних джерел та медіа.

Висновки. Підвищення професійних компетенцій вчителя засобами освітніх матеріалів допомагає підтримувати актуальність та ефективність їхньої роботи та забезпечує якісну освіту для учнів. Освітні матеріали стають більш динамічними та адаптованими до потреб сучасного освітнього процесу.

Педагоги повинні бути готові до використання цих нових можливостей для підвищення своїх професійних компетенцій і покращення якості навчання своїх учнів. Освітні матеріали, зокрема шкільний підручник – це універсальний інструмент, який вчителі можуть використовувати для підтримки свого професійного зростання. Ефективно використовуючи ресурси та матеріали, що містяться в підручниках, вчителі можуть розвивати свої педагогічні навички, рухатись в річищі актуальних освітніх стандартів та постійно вдосконалювати свої методи викладання. Сучасні підручники для НУШ узгоджуються з освітніми стандартами та рекомендаціями.

Відтак, вчителі можуть використовувати їх, щоб забезпечити відповідність свого викладання стандартам навчальної програми та навчальним цілям. Сучасні освітні матеріали для НУШ заохочують до саморефлексії та критичного осмислення практики викладання. Це сприяє постійному вдосконаленню та дозволяє вчителям удосконалювати свої навички з плином часу. Щоб максимально ефективно використовувати навчальні матеріали, вчителі постійно підвищують свій професійний рівень, відвідують семінари та конференції, беруть участь в онлайн-спільнотах, а також звертаються за порадами до колег і наставників.

Важливим елементом професійних компетенцій вчителя є адаптація й пристосування освітніх матеріалів до конкретних потреб своїх учнів та унікального контексту класу, оскільки ефективне викладання часто вимагає індивідуального підходу до кожного учня. Важливо пам'ятати, що професійний розвиток педагога – це постійний процес. Використання різноманітних освітніх матеріалів і засобів допоможе педагогам покращити якість своєї роботи та досягти кращих результатів у вихованні та навчанні своїх учнів.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ РАДНИКА З ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Зважаючи на потреби сучасного історичного періоду, у якому опинилася наша країна, постає актуальне питання максимального використання особистісних ресурсів у площині професійної самореалізації молоді на розбудову України. Вибір майбутньої професії залишається нагальною потребою здобувачів освіти середньої та старшої школи. З метою оптимізації процесу професійного самовизначення та подальшого вмотивованого та ефективного навчання молоді, нами пропонується програма підготовки радника/спеціаліста з професійної орієнтації для закладів загальної середньої освіти.

Мета курсу: психолого-педагогічний супровід підготовки радника з професійної орієнтації для закладів загальної середньої освіти.

Завдання: 1) ознайомлення з функціоналом радника з професійної орієнтації у ЗЗСО; 2) теоретичне вивчення та практичне опрацювання основних структурних компонентів профорієнтації; 3) опанування алгоритмом проведення сучасної профконсультації старшокласників; 4) оволодіння психолого-діагностичним інструментарієм для проведення профдіагностики здобувачів освіти; 5) опанування додатковими інструментами здійснення профорієнтації в школі.

Представимо основні теми програми підготовки радника з професійної орієнтації для закладів загальної середньої освіти. Перший модуль програми «Основи профорієнтаційної роботи в школі», вміщує наступні структурні елементи курсу:

1.1. Лекція <http://ipood.com.ua/novini/vebinar-karerniy-radnik-v-zakladah-zagalno-seredno-osviti/>

1.2. Практична робота «Ознайомлення з Концепцією профорієнтації НУШ» <https://nus.org.ua/news/kontseptsiya-proforiyentatsiyi-v-nush-gromadske-obgovorennya-dokumenta/>

1.3. Практичне завдання «Робота з науково-методичним забезпеченням профорієнтаційного спрямування».

У другому модулі курсу «Функціонал радника з профорієнтації ЗЗСО» подано розглядаються наступні теми:

2.1. Алгоритм проведення профконсультації.

2.2. Мистецтво проведення профдіагностичного дослідження.

2.3. Використання Класифікатора професій у роботі радника з профорієнтації.

Третій модуль програми «Альтернативи у профорієнтації» дозволяє

познайомитися та опрацювати електронні ресурси профорієнтаційного спрямування:

- 3.1. Пошук та використання додаткових ресурсів профорієнтаційної підтримки.
- 3.2. Сучасні профорієнтаційні платформи.
- 3.3. Створення електронного профорієнтаційного портфоліо здобувача освіти.

У процесі навчання планується використовувати наступні основні структурні елементи курсу підготовки радника з професійної орієнтації для закладів загальної середньої освіти: лекція (текстовий матеріал, презентація, навчальне відео, зображення тощо); практичні заняття (робота з діагностичним інструментарієм; підготовка висновків та рекомендацій для здобувача освіти; обговорення дискусійних питань тощо); тестове завдання, опитування.

Програма розрахована на 30 годин / 1 кредит.

Ми вважаємо, що попри велику кількість пропозицій на ринку профорієнтаційних послуг не варто нехтувати ініціативою підготовки радника з професійної орієнтації для закладів загальної середньої освіти.

Стисло представимо п'ятикомпонентну модель психологічної готовності фахівця з професійної орієнтації до роботи зі здобувачами освіти закладів загальної середньої освіти.

Когнітивно-прогностичний компонент проявляється у рівні теоретико-методологічної підготовки радника з профорієнтації; у вмінні за допомогою аналізу прогнозувати потенційні можливості здобувачів освіти щодо майбутньої професії чи професійної сфери; у здатності вибудовувати перспективу найближчого професійного плану та більш віддалених професійних цілей та цілей кар'єрного зростання.

Операційно-дійовий компонент вміщує рівні оволодіння навиками роботи радника з професійної орієнтації; вміння та готовність застосовувати набуті знання у практичній діяльності.

Мотиваційно-ціннісний компонент проявляється у позитивному ставленні до роботи радника з професійної орієнтації; потребі у професійному саморозвитку та самовдосконаленні; у наявності стійкого професійного інтересу.

Емоційно-вольовий компонент проявляється в емоційній стійкості радника з професійної орієнтації, здатності відчувати емоційний стан іншої людини, розвинених вольових якостях: цілеспрямованість, активність, націленість на результат.

Перетворювально-розвиваючий компонент забезпечує здатність планувати, моделювати професійне майбутнє учнівської молоді; уміння активізувати потенційно сильні сторони здобувачів освіти; здатність спрямувати старшокласників до неперервної роботи над саморозвитком та самовдосконаленням.

Планується, що за сприяння радника з професійної орієнтації, здобувачі освіти

зможуть не лише свідомо обирати майбутню професію, а й подальший навчальний заклад, програму за якою будуть навчатися. Передбачається, що робота радника з професійної орієнтації буде починатися з шостого класу, систематично вбудовуючись в освітній процес навчального закладу. З огляду на вище зазначене, можна казати, що профорієнтаційний супровід учнівської молоді, який буде здійснювати радник з професійної орієнтації у ЗЗСО спрофілактуює велику кількість хибних виборів майбутньої професії учнівською молоддю, створить умови для свідомого підходу до вибору власного професійного майбутнього, буде сприяти максимальному розкриттю особистісного потенціалу здобувачів освіти.

Переваги впровадження радників з професійної орієнтації у роботу українських шкіл:

- це фахівець, який спеціалізується на допомозі старшокласникам у виборі професії;
- робота радника передбачає індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти;
- це профорієнтаційний супровід учня, спрямований на кінцевий результат – вступ до навчального закладу.

Отже, наша подальша робота спрямована на перевірку та вдосконалення програми підготовки радника з професійної орієнтації для закладів загальної середньої освіти.

Література:

1. Заєць І. В., Шевенко А. М. Науково-практичне забезпечення профдіагностичної і профконсультативної діяльності: методичні рекомендації / Заєць І. В., Шевенко А. М. Київ, 2022. 124 с. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733129>
2. Професійна орієнтація у Новій українській школі. Режим доступу: <https://nus.org.ua/news/kontseptsiya-proforiyentatsiyi-v-nush-gromadske-obgovorennya-dokumenta/>
3. Шевенко А.М. Кар'єрний радник у закладах загальної середньої освіти: вебінар. ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України. 05.06.2020. Режим доступу: <http://naps.gov.ua/ua/press/releases/1984/>.
4. Шевенко, А.М. Кар'єрний радник в школі: реалії та перспективи. *Профорієнтація: стан і перспективи розвитку*: Збірник матеріалів Х ювілейних Всеукраїнські психолого-педагогічні читання, присвячені пам'яті Бориса Олексійовича Федоришина Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м.Київ, 2020. С. 127-130. Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/2020_Zbirnyk_Fedoryshyn%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/2020_Zbirnyk_Fedoryshyn%20(2).pdf)
5. Шевенко, А.М. Суперечності сучасної профорієнтації: чи потрібен кар'єрний радник ЗЗСО. *Профорієнтація: стан і перспективи розвитку*: Збірник матеріалів XI Всеукраїнські психолого-педагогічні читання, присвячені пам'яті Бориса Олексійовича Федоришина Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м.Київ, 2021. С. 143-148. Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/Fedoryshyn_2021_zbirnyk%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Fedoryshyn_2021_zbirnyk%20(1).pdf)

РІШЕННЯ

ХІІІ Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича «Профорієнтація: стан і перспективи розвитку»

ХІІІ Читання, присвячені пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича, завершилися підбиттям підсумків та оформленням наступних пропозицій:

1. Висвітлення на сторінках Вікіпедії інформації про Федоришина Бориса Олексійовича та його науковий доробок.
2. Ініціювати процес осучаснення та модернізації психодіагностичного профорієнтаційного інструментарію.
3. Виокремити особливості профдіагностики та профконсультування в умовах світових змін.
4. Надання за запитом профконсультацій щодо професійної переорієнтації дорослого населення в умовах сучасних світових змін.
5. Актуалізувати забезпечення підготовки радника з професійної орієнтації для закладів загальної середньої освіти.
6. Організація та проведення низки авторських вебінарів та майстер-класів, спрямованих на висвітлення профорієнтаційної тематики.

АВТОРИ ЗБІРНИКА МАТЕРІАЛІВ

Білоус Оксана Іванівна – здобувач вищої освіти ступеня доктор філософії Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Броваренко Світлана Владиславівна – спеціаліст вищої категорії, учитель – методист загальноосвітньої школи I-III ступенів № 6 Горішньоплавнівської міської ради Кременчуцького району Полтавської області.

Бучма Вікторія Володимирівна – старший науковий співробітник лабораторії навчання імені І.О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Вольнова Леся Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психосоматики та психологічної реабілітації, Факультет психології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

Голота Оксана Василівна – вчитель-методист, вчитель фізики вищої категорії, спеціаліст вищої категорії, педагогічне звання «старший учитель» загальноосвітнього навчального закладу I-III ступенів «Середня загальноосвітня школа №45» Подільського району м. Києва.

Дзюбка Людмила Віталіївна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії навчання імені І.О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Дідик Наталія Михайлівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Дорофей Світлана Василівна – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Дробот Ольга Вячеславівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Дуткевич Тетяна Вікторівна – кандидат психологічних наук, професор, професор, завідувач кафедри психології освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Заєць Іван Віталійович – кандидат психологічних наук, молодший науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Іванцова Світлана Василівна – магістрантка Університету Григорія Сковороди в м. Переяславі, спеціальність 53 Психологія.

Ігнатович Олена Михайлівна – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Костюченко Олена Вікторівна – доктор психологічних наук, професор кафедри психології Київського національного університету культури і мистецтв; кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського.

Лукіяничук Алла Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО УМО.

Мерзлякова Олена Леонидівна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Мітіна Світлана Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Остракова Олена Геннадіївна – здобувачка магістерського рівня вищої освіти Університету Григорія Сковороди в Переяславі, спеціальність 053 Психологія.

Павлик Наталія Василівна – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Палій Алла Миколаївна – доцент кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» та Київського університету інтелектуальної власності і права.

Панчук Наталія Петрівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Панчук Софія Олегівна – здобувач вищої освіти факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Пахомов Ілля Володимирович – старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України.

Піддячий Микола Іванович – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу профільного навчання Інституту педагогіки НАПН України.

Помиткін Едуард Олександрович – доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Пузирьов Євген Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Радзімовська Оксана Віталіївна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Репетій Світлана Тимофіївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Рибалка Валентин Васильович – доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Савицька Ольга – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Людмила Салагуб – докторка філософії (Ph. D); мол. наук. співроб. лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України.

Струневич Олена Дмитрівна – здобувач вищої освіти ступеня доктор філософії Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Спряжка Валентина Івінівна – аспірант університету Григорія Сковородив Переяславі.

Тарасенко Ольга Анатоліївна – аспірант Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, практичний психолог Київського Палацу дітей та юнацтва.

Татаурова-Осика Галина Петрівна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Форноляк Інна Володимирівна – кандидат психологічних наук, заступник директора з науково-методичної роботи Академічного ліцею №3 Обухівської міської ради Київської області.

Шатирко Лариса Олексіївна – старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці, Почесний доктор психологічних наук Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Шевенко Алла Миколаївна – кандидат психологічних наук, молодший науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Збірник матеріалів

XIII Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича за редакцією Н.В. Павлик Умовних друкованих аркушів 8,2

Інтернет-видання